59¢

ANDRÉ MAUROIS

Thanatos Palace Hôtel

COLECTIA

ÎN COLECȚIA

AU APĂRUT:

GIOVANNI ARPINO
Anii maturității

JAN PROCHÁZKA
Zările verzi

T. PILLAI
Doi pumni de orez

VOR APĂREA:

JOHN BRAINE
Drumul spre înalta societate

J. ROUMAIN
Stăpînii apelor

V. AJAEV
Prologul vieții

Lei 4,50

ANDRÉ MAUROIS

THANATOS PALACE HÔTEL

Traducere şi cuvânt înainte de
VERA CĂLIN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti – 1963

Coperta de *Sergiu Georgescu*

Nuvele extrase din operele lui André Maurois intitulate: *Toujours l'inattendu arrive* şi *Le diner sous les marroniers* apărute la *Editions des Deux-Rives,* Paris, şi *Pour piano seul* apărută la *Librairie Flammarion* Paris. *Copyright by Editions des Deux-Rives et Librairie Flammarion.*

Cuvânt înainte

De peste patruzeci de ani, André Maurois se bucură, mai ales dincolo de hotarele Franţei, de un prestigiu statornic, datorat faptului că cititorii salută în el pe un reprezentant echilibrat al gustului clasic francez. Găsim, într-adevăr, în opera lui André Maurois câteva din constantele bunei literaturi franceze dintre acelea socotite de la clasicism încoace permanenţe ale spiritului francez, constante pe care contemporaneitatea scriitorului cu atâtea formule decadente câte au entuziasmat pe rând publicul snob al Franţei imperialiste de la 1900 până astăzi nu le-au putut altera. Proza lui André Maurois se caracterizează prin claritate, conciziune, înclinare spre analiză. Ea vădeşte darurile unui moralist şi poartă amprenta unei gândiri raţionaliste, care se desfăşoară cu eleganţă în domeniul studiului de medii şi caractere. Cu alte cuvinte, opera lui André Maurois a preluat ceva din marea tradiţie a prozei de analiză franceză, ilustrată în lungul veacurilor de doamna de Lafayette, La Bruyère, Benjamin Constant, Stendhal.

André Maurois (Emile Herzog) s-a născut în 1885, în oraşul Elboeuf din Normandia, ca fiu al unui industriaş. La liceul din Rouen a fost elevul lui Chartier Alain, profesor, critic, estetician de formaţie raţionalistă, hotărât să nu neglijeze în lucrările sale de estetică şi critică importanţa factorului istoric. Dacă în domeniul

politic Alain n-a depăşit un radical-socialism destul de confuz, a rămas însă până la moarte (1951) un duşman al fascismului.

André Maurois va fructifica lecţiile profesorului său, a cărui stimă pentru gândirea raţională şi atracţie pentru studiul cartezian al pasiunilor i se vor transmite.

Conduce uzina tatălui până la izbucnirea primului război mondial, când, perfect cunoscător al limbii engleze, devine ofiţer interpret. Rezultat al acestei îndeletniciri este cartea de debut *Tăcerile colonelului Bramble* (1918), în care tânărul autor creionează, după tradiţia umoriştilor englezi, figura unui militar excentric şi plin de haz, dar nu transmite nimic din atmosfera primei conflagraţii mondiale. *Discursurile doctorului O'Gredy,* care urmează în 1921, menţin atmosfera şi procedeele primei lucrări.

André Maurois este însă, în Franţa, creatorul unui gen: acela al biografiei romanţate. Spre acest gen l-au împins cultura lui multilaterală, tipul de inteligenţă mlădioasă şi comprehensivă, care-i îngăduie să se adapteze atmosferei specifice unei epoci sau personalităţi şi, mai ales, darul investigaţiei psihologice. În domeniul biografiei romanţate, opera lui André Maurois ne îngăduie să urmărim o evoluţie. În *Ariel* (Viaţa lui Shelley) din 1923, scriitorul se menţine tot timpul tributar unei idei iniţiale, pe care nu vrea s-o părăsească, ceea ce-l duce la falsificarea personalităţii romanticului englez. Dându-i acestuia numele aerianului spiriduş shakespearian – Ariel –, André Maurois formulează o caracterizare ce omite trăsături esenţiale din personalitatea poetului, printre ele combativitatea conştientă, solidaritatea cu lupta proletariatului englez. Dacă în biografia *Disraeli* (1927) autorul idealizează figura campionului colonialismului victorian, în *Viaţa lui Byron* (1930) preocuparea de a stabili relaţii între personalitatea unui creator şi ambianţa existenţei sale de a întregi erudiţia şi intuiţia psihologică printr-o evocare a mediului social e evidentă. De aci înainte,

biografiile lui Maurois vor conţine colorate şi vii tablouri de moravuri, nu totdeauna realizate cu o justă înţelegere a raporturilor dintre torţele sociale, dar totdeauna cu convingerea că personalitatea artistică ar rămâne neînţeleasă fără plasarea ei în ambianţa care i-a modelat, prin stimulente negative sau pozitive, creaţia. Faptul ni se impune când citim monografia masivă şi bine informată dedicată lui Victor Hugo, sub titlul *Olympio,* sau recenta monografie dedicată celor *Trei Dumas.*

André Maurois romancierul este şi el dominat de însuşirile analistului şi moralistului. Romanele *Cercul familiei, Instinctul fericirii* şi, mai ales, *Climate* surprind reacţii şi conflicte psihologice ale unor personaje din lumea marii burghezii şi denunţă, cu toată aparenţa de comprehensivă indulgenţă a scriitorului, o morală egoistă, o viaţă interioară atacată de morbul descompunerii. Sunt conflicte ce poartă amprenta unui stil de viaţă oţios, adoptat de oameni superficiali, incapabili de sentimente profunde, oameni care eşuează în domeniul sentimental din pricina mediocrităţii caracterelor lor. Spre deosebire de ceea ce se întâmplă în opera marilor romancieri moralişti şi psihologi care au servit drept modele lui Maurois, în creaţia romanescă a acestuia din urmă nu suflă vântul marilor pasiuni. Lumea marii burghezii din veacul nostru nu i-a putut sugera romancierului conflicte psihologice şi structuri morale puternice. În romanele lui Maurois „pasiunile se dizolvă în capricii, datoriile – în ficţiuni ale interesului, ceea ce face ca romanul să nu câştige în densitate umană”[1].

Cunoscător al realităţii anglo-saxone, André Maurois şi-a exercitat pana de istoric, dând în 1937 o *Istorie a Angliei* şi în 1944 o *Istorie a Statelor Unite.* Scrise de un admirator al

---

[1] P. H. Simon, *Histoire de la littérature française du XX-e siècle.* Vol. I, Armand Colin, p. 181.

constituţionalismului burghez, aceste lucrări – lipsite de pedanterie şi adresate unui public nespecialist – sunt dictate de ideologia liberalismului burghez, care a rămas până astăzi a lui André Maurois şi-l face să vadă dezvoltarea istorică a acestor ţări realizată nu prin participarea activă a maselor, ci prin progresul lent al instituţiilor ce aveau să culmineze în parlamentarismul burghez.

Activitatea recentă a lui André Maurois este pusă în serviciul luptei pentru pace. În această lumină trebuie să privim colaborarea lui la o operă de istorie menită să devină un factor de destindere internaţională: *Istoria paralelă a Uniunii Sovietice şi a Statelor Unite.* Comunistul Aragon a întreprins redactarea istoriei Uniunii Sovietice. De pe platforma unui radicalism burghez şi din imboldul generoasei dorinţe de a contribui la asigurarea păcii, André Maurois şi-a asumat sarcina de a redacta istoria Statelor Unite. Caracterizând întreaga lucrare, André Maurois i-a atribuit „un optimism întemeiat pe încrederea în om”. Deşi nu se arată totdeauna de acord cu politica Statelor Unite, A. Maurois nu depăşeşte nici aici părerea că progresul înseamnă o lentă evoluţie a instituţiilor burghezo-democratice şi recunoaşte în mod eronat un caracter democratic instituţiilor Americii monopoliste. Istoria aceasta vădeşte calităţile şi cusururile cu care ne-a obişnuit proza lui Maurois: este o istorie romanţată, „viaţa romanţată a «Unchiului Sam»”, cum a numit-o într-o cronică apărută în *„Lettres Françaises”* André Wurmser; este o istorie alcătuită din individualităţi, aşa cum i-a dictat autorului spiritul „celei mai individualiste naţiuni din lume”, scrie acelaşi cronicar. O astfel de înţelegere a istoriei i-a prilejuit însă lui Maurois o colecţie magistrală de portrete (Wilson, Roosevelt), de „caractere” istorice.

Nuvelele reunite în volumul de faţă sintetizează trăsăturile prozei lui Maurois. Se petrec, cu unele excepţii, în mediile cele mai bine cunoscute de autorul lor: marea burghezie, lumea teatrului, a pictorilor, scriitorilor etc. Într-un dialog succint şi aparent anodin (şi Andr6 Maurois este un maestru al dialogului) ni se dezvăluie nu numai două sau mai multe personaje cu psihologii distincte şi specifice categoriei din care fac parte, ci un mediu, o ambianţă social determinată. Descompunerea morală, ipocrizia, cinismul, snobismul, caracterul mercantil – caracteristice toate relaţiilor dintre oameni în societatea capitalistă – se impun ca trăsături tipice ale unei clase sociale în mai toate nuvelele din volum.

Două femei, soţiile succesive ale unui „mare om”, în realitate un demagog şi un cabotin, devin, după moartea lui, asociate într-o afacere rentabilă pentru amândouă: exploatarea amintirilor lor despre *„ilustrul decedat” (Ariane, scumpă soră).* Interesul material este forţa de coeziune în această lume. Prietenia este o mască, pe care A. Maurois o smulge fără să pară a face un gest brutal, pentru a arăta ipocrizia relaţiilor mondene. *(Bună seara, draga mea; Prietenele).* Câteva dintre nuvele se petrec în *„milieu artiste*”. Cunoaştem dramaturgi fabricanţi de piese cu succes, gata oricând să introducă un personaj principal într-o piesă de dragul unei metrese exigente *(Myrrhine)*; pictori ca Pierre Douche din *Naşterea unui maestru*, care ameţesc un public incult şi snob cu formule sunătoare de tip „şcoala ideo-analitică”, formule mai întâi adoptate în bătaie de joc faţă de acest public, apoi luate în serios din calcul. Cunoaştem neveste de miliardari, care pozează în protectoare ale unor orientări „îndrăzneţe” în artă *(O carieră).* Cunoaştem nulităţi artistice, a căror reputaţie e impusă printr-o reclamă abilă, impostori admiraţi de un public snob sau derutat.

Deşi André Maurois comunică aceste moravuri cu un aer de aparentă detaşare, cu un surâs sceptic, în dialoguri amabile, caracterul revoltător al realităţii evocate se impune.

Dar realitatea atât de brutală a capitalismului în faza actuală îl determină uneori pe prozator să schimbe tonul. Ne găsim atunci în faţa unor rechizitorii explicite adresate unui sistem care mutilează şi distruge fiinţa umană. Acţiunea abrutizantă a banului asupra psihologiei acelora pe care adorarea viţelului de aur îi dezumanizează este vehement denunţată în *Blestemul aurului.*

Lumea înaltei burghezii în faza actuală a capitalismului se vrea la fel de impenetrabilă ca şi nobilimea dinaintea revoluţiei burgheze. Intruşii, ambiţioşii cu veleităţi de pătrundere în această castă sunt distruşi. Tânărul merituos, plin de speranţe din nuvela *Din vina domnului de Balzac,* eşuează tragic într-un fund de provincie, unde l-a azvârlit cu un gest politicianul Trélivan, mulţumit să scape printr-un singur şi comod demers de o soţie stingheritoare şi de un ambiţios.

Dar nicăieri în acest volum acuzaţia nu răsună mai violent ca în fantastica nuvelă *Thanatos Palace Hôtel.* Hotelul aşezat la graniţa dintre Statele Unite şi Mexic, uriaşă întreprindere care asigură, în schimbul unei sume de bani, o moarte rapidă şi ai mijloace perfecţionate candidaţilor la sinucidere, devine un simbol sinistru al întregului sistem capitalist.

Parcurgerea întregii opere a lui André Maurois, ca şi lectura acestui volum de nuvele ne îngăduie să desluşim un progres în creaţia autorului, progres care, chiar dacă nu depăşeşte angajarea în lupta pentru pace şi denunţarea viciilor capitalismului monopolist, a fost evident determinat de presiunea obiectivă a realităţii sociale.

Vera Călin

EŞTI O MARE ARTISTĂ

Sentimentele pe care mi le inspira Robert Fabert fuseseră întotdeauna complexe. Nu-mi plăcea cinismul său; îi admiram verva. Piesele sale mă iritau; le recunoşteam forţa dramatică. Egoismul lui mă scandaliza; eram mişcat că mă alesese drept confident. Matinalele lui chemări telefonice, discuţiile uneori interminabile mă făceau să-mi pierd răbdarea; dacă treceau câteva zile fără să mă cheme, îmi lipsea.

În dimineaţa aceea a fost scurt şi stăruitor:

— Dragul meu, ai fi foarte drăguţ dacă ai întrerupe ceea ce scrii şi te-ai repezi până la mine. Am să-ți spun ceva foarte urgent.

— Într-adevăr, Robert, abuzezi de prietenia şi de răbdarea mea... De trei ori pe săptămână mă rechiziţionezi... de cele mai multe ori pentru lucruri mărunte şi neînsemnate... Tocmai începusem un articol... Lasă-mi dreptul la o viaţă personală!

După o discuţie de cinci minute mi-am dat seama că ducându-mă la el pierdeam mai puţin timp; dacă refuzam, era în stare să mă ţină toată dimineaţa la telefon. Locuia pe atunci aproape de mine. Un sfert de oră mai târziu, intram în biroul lui. Îmi vorbi din capul locului pe tonul lui cel mai măgulitor. Ştiam, dintr-o lungă experienţă, că orice compliment făcut de Fabert reprezenta pentru el o investiţie.

Ce dobândă aştepta oare de data asta?

— Dragul meu, spuse el, ţi-am citit articolul despre Ménétrier. Este un minunat exemplu de pătrundere, de gust, de stil! Dumneata eşti, la drept vorbind, *singurul* critic al timpurilor noastre...

— Mulţumesc, ce vrei să-mi ceri?

— Iată... Nu ştiu dacă o cunoşti pe doamna Astier... doamna Adrien Astier.

— Mi-ai prezentat-o chiar dumneata; e o femeie foarte frumoasă.

— Nu-i aşa? E o mică burgheză, dar are strălucire, prospeţime şi e chiar deşteaptă, dragul meu... Pe scurt, sunt înnebunit după ea.

— Pentru două luni sau două săptămâni.

— Timpul nu contează în astfel de chestiuni... Ceea ce e sigur e că în clipa asta e singura femeie din lume care mă interesează... Şi tocmai acum mi se prezintă prilejul să fac în tovărăşia ei o călătorie în Spania. Da... Ea doreşte să vadă Andaluzia; soţul ei, care face afaceri în Extremul Orient, va lipsi două luni... Totul s-ar putea aranja de minune... Dar mai e Odette... Biata Odette! I-am promis solemn că *ne* vom petrece vacanţa de Paşte în familie, la Beauvallon. Sunt trei ani de când n-am petrecut o vacanţă mai lungă cu ea şi copiii. Va fi disperată...

— Fără îndoială, dar nu văd de ce e treaba mea să...

— De ce?... Pentru că numai dumneata, dragul meu, poţi să-mi iaci serviciul de a o convinge,.. Odette are, ştiu precis, o totală încredere în dumneata. Dacă dumneata ai să-i explici că viitoarea mea piesă, petrecându-se în Spania...

— Ai nevoie, pentru culoarea locală, să iei cu dumneata o franţuzoaică? Nu, mulţumesc, nu-mi iau obligaţia să-i dau asemenea explicaţii... Nu uita că sunt prietenul Odettei, mai mult chiar decât al dumitale... Dacă, aşa cum spui şi cum îmi place şi mie să cred, are încredere în mine, asta se datoreşte faptului că am fost întotdeauna cinstit cu ea; dumneata îmi propui să fiu necinstit.

— Necinstit! Ba de loc, dragul meu... Socotesc, dimpotrivă, că, fiind prietenul Odettei. Îi vei face un mare serviciu... Gândeşte-te... Să presupunem că ea nu acceptă, că face o dramă din această mică escapadă... Ce se va întâmpla? Căsnicia noastră se va nărui... Biata Odette s-ar putea să şi moară din cauza asta... Şi arunci, cine ar fi asasinat-o? Dumneata...

Acest om de teatru ştia să regizeze destul de bine o scenă. Am priceput repede că nici de astă dată nu-mi voi recăpăta liniştea decât cedând...

— Bine. O voi vedea pe Odette, dar nu-ţi promit să-ţi pledez cauza... O voi expune, atâta tot.

— N-o să-mi pui beţe-n roate? E tot ce-ţi cer... O chem pe Odette; te las singur cu ea şi îi vei vorbi nestingherit

Am încercat să obţin un răgaz. Degeaba! Fabert, ca şi eroii dramelor sale, era pătimaş, autoritar. Apăsă pe un buton, puse mâna pe telefon şi-i spuse secretarei: „Rugaţi-o pe doamna Fabert să vină la mine, la birou, imediat.” Apoi se ridică şi ieşi. După câteva minute intră Odette.

— Ia te uită! Aici erai, Bert rând? Ce surpriză plăcută! Ce i-ai făcut lui Robert? Tocmai m-a chemat.

— Da, dragă Odette. Ca să avem, dumneata şi cu mine, o convorbire.

— O convorbire? Ce-i misterul ăsta? Robert ţi-a încredinţat un mesaj pentru mine?

— Exact.

După care mi-am dat toată silinţa s-o pregătesc, cu tact, pentru vestea cea proastă. I-am spus că Robert e sfârşit de oboseală, că sănătatea lui mă nelinişteşte, că piesa lui nu înaintează de fel, că are nevoie de câteva săptămâni de singurătate pe care să le petreacă chiar în decorul ales. Ea mă ascultă mai întâi surâzând, apoi izbucni într-un hohot de râs.

— Drăguţul de Bertrand! spuse ea. Cât se căzneşte să m-anunţe, fără să-mi rănească inima nefericită, că Robert vrea să facă o călătorie în Spania cu noua lui cucerire şi că mă lasă singură timp de o lună!

— Cum? Ştiai?

— Nu ştiam nimic, dar bănuiam, şi apoi vorbele dumitale ocolite, cusute cu aţă albă, mi-au confirmat bănuielile... Din fericire! Fiindcă, închipuie-ţi, Bertrand, am şi eu nevoie de o lună de libertate...

— Ca să te duci la Beauvallon cu copiii?

— Ba de loc... Ca să mă duc să văd insulele greceşti cu un prieten drag care vrea să-mi ofere această croazieră... Copiii îi voi lăsa în grija mamei, ca să mă bucur în tihnă de vacanţa mea conjugală... Ce-i aerul ăsta aiurit şi copleşit, Bertrand? Nu mă crezi în stare să inspir cuiva o pasiune?

— Ba da... Desigur... Dar credeam că-l iubeşti pe Robert cu o dragoste credincioasă şi nefericită.

— Multă vreme aşa a şi fost şi, astăzi încă, ţin la Robert... Am admiraţie cel puţin pentru genialitatea, dacă nu pentru caracterul lui... Îi trec cu vederea capriciile, socotesc însă că am drept la unele despăgubiri... Nu găseşti?

— Hm... Da, fără îndoială... Cine va fi fericitul dumitale tovarăş de călătorie?

— Dragul meu Bertrand, eu sunt mai discretă decât soţul meu,

— Şi ce dracu vrei să-i spun?

— Nimic mai simplu. Spune-i că mesajul pe care mi l-a trimis m-a zdruncinat; că dumneata ai reuşit, cu pricepere, să mă linişteşti; că m-ai sfătuit să fac o croazieră pe Mediterana, eventual cu o prietenă – ca să-mi treacă mâhnirea –, în sfârşit, că m-ai lăsat plângând, tristă, resemnată.

— Ai impresia că va crede toate astea?

— Robert crede, cu o uimitoare uşurinţă, tot ce-i măguleşte amorul propriu.

Avea dreptate. Nu numai că a primit bine răspunsul, ca şi proiectul, dar mi-a jucat, cu sinceritate, o splendidă scenă de înduioşare, în care soţia lui era emoţionanta eroină.

— Biata Odette! E sublimă! Nu cred, dragul meu, ca în vremurile noastre să mai existe un asemenea exemplu de abnegaţie conjugală. Închipuie-ţi că uneori merge până acolo, încât îmi spune: „Vorbeşte-mi despre femeia pe care o iubeşti. Tot ce te priveşte mă interesează."

Da, o văd foarte bine, în timpul croazierei pe Mediterana, cum se aşază, absolut singură, la prora vasului, ca să privească stelele şi să se gândească la fericirea mea... la fericirea mea cu altă femeie... Poţi să spui ce vrei, dragul meu, dar găsesc că este mai frumos să trezeşti un astfel de sentiment decât să stârneşti o gelozie pasionată.

— Dar *dumneata* eşti gelos, am spus eu.

— Cumplit! Rămase un moment visător, apoi reluă: Ar fi un început bun pentru o piesă, nu?... Scena între dumneata şi mine... Cea dintre Odette şi dumneata... Acest sacrificiu total, fără emfază... Desigur, personajul „dumitale" ar trebui să fie îndrăgostit de Odette... Ar încerca să profite de situaţie, dar s-ar izbi de puritatea acestei femei extraordinare...

— Nici nu mi-a trecut prin cap una ca asta.

— Ştiu... O cunoşti doar pe Odette... Dar în piesă...

El a făcut călătoria în Andaluzia, iar Odette a vizitat insulele greceşti, de unde s-a înapoiat bronzată, strălucitoare de sănătate şi de fericire. I-am revăzut pe amândoi în iunie. După dejun, Fabert m-a luat în biroul său.

— Ei bine! Piesa aceea o scriu, spuse el. M-am hotărât.

— Care piesă?

— Care piesă!... Piesa despre care am discutat împreună; începe printr-o scenă în care e vorba de dumneata, în legătură cu Odette... Titlul: *Victima,*... Primul act l-am şi scris; de altfel era uşor de făcut. Realitatea îmi furniza aproape totul...

— Realitatea?... Ar fi destul de periculos... Sper că ai făcut transpunerile necesare.

— Fireşte... Îmi cunosc meseria... Transpunerea se face instinctiv... Am făcut din eroul piesei, adică din mine, un pictor donjuanesc, şi din dumneata, pe care te numesc în piesă Bernard, un sentimental...

— În ce constă transfigurarea? În realitate, dumneata eşti un donjuan, iar eu sunt un sentimental.

— Da, dar toate amănuntele materiale sunt diferite... Greutăţile încep abia o dată cu actul al doilea. Acolo nu mai ştiu încotro s-o apuc. Cred că Bernard îşi va încerca norocul, că va fi pe punctul de a reuşi, pentru că Juliette (Odette în piesă) va dori să se răzbune... Apoi, în ultimul moment, se va stăpâni şi, în ciuda urii, dragostea va birui.

— Dragostea pentru dumneata?

— Desigur... Mai rămâne actul al treilea... Orbecăiesc încă în beznă, dar am impresia că aici trebuie să intervină amanta eroului şi soţul ei... Acest soţ urmează să pregătească o răzbunare oarecare, şi Juliette, aruncându-se eroic între el şi propria ei rivală... sau între el şi eroul piesei... Îl va salva pe acesta.

— Nu găseşti că e cam melodramatic?

— Dacă poveşteşti în trei cuvinte, aşa cum am făcui eu, atunci desigur... Dar totul depinde de felul cum construieşti. Personajele mele sunt moderne, vorbesc limbajul nostru şi acţionează cum am face-o eu sau dumneata... Melodrama, în intrigă, nu-mi displace... Este însăşi esenţa teatrului... Dialogul va salva totul, şi ca să fiu sincer, în privinţa dialogului nu mă tem de nimeni!

Era foarte adevărat că, în ceea ce priveşte dialogul, nu avea să se teamă de nimeni şi am recunoscut bucuros acest lucru. L-am întrebat în continuare:

— Şi doamna Astier?

— Care doamnă Astier?

— Cea care te-a însoţit la Grenada şi care ţi-a inspirat această piesă.

— Ah! Pepita... Da, aşa o numeam, pentru că eram în Spania. Era o femeie delicioasă...

— Era?... Dar ce s-a întâmplat cu ea?

— De unde să ştiu?! În ceea ce mă priveşte, episodul s-a terminat... Bănuiesc că l-a regăsit pe Pepito... Dar ea va continua să trăiască în *Victima*... Ştii că ar trebui s-o revăd pe biata Pepita pentru câteva amănunte necesare rolului... Avea un fel atât de graţios de a-şi arunca papucii când se suia în pat... O voi ruga să-i arate mişcarea actriţei care va interpreta personajul.

Trecu vara. În octombrie am auzit că *Victima* urma să intre în repetiţie. Rolul Juliettei trebuia să-l joace Jenny Sorbier (pe atunci o tânără şi celebră actriţă). Fabert mă chema adesea să asist la repetiţiile pieselor sale. Nu pentru că mi-ar fi recunoscut o competenţă specială, ci pentru că se gândea că un ochi neprevenit descoperă mai uşor anumite lucruri neverosimile. Veneam cu plăcere, fiindcă mă interesa munca migăloasă din teatru şi atmosfera de familiaritate activă a culiselor.

În ziua (aceea mă duceam să asist la una dintre cele mai curioase şi mai agitate repetiţii pe care mi-a fost dat să le văd până atunci.

În sala mare şi goală, foarte slab luminată, Fabert mă pofti să mă aşez lângă el pe un fotoliu de orchestră. Părea îngrijorat.

— Nu ştiu ce se întâmplă, spuse el, mu merge... Jenny, care de obicei înţelege dintr-un cuviinţei intenţiile mele, de data asta e cu

totul refractară...! se întâmplă chiar să vorbească fals... ceea ce la ea e cu totul surprinzător... Sunt foarte plictisit, dragul meu... De altfel ai să vezi.

Pe scena aproape goală, apăru «un actor şi se aşează în faţa unui birou *empire*. Era actorul care juca rolul lui Fabert. Urmă o scenă scurtă cu secretara; aceasta îl anunţă pe artistul care juca rolul meu. Încercam, ascultându-l, o impresie foarte curioasă. Fabert se servise de ticurile mele de limbaj şi chiar indicase interpretului câteva din gesturile mele familiare.

Dialogul mi s-a părut firesc şi rapid.

Pe urmă a intrat în scenă Jenny. Ascultam cu un interes pasionat, mai întâi pentru că eram unul dintre actorii dramei originale, dar mai ales pentru că eram curios să ştiu cum îşi imaginase Fabert această conversaţie. Eu, unul, ştiam cum se desfăşurase. El însă credea că o Odette (sau mai curând o Juliette), disperată, făcuse, din dragoste, un sacrificii! dureros.

Într-adevăr, aşa era scena pe care Jenny o juca în faţa noastră.

„Nu puteţi înţelege, spunea personajul Juliettei, *fericirea lui este fericirea mea. Plăcerea lui este plăcerea mea*...” Şi totul continua pe acest ton, care pe Jenny, aşa cum mă prevenise Fabert, n-o prindea de loc.

O întrerupse de două sau trei ori, cerându-i să pună mai multă pasiune. Ea încercă, nu reuşi, apoi se enervă şi, la o nouă observaţie a autorului, se supără.

Veni în avanscenă, acoperi cu mâna, în chip de abajur, lumina rampei, care o orbea, şi-l căută cu privirea pe Fabert, prin sală:

— Eşti acolo, Robert?... A, da, te văd... Cine e cu dumneata?

— Bertrand.

— Ei bine! Urcaţi amândoi... Trebuie sa vă vorbesc.

— După repetiţie, spuse Fabert... Continuaţi.

— Nu! Nu va avea loc nici o repetiţie. Autorul şi cu mine avem de pus ceva la punct şi nu mai joc înainte de a avea o explicaţie cu el, care este absolut necesară.

— E nebună! îmi spuse Fabert cu aerul cel mai convins.

— De ce nebună? Jenny este artista cea mai inteligentă şi mai conştiincioasă din Paris. Ceea ce vrea să-ţi spună desigur că merită să fie ascultat.

— Ce poate să aibă de spus? Trebuie să-şi joace rolul aşa cum e scris... Asta-i tot... Nu sunt un începător care cere sfaturi de la interpreţi.

Pe platou, Jenny îşi pierduse răbdarea:

— Veniţi, sau nu?... Pentru că eu...

Am luat iniţiativa şi i-am răspuns:

— Venim.

Îl împinsei pe Fabert, care bombănea oţărât, spre scăriţa provizorie ce leagă în timpul repetiţiilor scena de sală, în capul căreia ne aştepta Jenny, cu rolul în mână.

— Ei, întrebă Fabert, ce s-ia întâmplat?

— S-a întâmplat că *nu pot* să joc acest text... Buna dumitale soţie este cu totul neverosimilă; în orice caz pentru mine... N-o înţeleg, nu o simt, nu o voi juca... Cum vine asta? O femeie care-şi adoră soţul, căreia i se anunţă, destul de neîndemânatic de altfel, că el v-a pleca cu alta şi care reacţionează răspunzând doar: *„Foarte bine... Dacă el e mulţumit, sunt şi eu mulţumită.”* Aşa ceva nu există... În sfârşit, Robert, Dumnezeu mi-e martor că ai cunoscut multe femei, nenumărate femei... Ai întâlnit vreodată vreuna care, atunci când e cu adevărat îndrăgostită, să fie o asemenea oiţă?

— Una singură, răspunse el cu mândrie, tocmai aceea despre care e vorba în *Victima*... Adevărul e că scena, despre care dumneata spui că este neverosimilă, este o scenă autentică. De data asta totul a fost luat din viaţă şi, printr-o fericită coincidenţă, am aici un martor

de toată încrederea: Bernard, într-o scenă reală, a stat de vorbă cu femeia pe care o întrupezi...

Jenny se întoarse către mine.

— Vasăzică, spuse ea, dumneata eşti vinovat de «aceste nerozii? Ai auzit dumneata asemenea replici?... Cu neputinţă... Ori femeia care le-a rostit era o idioată (şi atunci rolul nu este pentru mine), ori juca o comedie şi simula măreţia sufletească, pentru că ea însăşi se pregătea să se bucure din plin de libertate... În cazul ăsta, a-r redeveni umană, dar atunci ar fi vorba de o altă piesă.

Eram pus într-o situaţie foarte încurcată. Jenny avea de o sută de ori dreptate; cu intuiţia ei de artistă, reconstituise atitudinea pe care o avusese în viaţă adevărata Juliette. Numai că eu nu puteam s-o recunosc, fără să-i trădez în acelaşi timp şi pe Robert, şi pe Odette. Am tăcut.

— Dar răspunde odată! se repezi Jenny. Ai cunoscut-o sau nu pe această Juliette? Şi dacă da, cum ţi-o explici?

— Da, insistă Fabert, vorbeşte, Bertrand.

Nu-mi mai amintesc bine ce-am răspuns. Mi-aduc aminte de nişte fraze începute şi neterminate, de nişte zadarnice strădanii de a nuanţa personajul şi a-l justifica în ochii lui Jenny fără a-l compromite în faţa lui Fabert. Dar totul la un loc n-a fost desigur prea convingător, căci Jenny exclamă triumfătoare:

— Ei bine! Vedeţi!... Nici Bertrand nu crede mai mult decât mine în puritatea, în resemnarea Juliettei...

— N-am spus asta.

— Nu îndrăzneşti s-o spui, dar laşi să se înțeleagă atât de limpede...

De câteva clipe, Fabert se depărtase de noi. Îl priveam, şi înfăţişarea lui mă speria. Umbla măsurând scena dinspre „curte” înspre „grădină”, dând cu furie din cap, când trecându-şi mâna prin coama lui leonină, când rozându-şi bezmetic unghiile. Deodată, se

îndreptă spre mine, cu braţul întins, cu ochii ameninţători, fixându-mă cu arătătorul:

— Am înţeles! spuse el. Jenny spune adevărul. *Dumneata* ai minţit. M-am purtat ca un copil. M-am adresat amantului Odettei într-o chestiune pe care putea s-o rezolve numai un prieten. Căci te credeam prietenul meu...

Şi izbucni în râs, faimosul lui râs, care semăna cu un nechezat, un râs teatral demn, de Frederick Lemaître[2] s-au de Garrick[3].

La rândul meu, mi-am ieşit din fire:

— Eram prietenul dumitale şi mai sunt încă, dar sunt şi prietenul Odettei... Prietenul, şi nu amantul ei... Şi dumneata ştii bine acest lucru... E oare vina mea că m-ai pus într-o situație imposibilă?

— Deci mărturiseşti că Odette ţi-a făcut anumite confidenţe pe care mi le-ai ascuns?

— Nu-ţi mărturisesc inimic; spun numai că poziţia mea, între voi doi, era delicată.

Dar el nu mă mai asculta. Se îndreptă spre fundul scenei, rostind cuvinte neînțelese, apoi reveni spre Jenny şi spre mine, cu faţa destinsă, aproape zâmbitoare. Puse două mâini enorme pe umerii Lui Jenny şi o privi cu o duioşie admirativă:

— Eşti o mare artistă, spuse el... Foarte mare... Ai înţeles prin instinctul tău de actriţă că ceea ce-ţi ceream eu să spui nu era nici adevărat, nici verosimil... Iar eu, care sini de asemenea un mare artist, de îndată ce mi-ai arătat drumul, l-am urmat, împotriva sentimentelor, împotriva orgoliului meu... Am văzut, într-o străfulgerare, adevărul... Şi-l voi înfăţişa... Va fi *foarte* frumos. Acum

[2] Celebru actor francez (1800–1876).

[3] Actor englez (1717–1779), cunoscut ca interpret al rolurilor shakespeariene.

trebuie să refac piesa şi-ţi promit că de astă dată vei avea un rol pe măsura dumitale, un rol pe care-l vei iubi.

— Sunt sigură, spuse Jenny, care părea mişcată.

— Cât despre dumneata, îmi spuse mie, dumneata... Ei bine! dumneata ai să mă ajuţi.

În clipa acea, portarul teatrului apăru, timid, şi-i spuse lui Fabert:

— Doamna vă trimite vorbă că e la poartă, în maşină...

Se auzi faimosul râs:

— Doamna e jos?... Roag-o să vină aici.

După o clipă, apăru Odette, foarte veselă:

— Ia te uită! spuse ea, astăzi mi se permite şi mie?... Şi hâi Bertrand? Chiar aşa bine merg lucrurile?... Bună ziua, Jenny.

Fabert o privea clătinând din cap.

— Eşti un pui de lele, spuse el, dar te iubesc... Şi tu mă iubeşti... Da, vrei, nu vrei, tot numai pe mine mă iubeşti... Am să scriu, micuţa mea Odette, cea mai frumoasă piesă din viaţa mea.

— Nu înţeleg, spuse ea, dar te cred.

Fabert nu lucra prea des; în fiecare an scria o singură piesă, pe care o termina în trei-patru săptămâni. Dar când lucra, se dăruia muncii. Mai întâi povestea subiectul piesei sale tuturor celor pe care-i întâlnea, ca să vadă ce efect produce. Povestea frumos, imita vocile, mima expresia eroilor şi-şi găsea inspiraţia în chiar firul povestirii.

Apoi, când era sigur de scenariu, începea să dicteze unei secretare, obişnuită să-i prindă frazele din zbor, în timp ce el umbla prin cameră, ocupând pe rând locul fiecărui interpret. În sfârşit, îşi recitea ciorna şi, în stadiul acesta, mă consulta uneori. Noua versiune a *Victimei* mi s-a părut excelentă. Cu un curaj surprinzător, dusese până la capăt o situaţie penibilă pentru el. Ne aflam în faţa

unei drame puternice şi adevărate, cu numeroase aspecte de comedie care atenuau tensiunea şi contrastau fericit cu scenele violente.

N-am fost de faţă când i-a citit piesa lui Jenny, dar am întâlnit-o peste câteva zile.

— Cunoşti a doua formă a *Victimei?* mă întrebă ea... E într-adevăr bună, nu-i aşa?... De vreo doi-trei ani, subiectele pieselor lui Fabert nu mă mai încântau... Îi găseam personajele neumane, dar de data asta, îmi scot pălăria! E însăşi viaţa... foarte puţin stilizată.

— Mulţumită de rolul dumitale?

— Încântată... E un rol uşor de spus, de trăit... Nici o problemă.

Repetiţiile au mers uşor şi repede. Fabert m-a invitat de câteva ori şi mi s-a întâmplat s-o întâlnesc acolo şi pe Odette. N-o mai întâlnisem singură din ziua în care soţul ei descoperise situaţia reală. Când ieşeam împreună la teatru sau în lume, păreau în relaţiile cele mai normale şi nu făceau nicio aluzie la vreo neînţelegere dintre ei. În curând se anunţă repetiţia generală ta *Victimei.*

În jurul piesei se crease o atmosferă de succes; personalul teatrului: cameristele, maşiniştii, electricienii îşi exprimau încrederea în reuşita ei.

Reprezentaţia a fost un mare triumf. Jenny era foarte iubită de public, şi criticii cei mai exigenţi, care îi reproşau adesea lui Fabert caracterul cam schematic al eroilor săi, recunoscură că în *Victima* autorul mersese mai departe ca oricând în zugrăvirea pasiunilor.

Când cortina, după douăsprezece chemări la rampă, se lăsă, în sfârşit, pentru ultima oară, prietenii se năpustiră în culise. Înaintând greu, cu paşi mărunţi, printr-un coridor ticsit de oameni, ascultam crâmpeie din conversaţia spectatorilor care mă înghesuiau din toate părţile. Mulţi dintre ei identificaseră modelele eroilor:

— Surprinzător!... Jenny a ajuns să vorbească exact ca Odette Fabert.

— Da, şi e cu atât mai interesant cu cât cele două femei seamănă atât de puţin.

— Şi Bertrand?... Halucinant!... Până şi mersul lui...

— Fii atent, dragă, e în spatele dumitale.

Când valul care mă luase pe sus se sparse, în cabina lui Jenny, în care se aflau Robert şi Odette, o amică, stângace sau crudă, îi spuse acesteia:

— Te-am recunoscut numaidecât.

Odette izbucni într-un râs sincer şi vesel.

— Pe mine? spuse ea... Dar eu nu am nici un rol în această poveste.

— Cum asta?... Dar Juliette?...

— Juliette nu-mi seamănă mai mult decât semeni dumneata *Damei cu camelii.*

Apoi, întorcându-se către Fabert, care, alături, în picioare, primea cu o linişte olimpiană omagiile, murmură:

— Ai auzit-o pe proasta asta? Sunt unii oameni care habar n-au ce este o operă de artă.

— Scumpa mea Odette! spuse el.

Şi, aplecându-se spre soţia sa, o îmbrăţişă.

Doamna Astier, plecată din Paris, primise două fotolii la balcon, dar nu asistase la repetiţia generală a *Victimei.*

BUNĂ SEARA, DRAGA MEA

— Încotro, Antoine? îl întrebă Françoise Quesnay pe soțul ei.

— Până la poştă, să expediez o scrisoare recomandată şi să-l plimb pe Mowgli... Ploaia a încetat, norii s-au risipit deasupra Mentonului; o să se însenineze.

— Să nu te întorci prea târziu, l-am invitat la cină pe Sabine Lambert-Leclerc şi soțul ei... Ştii, a>m citit în *L′Eclaireur* că sunt la Nisa pentru câteva zile... I-am scris Sabinei.

— O, Françoise... De ce ai făcut asta?... De politica soțului ei mi-e silă, iar ea...

— Nu mai mârâi, Antoine... N-ai să-mi spui că Sabine îți displace!... Pe vremea când te-am cunoscut, erați aproape logodiți.

— Tocmai... Nu cred că m-a iertat vreodată că i te-am preferat... Şi apoi, n-am mai văz-ut-o de cincisprezece ani; trebuie să fie o matroană coaptă...

— Sabine nu este o matroană, spuse Françoise, are exact cu trei ani mai mult decât mine... Şi, în orice caz, n-are rost să te vaiți... Sabine şi soțul ei vor fi aci la ora opt.

— Ai fi putut să mă întrebi... De ce ai făcut asta?... Să ştii că nu-ani place.

— Plimbare plăcută! făcu ea veselă şi ieşi repede din cameră.

Antoine ar fi vrut să se certe. Fuga de discuţii devenise tactica obişnuită a soţiei sale. Mergând pe aleile Cap-ului, printre pinii aplecaţi şi colţuroşi, se gândea:

— Françoise devine de nesuportat... Ştia foarte bine că nu doresc să văd această pereche... De aceea s-a şi ferit să-mi vorbească despre planul ei... Din ce în ce mai des recurge la tactica faptului împlinit... De ce o fi poftit-o pe Sabine Lambert-Leclerc? Pentru că se plictiseşte singură cu mine şi copiii... Dar *cine* a vrut să trăiască în vizuina asta? *Cine* m-a silit să părăsesc Pont-de-l'Eure, afacerile, familia şi să mă izolez de tânăr, fără să vreau?...

Trecerea în revistă a păsurilor ţinea totdeauna mult. Antoine îşi iubise soţia cu pasiune. Din punct de vedere senzual şi, să spunem, estetic o mai iubea încă... Era în stare să privească, o seară întreagă, fără să obosească, nasul ei fin, ochii aceia limpezi şi batjocoritori, faţa cu trăsături atât de pure. Uneori însă grozav îl mai scotea din sărite! În alegerea mobilelor, a rochiilor, a florilor, Françoise avea un gust ales. Dar când era vorba de oameni, se arăta cu totul lipsită de tact. Antoine suferea mult când Françoise jignea pe vreunul dintre prietenii lor. Se simţea în acelaşi timp răspunzător de acest lucru, dar şi incapabil să intervină. Multă vreme îi făcuse reproşuri, pe care ea nu le răbda şi cărora nu le prea dădea atenţie, sigură dinainte că va fi iertată seara, când el avea s-o dorească. Apoi a acceptat-o aşa cum era. După zece ani de căsnicie ştia că nu se va mai schimba.

— Mowgli, aici!...

Intră în biroul poştal. La întoarcere, gândurile lui despre Françoise deveniră şi mai sumbre. Cel puţin îi era credincioasă? Poate că da, dar nu era mai puţin adevărat că, în câteva rânduri, fusese cochetă, ba chiar neprevăzătoare. Ar fi fost mai fericit cu Sabine Lambert-Leclerc? Revăzu grădina din Pont-de-l'Eure, unde-l primea Sabine când era adolescent.

Tot oraşul îi considera logodiţi, şi chiar ei, fără să fi vorbit vreodată despre asta, erau convinşi că se vor căsători.

— Avea un temperament focos, îşi spuse, amintindu-şi de felul cum se lipea de el când dansau.

Era prima fată faţă de care se arătase îndrăzneţ, fără îndoială pentru că simţea că ar fi consimţit şi ea. O dorise mult. Apoi apăruse Françoise şi, deodată, toate celelalte femei încetaseră să mai existe pentru el... Acum era legat de Françoise. Zece ani de convieţuire. Trei copii.

Când o revăzu în salon, atât de proaspătă, într-o rochie de voal cu flori vii, uită imediat de pica ce i-o purta. La urma urmelor, lui Françoise îi datora casa şi grădina atât de admirate de oaspeţi. Şi tot ea îl obligase să părăsească Pont-de-l'Eure şi uzina, cu câţiva ani înainte de criza din 1929. Dacă judecai drept lucrurile, mai curând îi adusese noroc.

— Micheline şi Bacot iau masa cu noi? întrebă el.

Dorea acest lucru, fiindcă prefera să stea de vorbă cu copiii decât cu străinii.

— Nu, răspunse ea, m-am gândit că ar fi mai drăguţ să fim noi patru... Potriveşte-ţi cravata, Antoine...

Drăguţ, încă un cuvânt pe care nu-l suferea. „Nu, nu va fi *drăguţ*, îşi spuse el, refăcându-şi nodul la cravată în faţa oglinzii. Sabine o să fie înţepată; Françoise – cochetă cu Lambert-Leclerc; ministrul va fi autoritar şi dogmatic; iar el, Antonie, tăcut şi mohorât... *Drăguţ!...*”

Se auzi maşina, ale cărei roţi, frânate, patinau pe pietriş. Cei doi se prefăcură nepăsători şi ocupaţi. Un minut mai târziu, o pereche îşi făcu apariţia. Sabine avea părul negru, puţin creţ, umeri grăsuţi, ochi frumoşi. Lambert-Leclerc chelise rău, trei fire de păr îi stăteau de-a curmezişul craniului, ca nişte obstacole pe o pistă;

părea prost dispus. Fără îndoială că şi lui îi fusese impusă această masă.

— Bună seara, dragă, spuse Françoise, îmbrăţişând-o pe Sabine. Bună seara, domnule ministru...

— A, nu, draga mea! protestă Sabine, n-ai să-mi „ministreşti” soţul... Mie-mi spui Sabine; lui spune-i Alfred... Bună seara, Antoine.

Seara era atât de călduţă şi senină, încât Françoise servi cafeaua pe terasă. În timpul cinei, conversaţia n-a (fost uşoară. Femeile se plictiseau. Antoine, încăpăţânat, nemulţumit de sine, îl contrazicea, din imprudenţă, pe Lambert-Leclerc, oare, mai bine informat, marca toate punctele.

— Sunteţi optimist, pentru că sunteţi la putere, spunea Antoine... De fapt situaţia Franţei este tragică...

— Ba nu, dragul meu, ba nu... Chestiunile băneşti nu sunt niciodată tragice... Bugetele Franţei sunt în deficit de vreo şase veacuri şi e bine să fie aşa... Rentierii trebuie să fie ruinaţi din când în când... Fără asta, unde am «ajunge?... Închipuie-ţi nişte averi plasate cu dobândă compusă de la Richelieu încoace...

— Bugetul Angliei este, însă, echilibrat, mormăi Antoine. El prezintă chiar excedente, şi englezii, după câte ştiu eu, nu o duc mai rău...

— Dragă prietene, spuse Lambert-Leclerc, niciodată n-am înţeles pasiunea francezilor pentru comparaţii între două ţări care nu au nici aceeaşi istorie, nici aceleaşi moravuri, nici aceleaşi nevoi... Dacă Franţa ar dori într-adevăr un buget echilibrat, mâine i l-am da... Dar nu vrea... Sau, dacă preferaţi această formulă, nu-l doreşte într-atâta încât să dorească şi mijloacele cu care să-l realizeze... A pregăti un buget nu este o chestiune financiară, este o chestiune politică... Spuneţi-mi cu ce majoritate vreţi să guvernaţi, iar eu vă voi spune ce fel de buget puteţi alcătui... Serviciile Ministerului de

Finanţe sunt gata să vă alcătuiască un buget socialist, un buget radical, unul reacţionar... Ajunge numai să te pronunţi!... Lucrurile astea sunt mult mai simple decât le cred profanii.

— Chiar atât de simple... Şi aţi îndrăzni să spuneţi asemenea lucruri alegătorilor dumneavoastră?

Françoise recunoştea după semne abia văzute, după înăsprirea bruscă a privirii că soţul ei se enervează.

Interveni:

— Antoine, ce ar fi să cobori cu Sabine până la schit, să-i arăţi perspectiva...

— Să mergem toţi patru, propuse Antoine.

— Nu, nu, spuse Sabine. Françoise are dreptate... Trebuie să despărţim familiile... E mult mai amuzant.

Se ridică. Antoine trebui s-o imite şi s-o urmeze, după ce aruncă spre Françoise o privire furioasă, pe care aceasta o ocoli.

„Tocmai de asta mă temeam! gândi el. Iată-mă timp de o jumătate de oră singur cu această femeie... Va profita oare de ocazie ca să-mi ceară explicaţia pe care o aşteaptă de zece ani? O să fie nostim! Iar Françoise o fi dorind oare ca acest ministru, atât de plin de el, să-i facă curte?"

— Ce miroase atât de frumos? întrebă Sabine Lambert-Leclerc.

— Portocalii. Pergola sub care am şezut este făcută din portocali, lămâi, glicine şi trandafiri... Numai că trandafirii noştri se sălbăticesc; va trebui să-i altoim din nou... Ia-o pe aleea cea mică, la vale...

— Dar nu cumva şi dumneata, Antoine, te sălbăticeşti în singurătatea asta?

— Eu? ...întotdeauna am fost sălbatic... Vezi oare prin bezna asta? De o parte şi de alta a bazinului de faianţă sunt masive întregi de cinerarii... Planul grădinii se bazează pe contrastul dintre florile de culoare închisă, violete sau albastre, şi cele în tonuri foarte vii de

galben... Cel puţin asta era ideea Françoisei... Aici pe pantă a vrut să creeze un soi de mărăciniş: grozame, fistici, aişori...

— Sunt bucuroasă că ne vedem singuri, Antoine... Soţia dumitale mi-e dragă, totuşi, noi doi am fost foarte buni prieteni înainte de a o cunoaşte... Îţi mai aminteşti?

Prudent, încetini pasul, ca să nu fie prea aproape de ea.

— Desigur, Sabine... Cum ar fi cu putinţă să nu-mi amintesc?... Nu, mergi drept înainte, traversează podeţul, iată schitul... Florile dintre dale? Sunt simple panseluţe...

— Îţi aminteşti de balul Cercului, primul meu bal?... M-ai condus acasă cu maşina bunicului dumitale... Părinţii mei se culcaseră, am intrat împreună în salonaş, fără un cuvânt, m-ai strâns în braţe şi am început să dansăm cu gravitate.

— Nu te-am sărutat puţin în seara aceea?

— Puţin!?... Ne-am sărutat o oră întreagă!... Ce plăcut a fost... Erai eroul visurilor mele...

— Cât de mult trebuie să te fi dezamăgit!

— La începutul războiului, dimpotrivă, m-ai uluit... Erai minunat. Ştiam să spun pe de rost multe din versurile dumitale... Le mai ştiu; aş putea să ţi le recit... De abia când ai fost rănit şi când, în timpul convalescenţei, te-ai logodit cu Françoise Pascal-Bouchet, da, ţi-o spun deschis, atunci am fost dezamăgită!... Ce vrei? Te admiram *atâta*... Când am văzut că te căsătoreşti cu această fată, pe care o cunoşteam bine, care-mi fusese colegă de clasă la Saint-Jean, care era drăguţă, dar prostuţă (îţi cer iertare, Antoine), am fost surprinsă, mâhnită... Şi nu numai eu, tot oraşul...

— Dar de ce?... Françoise şi cu mine făceam parte din aceeaşi lume şi ne potriveam foarte bine... Priveşte, Sabine, zidul acesta brăzdat de lumini; este stânca din Monaco. Nu te apleca prea tare, terasa este chiar deasupra mării... Atenţie, Sabine!...

Cu o mişcare involuntară, o prinse de talie; cu o iuţeală surprinzătoare, ea se întoarse şi-l sărută pe gură.

— N-am ce-i face, Antoine... Prea doream mult... E mai greu să te ţii la distanţă de un trup care ţi-e familiar... Îţi aminteşti de sărutările noastre, la tenis?... Oh! văd că te scandalizezi! Ai rămas foarte Quesnay... Sunt sigură că ai fost tot timpul un soţ credincios.

— Extraordinar de credincios... Neprihănit...

— Timp de zece ani? Bietul de tine, Antoine!... Şi ai fost fericit?

— Foarte fericit.

— Atunci, toate sunt bune, micul meu Antoine... Ceea ce este mai curios e că nu ai aerul de a fi fericit.

— După ce se vede?

— Nu ştiu... Se simte la tine o oarecare nerăbdare, iritabilitate, descumpănire... Totuşi, Antoine, erai un Quesnay din Pont-de-l'Eure, ceea ce însemna un om activ, un şef... Şi trăieşti aici, departe de profesiunea dumitale, de prieteni... Ştiu bine că ai jertfit totul de dragul soţiei dumitale... Dar e oare cu putinţă să nu regreţi?

— Poate, la început, plecarea m-a făcut să sufăr. Dar mi-am găsit aici alte mijloace de a-mi umple timpul. Întotdeauna mi-<a plăcut mult istoria... Lucrez... Am şi publicat câteva cărţi, care au avut oarecare succes.

— *Oarecare* succes? Au avut mult succes, Antoine, şi lucrările sunt remarcabile... Mai ales *Louis XI*...

— Le-ai citit?

— Dacă le-am citit? De o sută de ori!... În primul rând pentru că şi mie mi-e dragă istoria... Şi apoi pentru că voiam să te regăsesc în aceste cărţi. Îmi inspiră încă interes tot ce-i în legătură cu dumneata, Antoine... Şi te consider un scriitor excelent... Nu, nu exagerez. Am fost chiar uimită – ţi-o mărturisesc, în tot timpul cinei – de tăcerea pe care o păstrează Françoise în jurul acestei laturi a vieţii dumitale... În două sau în trei rânduri, soţul meu a încercat să-

ţi vorbească despre cărţile dumitale, şi de fiecare dată Françoise l-a întrerupt... Ar fi trebuit, pare-mi-se, să fie mândră...

— O! Nu e nici un motiv de mândrie... E drept că pe Françoise nici n-o interesează lucrări de genul acesta. Ea citeşte mai ales romane... şi în felul ei, este o artistă: în felul cum se îmbracă, cum îşi aranjează grădina... Gândeşte-te că ea a hotărât aici până şi locul celei mai neînsemnate tufe de flori... De când criza a atins Pont-de-l'Eure, veniturile noastre au scăzut. Françoise le face pe toate singură.

— *Françoise face totul! Françoise e plină de gust!* Ceea ce e mai amuzant este că o şi crezi!... Dar eşti prea modest, Antoine... Eu a-m cunoscut-o pe Françoise de pe când era fată tânără... Avea mult mai puţin gust decât astăzi, sau mai bine zis avea gustul familiei Pascal-Bouchet, pentru bibelouri, ornamente... Dulcegării... Dumneata aii format-o şi tot dumneata ai învăţat-o frumuseţea liniilor simple, a ordinii... Şi mai ales dumneata i-ai oferit mijloacele pentru o asemenea viaţă... Rochia pe care o poartă astă-seară e frumoasă, minunat aleasă, dar nu uita, dragul meu, că este o rochie de la Schiaparelli[4]. Asta înlesneşte mult gustul...

— Te înşeli, Sabine... E o rochie pe care Françoise şi-a lucrat-o împreună cu camerista.

— A, nu! Micul meu Antoine, unei femei să n-u-i spui poveşti din astea... Rochia e făcută cu o tehnică a verifului, cu o perfecţiune a nervurilor... Şi de altfel Schiaparelli îşi rezervă exclusivitatea asupra imprimeurilor sale: acest amestec de floricele aurii cu brebenei nu există decât printre modelele ei... Dar n-are importanţă...

— Ba, din păcate, are o importanţă mult mai mare decât îţi închipui... Ţi-am spus că nu mai avem veniturile de odinioară... Ba

[4] Una din cele mai mari case de mode din Paris.

chiar, dimpotrivă! Pont-de-l'Eure nu-mi mai produce nimic, şi Bernard îmi scrie că situaţia s-ar putea să mai dureze câţiva ani... Cărţile mele se vând destul de bine... Mai scriu articole... Cu toate astea, biata Françoise nu are mijloace să se îmbrace la casele mari de modă.

— Atunci, e uimitor, dragul meu Antoine... De necrezut, dar uimitor... Trebuie să mă înclin... De altfel şi eu am avut întotdeauna un soi de slăbiciune pentru Françoise... Şi niciodată n-am înţeles de ce nu e iubită.

— Nu e iubită?

— E detestată... Nu ştiai?... Am fost izbită când am regăsit la Nisa aprecierile asupra ei, pe care le cunoşteam de la Pont-de-l'Eure...

— Ce i se reproşează?

— O! Mereu aceleaşi lucruri... Că e egoistă, cochetă cu bărbaţii, puţin perfidă eu femeile... Foarte prefăcută... Şi apoi, lipsită de tact... Eu am apărat-o întotdeauna. Încă de pe vremea când eram amândouă interne la Saint-Jean, spuneam: Françoise Pascal-Bouchet e mult mai bună decât pare... Doar tonul ei nefiresc şi vocea asta neplăcută te zbârlesc împotriva ei...

— Găseşti că are o voce neplăcută?

— Antoine!... E drept că după zece ani n-o mai auzi... De altfel nu e vina ei; nu-i port pică... Nu, ceea ce-i iert cel mai greu este că are un soţ ca dumneata şi...

— Şi ce?

— Nu, nimic...

— N-ai dreptul, Sabine, să începi o frază care pare încărcată de subînţelesuri şi să te opreşti... Informatorii dumitale susţin că Françoise a avut amanţi?

— Vorbeşti serios, Antoine?

— Nespus de serios, te asigur...

— Ştii doar, dragul meu, că aşa se spune despre orice femeie frumoasă... Dar cine ştie?... Uneori iese fum şi fără foc... Françoise e imprudentă... Când mă gândesc că la Pont-de-l'Eure au mers până acolo încât au acuzat-o de a fi amanta fratelui dumitale!

— A lui Bernard?

— Da, a lui Bernard.

— E absolut absurd... Bernard este lealitatea personificată.

— Tocmai asta le răspundeam mereu... Françoise nici nu bănuieşte ce apărătoare bună are în persoana mea. Ce este tufa aceea albă care străluceşte în lumina lunii?

— Zorele.

— Încântător! Sunt crinii de pe câmpiile Evangheliei, nu-i aşa?

— Nu, nu cred... Nu vrei să mergem în întâmpinarea celorlalţi?

— Eşti foarte grăbit, Antoine... În ceea ce mă priveşte, aş rămâne cu plăcere toată noaptea cu tine în grădina asta.

— Mi-e cam frig.

— Dă-mi mâna... Ce îngheţată e! Vrei jumătate din capa mea?... Şi când te gândeşti că ar fi trebuit să trăim aşa, îmbrăţişaţi... Nu ţi-a părut rău niciodată, Antoine?

— Ce ai vrea să-ţi răspund, Sabine?... Şi dumneata? Dumneata eşti fericită?

— Foarte fericită... ca şi dumneata, bietul meu Antoine, adică pe un fond de disperare... O iau pe cărarea care urcă, nu?... Pot să vorbesc deschis cu dumneata... Multă vreme am vrut să mor... Acum mi-e mai bine... Mă liniştesc... Dumneata de asemenea.

— Cât eşti de pătrunzătoare, Sabine!

— Nu uita că odinioară te-am iubit, Antoine... Asta dă multă luciditate... Sprijină-mă, te rog, vrei? Panta pe care mergem e cam abruptă... Spune-mi, Antoine, când ai descoperit cum e Françoise in

realitate?... Când ai văzut-o aşa cum este?... Căci, în momentul căsătoriei erai nebun după ea.

— Mă tem că există în momentul de faţă o neînţelegere între nod, Sabine... Aş vrea să înţelegi... Şi astăzi mai am încă multă afecţiune pentru Françoise... Şi încă, *afecţiune* este un cuvânt ridicol şi slab: o iubesc pe Françoise... Dar, aşa cum spuneai, primii doi ani ai căsniciei noastre au fost ani de adevărată adorare şi de dragoste, pe care aveam toate temeiurile să le cred reciproce.

— Asta-i bună!

— Cum asta-i bună? A! mu, Sabine, mergi prea departe... N-ai să mă lipseşti de amintirile mele... Françoise mi-a dat atunci dovezi de dragoste asupra cărora nici bărbatul cel mai orb nu se înşală... Trăiam unul pentru celălalt... Nu eram fericiţi decât când eram numai noi... Nu mă crezi? În fine, Sabine, ştiu ce spun: doar eu am fost în preajma ei, nu dumneata.

— Am fost înaintea dumitale, bietul meu amic... O cunosc pe soţia dumitale din copilărie. Am crescut împreună cu ea şi cu sora ei, Hélène... Parcă o văd pe Françoise, în curtea şcolii Saint-Jean, cu o rachetă în mână, spunându-ne, Hélènei şi mie: „Trebuie să mă căsătoresc cu cel mai mare dintre Quesnay, şi aşa voi face”.

— Nu se poate, Sabine. Familia Pascal-Bouchet a fost întotdeauna certată cu familia mea. Françoise nu mă cunoştea... Ne-am întâlnit din întâmplare, în 1917, în timpul convalescenţei mele.

— Din întâmplare?... Tocmai asta trebuia să crezi... P-arcă o văd pe Hélène explicându-mi situaţia... Adevărul este că în momentul când a izbucnit războiul, tatăl lor, domnul Pascal-Bouchet, era ruinat... Era chefliu şi colecţionar, două plăceri costisitoare... Fiicele lui îi spuneau „paşa”, şi-şi merita pe deplin porecla... Restaurarea castelului din Fleuré l-a dat gata... „Fetiţele mele, le-a spus el Hélènei şi Françoisei, nu sunt decât două posibilităţi de căsătorie în ţinutul nostru care ar putea să ne salveze:

familia de Thiange şi familia Quesnay". Şi micuţele au reuşit o dublă lovitură.

— Cine ţi-a povestit istoria asta?

— Ţi-am spus: chiar cele două surori.

— Şi nu m-ai prevenit?

— Nu puteam să-mi denunţ prietena... Şi apoi, nu voiam să-i stric singura şansă... Pentru că pe Françoise nimeni din Louviers, nici din Pont-de-l'Eure, afară de un Don Quijote naiv ca dumneata, n-ar fi luat-o în căsătorie... Familiilor normande nu le plăceau faliţii.

— Dar domnul Pascal-Bouchet n-a dat niciodată faliment...

— E adevărat, dar de ce?... În timpul războiului, guvernul l-a susţinut, datorită celuilalt ginere, Maurice de Thiange, care era deputat... După război, ştii mai bine decât oricine, l-a ajutat bunicul dumitale... Ba tocmai ceea ce sperase... Ah! din nou mirosul acesta superb... Trebuie să ne apropiem de terasă... Opreşte-te un moment, Antoine, mi s-a tăiat răsuflarea.

— Ai vorbit în timp ce urcai panta.

— Pune-mi mâna pe inimă, Antoine... Bate să se rupă... Poftim... şterge-ţi buzele cu batista mea... Femeile sunt teribile; descoperă numaidecât cea mai mică urmă de roşu de buze... Nu, nu batista *dumitale!* S-ar vedea... Dacă ai fi un soţ mai puţin exemplar ai şti asta de mult... Şi scutură-ţi un pic umărul stâng; poate că ţi-am lăsat puţină pudră... Aşa... Iată-ne acum în măsură să ieşim la lumină.

Peste câteva minute musafirii plecară, şi cele două femei îşi luară rămas bun cu multă afecţiune.

ARIANE, SCUMPĂ SORĂ...[5]

I

Thérèse către Jérôme

Evreux, 7 oct. 1932

Am citit cartea ta... Da, şi eu, ca şi toate celelalte... Linişteşte-te: am găsit că e frumoasă. Am impresia că în locul tău m-aş întreba: „Oare ea a găsit-o dreaptă? A suferit citind-o?” Dar tu nici nu-ţi pui măcar asemenea întrebări. Eşti sigur, nu-i aşa, că ai fost mai mult decât drept, chiar mărinimos?... Cu ce ton vorbeşti despre căsătoria noastră!

„În înflăcărarea cu care urmăream o femeie închipuită, tovarăşă de muncă şi totodată îndrăgostită, am omis să văd în Thérèse femeia reală. Primele zile de viaţă comună aveau să-mi dezvăluie o fiinţă în acelaşi timp previzibilă şi surprinzătoare. Eram un om din popor şi un artist; în Thérèse întâlneam o mare burgheză. Avea virtuţile şi slăbiciunile clasei sale. Soţia mea era credincioasă, modestă şi chiar inteligentă în felul ei.

[5] Titlul nuvelei este sugerat de un vers *(Ariane, ma soeur...)* din tragedia *Pedra* de Racine.

Dar nimeni nu putea, vai! să-şi închipuie o fiinţă mai puţin chemată să împărtăşească o viaţă de luptă şi de apostolat spiritual..."

Eşti sigur, Jérôme? Şi oare la o viată de „apostolat spiritual" m-ai asociat când, cedând rugăminţilor tale, am consimţit, împotriva sfaturilor părinteşti, să mă căsătoresc cu tine? Oricum, Jérôme, ceea ce am făcut atunci era destul de curajos. Tu erai pentru public un necunoscut. Ideile tale politice îi îngrozeau şi-i scoteau din sărite pe ai mei. Părăseam o casă bogată, o familie unită, ca să duc cu tine o viaţă grea. Am protestat eu cumva, când, un an mai târziu, mi-ai declarat că nu poţi să lucrezi da Paris şi m-ai tras după tine în casa voastră din provincie, într-un ţinut pustiu şi aspru, împreună cu o mică îngrijitoare speriată, singura fiinţă mai nefericită decât mine pe care am întâlnit-o în perioada aceea? Am răbdat totul, am acceptat totul. Ba multă vreme am simulat chiar fericirea.

Dar care femeie ar putea să fie fericită cu tine? Rid uneori, cu amărăciune, când ziarele vorbesc de forţa, de curajul tău moral.

Forţa ta!... N-am întâlnit niciodată, Jérôme, o fiinţă mai slabă ca tine. Niciodată. Nici una. O scriu fără pic de ură. A trecut timpul când îţi purtam pică, şi de când nu te mai văd mi-am regăsit liniştea. Dar e bine s-o ştii. Acea veşnică nelinişte, acea teamă nervoasă de lume, acea bolnăvicioasă nevoie de laude, acea naivă groază de boală şi de moarte nu arată forţă, cu toate că reacţiile pe care le provoacă astfel de tulburări (de fapt romanele tale) dau această iluzie discipolilor tăi.

Puternic? Cum ai putea să fii puternic, tu, care eşti atât de vulnerabil încât insuccesul unei cărţi te îmbolnăveşte, şi atât de înfumurat încât cel mai mic elogiu din partea unui prost te face să te îndoieşti imediat de prostia lui? E drept că, de două sau de trei ori în viaţă, ai luptat pentru idei. Dar a-sta s-a întâmplat după îndelungi calcule şi pentru că nu aveai nici o îndoială în privinţa victoriei lor. Într-unul din rarele taie momente de încredere, mi-ai

făcut odinioară o mărturisire pe care desigur că prudenta ta a regretat-o imediat, dar pe care ura mea a pus-o la păstrare cu grijă.

„Cu cât un scriitor îmbătrâneşte, mi-ai spus, cu atât părerile sale trebuie să fie mai înaintate. Este singurul mijloc de a-i păstra alături pe adolescenţi."

Bieţii tineri! Ei nu-şi puteau închipui câtuşi de puţin, când se îmbătau, cu o pasiune atât de naivă, de *Mesajele* tale, cu ce elan artificial şi migăloasă perfidie le compuseseşi.

Nici puternic, nici viril... Da, trebuie să spun şi asta, oricât de crud ar putea să pară. Tu n-ai fost niciodată un amant, dragul meu Jérôme. Amorul fizic l-am descoperit după divorţul nostru; am deprins să-i gust liniştea, plinătatea, să gust nopţile frumoase când o femeie adoarme cu dorinţele împlinite, în braţele unui bărbat puternic. Atâta vreme cât am trăit cu tine n-am cunoscut decât triste aparenţe de dragoste, mizere parodii. Nici nu-mi dădeam seama de nefericirea mea; eram tânără, destul de neştiutoare; când tu îmi spuneai că un artist trebuie să fie stăpân pe pornirile lui, eu te credeam. Dar cel puţin aş fi vrut să dorm lângă tine, doream să simt căldura unui trup, puţină mângâiere, puţină milă. Dar tu fugeai de braţele mele, de patul meu, până şi de camera mea. Nici nu-mi bănuiai măcar durerea.

Nu trăiai decât pentru tine, pentru zarva ce se făcea în jurul numelui tău, pentru acea curioasă emoţie pe care o trezea în cititoarele tale un personaj care, o ştiai bine totuşi, nu erai tu. Trei rânduri ostile apărute într-un ziar te nelinişteau mult mai mult decât suferinţele unei femei care te iubea. Şi dacă te-am văzut uneori ocupându-te de mine, asta se întâmpla în zilele când unii oameni politici sau scriitori a căror părere te interesa îţi promiteau să ia masa la noi. Atunci doreai să mă vezi strălucitoare. În ajunul acelor vizite stăteai mult de vorbă cu mine; nu-mi mai puneai în faţă scumpa ta muncă; îmi explicai ce trebuie şi ce nu trebuie să spun şi-

mi vorbeai despre maniile respectabile ale cutărui critic influent sau despre lăcomia tribunului. Voiai ca în zilele acelea casa noastră să apară săracă, pentru că asta corespundea ideilor tale, şi mâncarea noastră să fie savuroasă, pentru că oamenii importanţi sunt oameni.

Îţi aminteşti, Jérôme, de vremea când ai început să câştigi bani, mulţi bani? Erai în acelaşi timp şi foarte fericit, pentru că în fundul sufletului tău eşti un ţăran francez, lacom de pământ, şi puţin stingherit, pentru că ideile tale nu prea se potriveau cu. bogăţia. Ah, cât de amuzată am fost atunci de şmecheriile foarte transparente la care recurgea lăcomia ta ca să-ţi liniştească conştiinţa: „Dau aproape totul”, spuneai tu. Eu îţi strecuram cu o aparentă candoare: „Dar devii foarte bogat, Jérôme!...”

Tu suspinai:

„Detest acest regim... Dar, vai! Atâta vreme cât există, trebuie să ne adaptăm.”

Din nenorocire, fiind la modă combaterea regimului, cu cât îl atacai mai mult, cu atât te îmbogăţeai. Crud destin! Bietul meu Jérôme! De altfel trebuie să recunosc că, de îndată ce era vorba despre mine, ortodoxia ta devenea fără cusur. Mi s-a întâmplat, când te-am văzut milionar, aşa cum se întâmplă tuturor femeilor lipsite de dragoste, să fiu cuprinsă de dorinţa luxului, a blănurilor, a bijuteriilor. Mărturisesc că întotdeauna mi-ai opus rezistenţa cea mai virtuoasă: „Haină de vizon! spuneai. Un colier de perle! Tu! Nu te gândeşti? Nu te gândeşti la ce ar spune duşmanii mei dacă soţia mea ar ajunge să semene cu burghezele ale căror portrete satirice m-au făcut celebru?”

Da, îmi închipuiam. Înţelegeam că soţia lui Jérôme Vence trebuia să fie deasupra oricărei bănuieli. Îmi dădeam seama de necuviinţa dorinţelor mele. E drept că tu «aveai, drept zorzoane, valori şi pământ. Dar conturile bancare nu se văd, în timp ce

diamantele strălucesc în voie. Ca întotdeauna, Jer6me, tu aveai dreptate.

Încă o dată am acceptat totul, chiar şi această ultimă carte. Aud în jurul meu lăudându-se îndrăzneala opiniilor tale, bunătatea ta (eşti una dintre fiinţele cele mai rele pe care le-am cunoscut), generozitatea ta faţă de mine. Nu răspund nimic. Uneori aprob: „Da, spun, s-a purtat frumos cu mine, n-am de ce să mă plâng”. Am oare vreun motiv să te înfăţişez atât de frumos? Este oare înţelept să las să crească şi să se răspândească această măgulitoare legendă al cărei erou eşti tu? Trebuie să mai îngădui ca tinerii să accepte ca maestru pe un om pe care eu îl cunosc şi care nu e om? Asemenea întrebări îmi trec uneori prin minte. Dar de făcut nu fac nimic. Nici măcar nu voi scrie la rândul meu un memoriu justificativ. La ce bun? Tu mi-ai provocat dezgustul pentru cuvinte. Adio, Jérôme!

II

Jérôme către Thérèse

Paris, 15 oct. 1932

Ai vrut, ca şi pe timpul când trăiai cu mine, să-mi faci rău... Fii fericită, ai reuşit... Tu nu te cunoşti, Thérèse... Te crezi o victimă; eşti o schingiuitoare... Şi mie mi-a trebuit multă vreme ca să te înţeleg. Te acceptam drept ceea ce pretindeai că eşti: o femeie blajină şi întotdeauna sacrificată. Putin câte puţin, am descoperit atracţia ta pentru dramă, cruzimea şi perfidia ta. Pentru că în tinereţe ai fost

umilită de nişte părinţi stângaci, ceri vieţii să-ţi iei revanşa. Şi o faci pe socoteala celor care au nenorocirea să te iubească. Când te-am întâlnit, credeam în mine; ai vrut să-mi furi această încredere; ai lovit în spiritul meu, în ideile mele, în trupul meu. M-ai făcut ridicol în propriii mei ochi. Şi astăzi încă, eliberat de tine, nu pot să nu-mi amintesc cu ruşine rănile ascunse pe care mi le-a provocat brutalitatea ta.

Cu ce ochi nemiloşi mă priveai! „Eşti mic, îmi spuneai, foarte mic." Era adevărat. Eram mic de statură şi, ca cei mai mulţi dintre oamenii cu viaţă sedentară, aveam mai multă grăsime decât muşchi. Era, oare, o crimă? Sau măcar o greşeală? Vedeam limpede că în ochii tăi eram cel puţin ridicol. Dragostea cere renunţare, încredere. Două fiinţe îşi dezbracă, o dată cu hainele, temerile, susceptibilităţile, pudorile lor. Întins lângă tine, mă simţeam judecat de o duşmancă ce nu-şi pierdea niciodată controlul asupra simţurilor şi care mă observa cu o luciditate rece. Cum aş fi putut să fiu un bun amant «pentru o femeie de care mă temeam? Cum aş fi putut să fiu lângă tine ceea ce trebuie să fie bărbatul în dragoste: o fiinţă mânată de instinct şi de îndrăzneală în faţa unei partenere crispate şi reţinute? Tu-mi reproşezi că aş fi fugit de patul tău. Eşti sigură că nu tu m-ai gonit?

„*Oricum*, scrii tu, *căsătorindu-mă cu tine am făcut un act de curaj*..." Dar n-ai fost oare întotdeauna sigură că voi ieşi repede la lumină? M-ai ales, Thérèse, pentru că găsiseşi în mine ceva adevărat, viu, care nu exista la ai tăi. Poate şi pentru că m-ai simţit vulnerabil şi pentru că cea mai mare şi singura ta plăcere este să răneşti... Mi-e foarte greu să-mi amintesc de omul care eram atunci când te-am cunoscut. Eram un om destul de deosebit, mi se pare, care credea în ideile sale, în geniul său... Pe acest om, ai făcut totul ca să-d ucizi. Atunci când mă credeam fericit, m-ai asasinat cu mila ta. Ciudat lucru! Te-ai căsătorit cu mine pentru puterea mea, şi

tocmai împotriva acestei puteri te-ai înverşunat. Dar nu trebuie să caut în acţiunile tale nimic logic, nimic conştient. Tu eşti, ca atâtea alte femei, o nenorocită sclavă a organelor şi a nervilor tăi, falsificată de o dramă de adolescenţă şi plină de furie din pricina unor eşecuri. Cât timp ai trăit împreună cu părinţii, împotriva lor s-a dezlănţuit ura difuză care te stăpâneşte; din ziua în care am devenit singurul tău* tovarăş, m-ai persecutat pe mine.

„O nouă ieşire furioasă, vei spune, un rechizitoriu improvizat ca răspuns la scrisoarea mea."

Şi vei arăta victorios cartea mea, mai ales pasajul pe care l-ai însemnat cu atâta grijă: *„Soţia mea era credincioasă, modestă, inteligentă..."* Fereşte-te, Thérèse, să crezi fără rezerve în această mărturie prea indulgentă. Pentru că mă sileşti sa mă apăr până la capăt, pentru că mă constrângi să folosesc toate armele, voi mărturisi că această frază a fost o minciună. O minciună intenţionată. Am vrut să par generos. Am greşit. Orice făţărnicie compromite o operă de artă. Ar fi trebuit să descriu cu asprime necruţătoare monstrul care eşti şi răul pe care mi l-ai făcut.

„Credincioasă?"... Am ştiut cu mult înainte de a te părăsi că nu mai erai. Dar pentru ce aş fi scris aceasta într-un text public? De ce să-ţi fi acordat, pe socoteala mea, prestigiul nestatorniciei? „Modestă"? Eşti de un orgoliu infernal, şi dorinţa ta de a domina, de a ului explică cele mai multe dintre faptele tale. „Inteligentă"?... Da, multă lume crede acum că eşti inteligentă. Şi într-adevăr ai devenit. Dar ştii de ce? Pentru că eu te-am şlefuit. Pentru că timp de douăzeci de ani ai primit de la mine tot ce-ţi lipsea: idei, cunoştinţe, un vocabular. Şi astăzi încă, după această îndelungată despărţire, mai trăieşti din ceea ce ţi-am insuflat eu, şi chiar această scrisoare, prin care sperai să-mi dai ultima lovitură, mie îmi datorează tot ce este viguros în ea.

Vanitate? Nu, mândrie. Simt nevoia să-mi repet că am încredere în mine, ca să mă eliberez de vrăjile tale. Nu vreau să reiau scrisoarea ta punct cu punct. Ar însemna să-ţi fac jocul supunându-mă la suferinţe inutile. Totuşi, un cuvânt mai vreau să adaug. *„Râd cu amărăciune*, spui tu, *când ziarele vorbesc de forţa ta... Niciodată n-am întâlnit un om mai slab ca tine!"* Ştii prea bine, Thérèse, că în felul acesta mă ataci pe două planuri diferite, pe care te prefaci că le confunzi. Nu ai dreptul s-o faci. Caracterul meu, în relaţiile cu tine, nu ne priveşte decât pe noi. Cred acum, ca şi tine, că în lupta asta am fost prea slab. Din milă, e drept, dar mila nu este întotdeauna lipsită de laşitate. Numai că tu te prefaci a nu şti că un om poate fi slab în viaţa zilnică şi totuşi să creeze o operă trainică. Fii, sigură, Thérèse, că ceea ce vede tineretul în această operă, există. Şi, când mă gândesc mai bine, dacă tu m-ai făcut să sufăr mult, poate tocmai pentru aceste suferinţe ar trebui să-ţi mulţumesc acum, după ce m-am liniştit. Căci urii tale statornice îi datoresc o parte imensă din ceea ce sunt.

Tu eşti, înainte de toate, o distrugătoare. E forma pe care a luat-o, la tine, ura. Pentru că nu eşti fericită, urăşti fericirea. Pentru că nu eşti senzuală, dispreţuieşti voluptatea. Ciuda face din tine o observatoare pătrunzătoare şi pasionată. Ca şi razele care descoperă, într-o imensă bucată de fier, fisura care-i ameninţă rezistenţa, tu mergi la orice om direct către punctul lui nevralgic. În orice virtute descoperi fisura. Este o însuşire deosebită, Thérèse, dar este şi o însuşire blestemată. Fiindcă tu uiţi că virtuţile sunt realităţi şi că barele de fier înfruntă timpul. Slăbiciunile pe care, cu atâta cruzime mi le dezvălui există, ştiu asta; ai văzut limpede, cu o deosebită ascuţime. Dar ele sunt înecate într-o masă atât de grea şi de rezistentă, încât nici o forţă omenească n-ar putea s-o frângă. Tu însăţi ai dat greş în această încercare, iar opera şi sufletul meu au supravieţuit domniei (tale nefaste.

„Care femeie, scrii tu, *ar putea să fie fericită cu tine?"* Vreau să ştii că şi eu, după despărţirea noastră, am găsit dragostea. Cu o soţie simplă şi bună, cunosc şi eu ce-i liniştea. Îţi ghicesc surâsul: „Da, dar ea?..." „Dacă ai vede-o pe Nadine, măcar o clipă, nu te-ai mai îndoi de fericirea ei. Nu toarte femeile au nevoie, ca tine, să ucidă ca să trăiască. Pe cine distrugi tu acum?"

III

Nadine către Thérèse

Paris, 2 februarie 1937

Poate că veţi fi surprinsă, doamnă, primind o scrisoare din partea mea. Legenda ne vrea duşmance. Nu ştiu care sunt sentimentele dumneavoastră în privinţa aceasta. În ceea ce mă priveşte, nu numai că nu vă urăsc, dar încerc mai curând faţă de dumneavoastră o involuntară simpatie. Dacă altă dată, în perioada divorţului, aţi fost timp de câteva luni *Adversara*, femeia care trebuia izgonită cu orice chip din inima omului pe care-l alesesem, aţi devenit foarte repede, după căsătoria mea, o tovarăşă nevăzută. Soţiile lui Barbă-Albastră se întâlnesc, fără îndoială, pe jumătate moarte, în amintirea soţului lor comun. Fără voia lui, Jérôme îmi vorbea uneori despre dumneavoastră. Eu încercam să-mi închipui ce atitudine aveaţi faţă de acest caracter ciudat, atât de dificil, şi mă gândeam adesea că asprimea dumneavoastră fusese mai potrivită decât răbdarea mea.

După moartea lui Jérôme, a trebuit să-i clasez toate hârtiile. Printre ele am găsit multe dintre scrisorile dumneavoastră. Una dintre ele, mai ales, m-a mişcat. Aceea pe care i-aţi scris-o, acum cinci ani, după publicarea *Jurnalului* său. Îi spusesem adeseori că pagina aceea vă va jigni. Îl rugasem s-o suprime. Dar el, omul ăsta slab, era de o încăpăţânare şi de un curaj cu totul deosebit când era vorba de opera lui. Răspunsul dumneavoastră fusese brutal. Vă veţi mira poate când vă voi spune că-l găsesc destul de drept.

Să nu credeţi că-l trădez pe Jérôme după moarte. L-am iubit, îi rămân credincioasă, dar îl judec şi nu ştiu să mint. Scriitorul din el era admirabil prin talentul, ca şi prin conştiinţa sa. Asupra omului, aţi spus adevărul. Nu, Jérôme nu era un apostol, sau cel puţin, dacă putea să pară astfel discipolilor, pe noi, soţiile lui, nu ne-a putut amăgi vreodată. Simţea nevoia să-şi învăluiască acţiunile, părerile politice, în sfârşit, toate faptele într-un nimb de sfinţenie, dar mobilurile care-l făceau să acţioneze erau, noi ştim doar, destul de meschine. Îşi făcea o virtute din ura lui faţă de lume, dar cauza adâncă a acestei uri era timiditatea sa bolnăvicioasă. Faţă de femei se arăta a fi un prieten atent şi respectuos, dar, aşa cum de altfel i-aţi şi scris, asta ţinea mai mult de lipsa lui de vigoare decât de duioşie adevărată. Fugea de onorurile oficiale, dar făcea acest lucru mai curând din orgoliu şi din calcul decât din umilinţă. În sfârşit, n-a. făcut niciodată vreun sacrificiu care să nu-i fi adus vreun câştig, iar noi trebuia să ne lăsăm păcălite de această îndemânatică stângăcie.

Cred, doamnă, că nici el nu şi-a cunoscut firea adevărată şi că acest om, atât de pătrunzător şi de sever când analiza sufletul altora, a murit crezându-se un înţelept.

Dacă am fost fericită cu el? Da, în ciuda atâtor dezamăgiri, pentru că el era o fiinţă neobişnuit de interesantă, ca un spectacol mereu nou. Până şi această făţărnicie, de care vorbeam adineaurea, făcea din el o enigmă vie. Nu oboseam să-l ascult, să-l întreb, să-l

observ. Ceea ce mă mişca mai mult era slăbiciunea lui. Sentimentele mele faţă de el, în ultimii ani, erau mai curând ale unei mame indulgente decât ale unei femei îndrăgostite. Dar ce interesează cum iubeşti atunci când iubeşti? Când eram singură îl blestemam; de îndată ce apărea, eram recucerită. De altfel el n-a ştiut niciodată nimic despre neliniştile mele. La ce bun? Gândeam că o femeie care l-ar fi demascat şi l-ar fi constrâns să se privească într-o oglindă sinceră şi-ar fi atras doar ura lui, fără să-l convingă. Nici dumneavoastră n-aţi îndrăznit să vorbiţi decât în momentul când aţi ştiut că n-o să-l mai vedeţi.

Şi totuşi, ce urme adânci aţi lăsat în viaţa lui! De când v-aţi despărţit, Jérôme n-a făcut altceva decât să rescrie an de an, lângă mine, istoria acestei rupturi. Eraţi unica lui eroină, personajul central al tuturor cărţilor sale. În fiecare dintre ele, sub diferite nume, regăseam coafura dumneavoastră de paj florentin, demnitatea gesturilor, înflăcărarea agresivă, puritatea dispreţuitoare şi aspra strălucire a ochilor dumneavoastră. Niciodată nu s-a priceput să înfăţişeze nici sentimentele şi nici trăsăturile mele. De mai multe ori a încercat, ca să-mi facă plăcere. Ah! dacă aţi şti ce mult am suferit văzând de fiecare dată cum personajul, pe care-l modela în faţa mea, evolua, împotriva voinţei sculptorului, spre o femeie care vă semăna. Una dintre aceste povestiri poartă numele meu, *Nadine,* dar cum să nu vezi că fecioara înţeleaptă, inaccesibilă, care este eroina povestirii, are tot înfăţişarea dumneavoastră? De câte ori am plâns copiind capitolele în care dumneavoastră jucaţi când rolul logodnicei misterioase, când pe cel al soţiei necredincioase şi adorate, când pe cel al duşmancei odioase, nedrepte şi totuşi dorite!

Da, de când l-aţi părăsit, el a trăit din amintiri, din amintirile neplăcute pe care i le-aţi lăsat, încercasem să-i înjgheb o viaţă liniştită, sănătoasă, pe care să şi-o poată consacra în întregime

muncii. Mă întreb astăzi dacă am avut dreptate. Poate că un mare artist are nevoie să şuiere. Poate că monotonia este pentru el un rău chiar mai mare decât gelozia, ura sau durerea. E o realitate faptul că, în timpul cât aţi fost soţia lui, Jérôme a scris cele mai umane dintre cărţile sale; este o realitate faptul că, lipsit de prezenţa dumneavoastră, n-a făcut decât să repete la infinit ultimele luni din viaţa voastră comună. Nici măcar cruzimea scrisorii pe care o am sub ochi nu l-a vindecat. Şi-a petrecut ultimii ani încercând să-i găsească răspunsul atât în inima lui, cât şi în lucrările pe care le-a scris.

Ultima lui carte, neterminată, al cărei manuscris îl am aici, este un fel de necruțătoare spovedanie, în care el îşi cere în mod sfâşietor iertare. Ah! cât am invidiat, doamnă, această teribilă putere de a-l nelinişti pe care v-o dădea răceala dumneavoastră!

Pentru ce vă spun astăzi aceste lucruri? Pentru că de multă vreme simțeam nevoia să vi le spun. Pentru că dumneavoastră sunteți, mi se pare, singura oare le poate înțelege şi de asemenea pentru că această sinceritate mă va ajuta, sper, să obţin o favoare din partea dumneavoastră. Ştiţi că de la moartea lui Jérôme s-a scris mult despre el. Nu mi se pare că ceea ce s-a spus despre opera lui este foarte exact sau1 foarte adânc; dar în privinţa acestor lucruri mă voi feri să-mi dau părerea. Criticii au dreptul să se înşele: posteritatea va judeca, şi cred că opera lui Jérôme este dintre acelea care vor supraviețui. Dar nu pot să fi-u la fel de calmă atonei când biografii deformează figura lui şi viaţa mea. Amănuntele existenţei lui Jérôme, trăsăturile intime ale caracterului său, numai dumneavoastră şi cu mine le-am cunoscut bine. După ce am stat multă vreme la îndoială, m-am gândit că este de datoria mea, înainte de a dispărea şi eu, 6ă aştern pe hârtie aceste amintiri.

Voi scrie deci o carte despre Jérôme. O! ştiu bine că n-am talent. Dar ceea ce este important aici e materialul de viaţă şi nu

forma. Cel puţin voi lăsa o mărturie; poate că într-o zi vreun biograf de geniu se va servi de ea pentru un portret definitiv. Mă străduiesc, de câteva luni, să adun toate documentele care-mi vor fi trebuincioase. Totuşi, pentru o anumită perioadă, am foarte puţine materiale; e vorba de perioada logodnei şi a căsătoriei cu dumneavoastră. Am socotit că ar fi un gest îndrăzneţ, puţin obişnuit, dar cinstit şi loial, să mă adresez direct dumneavoastră şi să vă cer sprijinul. Probabil că n-aş fi îndrăznit s-o fac dacă nu v-aş fi purtat acea ciudată dar reală simpatie de oare v-am vorbit la început. Mi se pare că, fără să vă fi văzut vreo dată, vă cunosc mai bine decât oricine. Instinctul îmi spune că e bine să vă tratez cu această încredere aproape îndrăzneaţă. Vă rog să-mi scrieţi unde şi când aş putea să vă întâlnesc ca să vă explic planurile mele. Îmi închipui că veţi avea nevoie de timp ca să regăsiţi şi să clasaţi, dacă le-aţi păstrat cumva, hârtiile vechi, dar în orice caz mi-ar plăcea să stau cât mai curând de vorbă cu dumneavoastră. Aş vrea să vă împărtăşesc cum am conceput această carte. Veţi vedea cu acest prilej că nu trebuie să vă temeţi din partea mea de o judecată aspră şi nici măcar părtinitoare. Dimpotrivă, vă făgăduiesc că voi pune în joc toată cochetăria mea ca să vă fac dreptate. Ştiu că v-aţi refăcut desigur viaţa şi voi avea toată grija să nu citez sau să povestesc ceva care ar putea să vă supere astăzi. Vă mulţumesc cu anticipaţie pentru ceea ce, sunt sigură, veţi face ca să-mi uşuraţi sarcina.

Nadine Jérôme Vence.

P. S. Vara asta mă voi duce la Uriage, unde v-a fost prezentai Jérôme, ca să descriu mai bine, pictând după natură, decorul întâlnirii lui cu dumneavoastră, pe terasa hotelului Stendhal. Îmi va fi de asemenea de folos vizitarea proprietăţii părinţilor dumneavoastră.

2. P. S. Am informaţii puţine asupra legăturii lui Jérôme cu doamna de Verniez. Ştiţi mai multe decât mine? Vorbea mereu de dumneavoastră, dar în legătură cu această aventură de tinereţe a fost totdeauna discret, închis, reţinut. Este exact că doamna de V. l-a întâlnit la Modane în 1907 şi că l-a însoţit în toată călătoria prin Italia?

Bunica lui Jérôme din partea tatei se numea Hortense, sau Mélanie?

IV

Thérèse către Nadine

Evreux, 4 februarie 1937

Doamnă,

Spre marele meu regret, nu vă pot fi de nici un folos. Într-adevăr, m-am hotărât să scriu eu însămi o viaţă a lui Jérôme Vence. Fără îndoială, dumneavoastră sunteţi văduva lui, îi purtaţi numele şi, datorită acestui, fapt, un mic volum de amintiri semnat de dumneavoastră va fi bine primit. Dar se impune să fim sincere între noi; să recunoaştem deci, doamnă, că dumneavoastră l-aţi cunoscut foarte puţin pe Jérôme. V-aţi căsătorit cu el într-o vreme când era celebru şi când viaţa lui publică o năpădise pe cea personală. În schimb, eu am luat parte la formarea scriitorului şi la naşterea legendei despre el, şi chiar dumneavoastră recunoaşteţi că tot ce-i mai bun în opera lui a fost scris lângă mine sau în amintirea mea.

Mai adăugaţi că fără documentele mele nici o biografie serioasă a lui Jérôme nu poate să fie scrisă. Am două mii de scrisori de la el, două mii de scrisori de dragoste şi de ură, fără a pune la socoteală răspunsurile mele, din care am păstrat ciornele. Timp de douăzeci de ani am tăiat toate articolele scrise despre el sau despre cărţile lui, am clasat scrisorile primite de la prieteni sau de la admiratorii săi necunoscuţi. Posed toate discursurile, conferinţele şi articolele lui Jérôme. Administratorul Bibliotecii Naţionale, care a terminat de curând inventarierea acestei bogăţii, căci mă gândesc să le las moştenire statului, mi-a spus: „Este o colecţie unică". Un exemplu: îmi cereţi să vă spun pronumele unei strămoaşe din Bordeaux. Eu am un dosar întreg despre această Hortense-Pauline-Mélanie-Vence, ca şi despre fiecare dintre strămoşii lui Jérôme.

Îi plăcea să-şi spună „un om din popor". Nu e adevărat. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, familia Vence, familie foarte înstărită, era proprietara unui mic domeniu din Périgord; pământul bunicilor lui Jérôme din partea mamei se întindea pe o sută de hectare, prin părţile Mérignacului. Bunicul lui fusese sub Ludovic-Filip primarul satului său, şi unul dintre unchii lui – iezuit. În regiune toată lumea îi considera pe cei din familia Vence nişte burghezi bogaţi. Îmi propun să dau la iveală acest lucru nu pentru că aş vrea să subliniez snobismul inversat care era una dintre slăbiciunile bietului Jérôme. Vreau să rămân nepărtinitoare şi chiar indulgentă. Dar ţin, în (acelaşi timp, să fiu precisă. Acesta era, stimată doamnă, cel mai mic defect al marelui om pe care amândouă l-am iubit şi l-am judecat.

În ceea ce vă priveşte nu voi fi desigur mai puţin generoasă decât doriţi dumneavoastră să fiţi faţă de mine. De ce să ne sfâşiem una pe alta? Că aţi fost amanta lui Jérôme înainte de căsătoria voastră, o dovedesc scrisorile pe care le am în mâna mea; mă voi feri să ie citez. Mi-e groază de scandai, pentru alţii ca şi pentru mine. De altfel, oricare ar fi motivele supărării mele faţă de Jérôme, eu rămân

o credincioasă admiratoare a operei sale şi o voi sluji cum pot mai bine, cu; o totală abnegaţie. Poate că ar fi de dorit, dat fiind că cete două cărţi ale noastre vor apărea cam în acelaşi timp, să ne trimitem una alteia corecturile. Ne vom feri astfel de contraziceri, care ar putea să apară suspecte criticilor.

Despre bătrâneţea lui Jérôme, despre decăderea lui după primul atac de apoplexie, dumneavoastră ştiţi mai multe decât mine. Acesta e un aspect al vieţii lui pe care vi-J cedez. Am intenţia să termin cartea cu momentul despărţirii noastre. (La ce bun să evoc certurile care au urmat?) Dar, într-un epilog, voi povesti foarte pe scurt căsătoria voastră, apoi pe a mea şi voi relata cum am aflat despre moartea lui Jérôme în America, unde mă aflam cu cel de-al doilea soţ al meu. Pe neaşteptate, într-un *Newsreel*[6], am văzut pe ecran funeraliile naţionale, ultimele fotografii ale lui Jérôme şi pe dumneavoastră, doamnă, coborând de pe o tribună la braţul preşedintelui Consiliului. Asta poate constitui un final foarte reuşit.

Dar nu mă îndoiesc că şi dumneavoastră veţi scrie o cărticică încântătoare.

V

Doamna Jérôme Vence către Editura Le Lys

Paris, 7 februarie 1937

[6] Jurnal de actualităţi (în l. engl.).

Am aflat că Doamna Thérèse Berger (care a fost, precum ştiţi, prima soţie a bărbatului meu) pregăteşte un volum de amintiri. Va trebui să i-o luăm înainte, să-i publicăm pe al nostru chiar la deschiderea sezonului. Veţi avea manuscrisul meu până la 15 iulie. Am fost fericită să aflu că aţi primit oferte din Statele Unite şi Brazilia.

VI

Thérèse către Nadine

Evreux, 9 decembrie 1937

Doamnă,

În urma succesului repurtat de cartea mea în America (a fost aleasă de către *Book of the Month Club),* am primit de la Hollywood două lungi telegrame, în legătură cu care am datoria să vă cer părerea. Un agent îmi propune, în numele unuia dintre cei mai mari producători, să ecranizez *Viaţa lui Jérôme Vence.* Ştiţi desigur că Jérôme este foarte popular în Statele Unite, printre intelectualii liberali, şi că *Mesajele* lui sunt considerate acolo o operă clasică, însăşi această popularitate, precum şi caracterul aproape apostolic pe care a luat-o acolo figura soţului nostru îl fac pe producător să dorească a realiza un film emoţionant şi nobil. Unele pretenţii ale sale m-au făcut la început să sar în sus. Dar gândindu-mă mai bine, mi s-a părut că nici un sacrificiu nu este prea mare pentru a-i

asigura lui Jérôme acea consacrare universală în faţa mulţimilor pe care, în epoca noastră, o acordă numai cinematograful.

Noi două îl cunoaştem destuii de bine ca să ne dăm seama că aşa ar fi reacţionat şi el şi că atunci când era vorba de gloria lui puţin îi păsa de adevărul istoric.

Iată trei din punctele cele mai spinoase:

a) Hollywoodul ţine să facă din Jérôme un om din popor extrem de sărac şi doreşte să înfăţişeze într-o lumină tragică primele lui lupte împotriva mizeriei. Noi ştim că e fals, dar, la urma urmelor, asta era versiunea preferată a lui Jérôme şi nu avem nici un motiv ca în această chestiune să ne arătăm mai exigente decât ar fi fost însuşi eroul.

b) Hollywoodul vrea ca Jérôme să fi luat atitudine cu violenţă în momentul Afacerii Dreyfus şi să-şi fi pus în joc cariera. Istoriceşte este inexact, şi cronologic imposibil, dar faptul nu poate în nici un fel să strice memoriei lui. Dimpotrivă.

c) În sfârşit, şi acesta este lucrul cel mai greu, Hollywoodul consideră ca foarte neîndemânatică plasarea a două femei în viaţa lui Jérôme. Prima lui căsătorie fiind din dragoste (o dragoste devenită deosebit de romanţioasă, datorită conflictului cu familia mea), estetica specifică a cinematografului cere ca această căsnicie să fie fericită. Producătorul îmi cere, deci, permisiunea să „topească” cele două femei, adică pe dumneavoastră şi pe mine, într-una singură. Pentru finalul filmului, el ar folosi informaţiile pe care le oferă cartea dumneavoastră atribuindu-mi însă, mie, atitudinea dumneavoastră în timpul bolii şi al morţii.

Mi-e uşor să-mi închipui dezgustul dumneavoastră, aşa încât în ceea ce mă priveşte ultimul punct am început prin a refuza. Dar agentul telegrafiază din nou, dându-mi un argument hotărâtor. Rolul doamnei Vence trebuie, fireşte, să fie jucat de o vedetă. Or, niciodată n-ar accepta o foarte mare actriţă să joace într-un film dacă

ar trebui să dispară după prima parte. Mi-a şi dat un exemplu: în *Marie Stuart*, pentru a se obţine ca un actor ilustru să accepte rolul lui Bothwell, a fost necesar ca personajul să fie amestecat, printr-o idilă absolut imaginară, în tinereţea reginei.

Trebuie să recunoaşteţi că, dacă până şi istoria, chiar când e vorba de evenimentele cele mai cunoscute, se mlădiază astfel după necesităţile ecranului, noi, adică dumneavoastră şi cu mine, am fi lipsite de raţiune dacă ne-am încăpăţâna într-un pedantism uşor ridicol când este vorba de modestele noastre existenţe.

Mai adaug: a) Că această femeie unică nu va avea nici trăsăturile mele, nici ale dumneavoastră, deoarece actriţa care ne-ar reprezenta, aceea cu care producătorul are contract în momentul de faţă, nu seamănă cu nici una dintre noi; b) că suma ce ni se oferă e foarte mare (şaizeci de mii dolari, adică – la cursul actual al francului – mai mult de un milion) şi că, natural, dacă acceptaţi schimbările impuse, voi răsplăti cu multă generozitate contribuţia reprezentată de cartea dumneavoastră.

Vă rog să-mi telegrafiaţi, căci trebuie să răspund şi eu telegrafic la Hollywood.

VII

Nadine către Thérèse
(telegrafic)

10.XII.37. Subiect prea important ca să fie tratat prin corespondenţă Stop Voi lua Paris tren ora 14,23 Voi fi la dumneavoastră ora 18 Stop Cele mai bune sentimente – Nadine.

VIII

Thérèse către Nadine

Evreux, 1 august 1938

Draga mea Nadine,

Iată-mă din nou în această casă de ţară pe care o cunoşti şi pe care vrei s-o îndrăgeşti. Sunt singură aici, soţul meu fiind plecat pentru trei săptămâni. Aş fi foarte fericită dacă ai accepta să vii la mine şi să stai oricât doreşti. Dacă doreşti să citeşti, să scrii să lucrezi, vei găsi aci liniştea necesară, fiind eu însămi foarte prinsă de noua mea carte. Dacă preferi să vizitezi regiunea, care este încântătoare, maşina mea îţi stă la dispoziţie. Iar seara, dacă vei avea timp să te odihneşti în grădină, lângă mine, ne vom depăna amintiri, „păcătoasele noastre amintiri", şi vom discuta despre treburile noastre.

Te rog să crezi în simpatia mea.

Thérèse Berger

MYRRHINE

Christian Ménétrier a fost admirat de cei mai buni scriitori ai generaţiei noastre. A avut însă şi numeroşi duşmani, pentru că succesul stârneşte întotdeauna duşmănii, dar şi pentru că acest succes, Ménétrier l-a dobândit târziu, atunci când confraţii şi criticii se obişnuiseră să-l socotească un poet ermetic, vrednic de respect, dar incapabil să placă, ceea ce prefăcea admiraţia pentru opera lui într-un sentiment onorabil şi inofensiv. Soţia lui, Claire Ménétrier, fire ambiţioasă, pasionată şi activă, îl „lansase" prin 1927, determinându-l pe muzicianul Jean-François Montei să scoată o dramă lirică din *Merlin şi Viviane*, dar de fapt actorului Léon Laurent îi datorăm metamorfoza lui Christian într-un autor dramatic care poate fi – şi este – jucat.

Această întâmplare este puţin cunoscută şi mi se pare interesant s-o amintesc, pentru că ea luminează anumite aspecte, destul de puţin cercetate, ale imaginaţiei creatoare.

Léon Laurent, care a jucat un rol atât de fericit în renaşterea teatrului francez dintre cele două războaie, părea, la prima vedere, cât se poate de puţin „cabotin". De loc plin de el, gata întotdeauna să se pună în chipul cel m.ai dezinteresat în slujba vreunei capodopere, practica, aşa cum scrie la carte, religia teatrului. Cultura sa era uluitoare. Nu numai că ceea ce-i plăcea lui merita să fie preţuit, dar omul cunoştea şi înţelegea lucrurile cele mai

nepătrunse şi mai rare. De îndată ce a ajuns în fruntea trupei lui, a avut curajul să monteze *Prometeul* lui Eschyle, *Baccantele* lui Euripide şi *Furtuna* lui Shakespeare. Prospero jucat de el şi Ariel[7] jucat de Hélène Messière rămân printre cele mai frumoase amintiri ale multora dintre noi.

I-a întinerit pe Molière, Musset, Marivaux – atât prin interpretare, cât şi prin regie – pe vremea când Comedia Franceză, adormită, îl aştepta încă pe Edouard Bourdet[8] ca s-o trezească. În sfârşit, a ştiut să descopere, printre scriitorii timpului nostru, pe cei demni să continue frumoasa tradiţie a teatrului poetic. Literatura dramatică franceză îi datorează o şcoală şi o echipă.

Am spus că, la prima vedere, nu-l luai drept actor. Aşa şi este; tonul, purtările, vocabularul lui aminteau mai curând de un tânăr profesor sau poate de un medic. Dar această impresie era de scurtă durată. Ajungea să-l vezi jucând cinci minute ca să recunoşti în el pe marele actor, cu o uimitoare varietate de registru, în stare deopotrivă să-l compună cu demnitate pe August din *Cinna*[9], să-l întruchipeze cu tot hazul pe Abatele din *Nu trebuie să juri pentru nimic*[10] sau, la modul tragico-bufon, pe Bazilio din *Bărbierul din Sevilla.*

Christian Ménétrier îl admira, se ducea să-l vadă în fiecare din rolurile lui, dar probabil că n-ar fi intrat niciodată în legătură cu el – căci amândoi erau timizi – dacă n-ar fi intervenit Claire Ménétrier. Claire împărtăşea entuziasmul soţului ei pentru jocul lui Léon Laurent; dorea să-J vadă pe Christian scriind teatru; se gândea, pe drept cuvânt, că numai un actor cu adevărat cultivat ar fi în stare să-

[7] Personaje din *Furtuna* de Shakespeare.
[8] Dramaturg francez (1887–1945).
[9] Tragedie de Corneille.
[10] Comedie de Alfred de Musset.

l hotărască la acest lucru. Îşi făcu deci planul să-l introducă pe Léon Laurent în intimitatea lor. Şi izbuti. Claire, cu tenul ei palid şi ochii ei albaştri bătând în verde, era încă foarte frumoasă – şi frumuseţea feminină l-a mişcat întotdeauna pe Léon Laurent. De altfel, de îndată ce se cunoscură, cei doi bărbaţi descoperiră o plăcere statornică în discuţiile despre teatru. Christian avea în acest domeniu multe idei, şi cele mai multe dintre ele se potriveau aidoma cu ale actorului-director.

— Marea greşeală a realiştilor, spunea Christian, este că vor să imite pe scenă limbajul cotidian... Este tocmai ceea ce spectatorul *nu* doreşte să găsească la teatru... Nu trebuie să uităm că la origine drama a fost o ceremonie în care cortegiile, intrările în scenă, corurile aveau un loc important... La fel şi în comedie... Ni se spune că Molière studia limbajul hamalilor din Pont-au-Charge... Se poate, ba chiar e sigur, dar îl studia ca să-l stilizeze...

— De acord, răspundea Léon Laurent. Cu totul de acord. Şi tocmai de aceea aş dori, Ménétrier, ca dumneata să scrii teatru... Cupletele dumitale lirice, imaginile dumitale rare... Toate astea constituie, în ciuda aparenţelor, un excelent material pentru actor... Sculptaţi-ne statui, noi le vom însufleţi.

Léon Laurent vorbea cu fraze scurte, pe care vocea lui frumoasă le făcea să sune.

— Dar eu *fac* teatru, spuse Christian.

— Nu, dragul meu!... Nu!... Dumneata scrii poeme dialogate, teatru într-un fotoliu, dar nu înfrunţi publicul.

— Pentru că nu sunt jucat.

— Zi mai curând că n-ai căutat niciodată să fii jucat... Până acum n-ai ţinut niciodată seama de nevoile scenei. Or, tocmai asta înseamnă teatru... Scrie o piesă pentru mine... Da, dragul meu, pentru mine, aşa cum suntem. Vei vedea atunci ce înseamnă repetiţii... O adevărată şcoală! Vezi, ţi-a mai rămas (şi după părerea

mea ăsta e singurul dumitale cusur) ceva din afectaţia simbolismului... Ei bine, de îndată ce textele îţi vor fi *spuse,* vei avea prilejul să-ţi dai personal seama de disonanţe. Scena este pentru autor ceea ce este pentru orator discul, care-i îngăduie să-şi audă vocea. Îşi descoperă astfel greşelile şi şi le îndreaptă.

— E tocmai ceea ce-i repet şi eu lui Christian de dimineaţă până seara, interveni Claire. E născut pentru teatru.

— Nu ştiu, făcu Christian.

— Încearcă măcar o dată... Îţi repet: scrie o piesă pentru mine.

— Dar cu ce subiect?

— Ai o sută, spuse Léon Laurent. Cum vine asta? De fiecare dată, când stau o oră cu dumneata, îmi povesteşti un prim act, aproape întotdeauna excelent. Un subiect! Dar e de ajuns să te aşezi la masă şi să scrii tot ce mi-ai spus... De altfel e foarte simplu. Mă angajez, cu ochii închişi, să joc ceea ce-mi vei aduce.

Christian rămase o clipă visător.

— Da, poate că am o idee, spuse el. Ştii cât sunt de tulburat, în momentul de faţă, de ameninţarea războiului, cât mă străduiesc – de altfel în zadar – să atrag atenţia francezilor asupra scopurilor evidente ale nebunilor care guvernează Germania...

— Citesc articolele dumitale din *Figaro*, spuse Léon Laurent. Le găsesc frumoase şi utile... Numai că teatrul prea actual, ştii...

— O, nu-ţi propun o piesă de actualitate. Nu, mă gândesc la o transpunere. Ţi-aminteşti de atitudinea atenienilor în momentul când Filip, regele Macedoniei, cerea spaţiu vital şi ocupa, una după alta, micile cetăţi ale Greciei. „Atenţiune! le spunea Demostene atenienilor, atenţiune! Dacă nu mergeţi în ajutorul celor bătuţi, veţi fi înghiţiţi la rândul vostru!" Dar atenienii erau încrezători şi uşuratici, iar Filip avea o „a cincea coloană"... Demostene a dat greş... Apoi, într-o bună zi, a venit rândul Atenei... Asta ar fi actul al doilea...

— Admirabil! exclamă cu entuziasm Léon Laurent. Ei bine! Iată subiectul nostru! Pune-te pe lucru! Numaidecât!

— Aşteaptă, spuse Christian. Trebuie să recitesc anumite lucruri. Dar te văd declamând minunat din Demostene... Căci îl vei juca pe Demostene, nu-i aşa?

— Desigur!

Încântată, Claire îi ascultă discutând piesa până la cinci dimineaţa. Când se despărţiră, principalele scene erau hotărâte. Ba Christian găsise şi ultima replică. După multe peripeţii, părea, deodată, că moartea lui Filip ar fi salvat, ca prin minune, Atena. Dar Demostene nu credea în minuni de lungă durată şi nici că Atena ar fi putut fi salvată altfel decât prin voinţa, curajul şi statornicia atenienilor. „Da, spunea el, înțeleg bine... Filip a murit... Dar cum îl cheamă pe fiul lui Filip?" Şi cineva îi răspundea: „Alexandru..."

— Perfect! exclamă Léon Laurent, Perfect! Ştiu de pe acum cum voi rosti asta... Ménétrier, dacă nu scrii piesa într-o lună, nu eşti demn de teatru.

Peste o lună, piesa era gata. Îndreptăţea toate speranţele lui Claire şi ale lui Laurent. Totuşi, când – după o lectură triumfală – acesta veni la Ménétrier ca să se înțeleagă cu el asupra unor probleme de distribuţie, a unor date şi a punerii în repetiţie, părea îngrijorat şi reţinut. Christian, foarte sensibil, cum sunt toţi artiştii de îndată ce ie vorba de opera lor, avu impresia că actorul nu mai este pe deplin satisfăcut.

— Nu, îi spuse el lui Claire, după plecarea lui Léon Laurent, nu, nu e fericit... De ce? Nu mi-a spus. De fapt nu mi-a spus nimic... Nişte imponderabile... Nu-i vorba că nu-i place piesa, mi-a vorbit din nou despre rolul lui şi despre scena Adunării cu un entuziasm care nu înşală... Dar are un gând ascuns... Care? Nu-mi dau seama.

Claire surise.

— Christian, spuse ea, eşti un om de geniu şi te admir din toată inima. Dar rămâi încântător de naiv când e vorba de relaţii elementare între fiinţele umane... Eu, fără să fi vorbit cu Laurent, te asigur că ştiu foarte bine despre ce este vorba.

— Despre ce este vorba?

— Mai bine zis: despre ce nu este vorba în piesă... Ce lipseşte?... Ceea ce nu există în piesa ta, dragul meu, e un rol pentru Hélène Messière... Fă-mi hatârul şi recunoaşte că te-am prevenit!

Christian îşi pierdu răbdarea:

— Cum ar putea să existe în această piesă un rol pentru Messière? Ea este o comediană încântătoare, desăvârşită în Musset sau Marivaux, dar ce să caute într-o tragedie politică?

— Ah, dragul meu, cum deplasezi problemele! Nu e de loc vorba să ştim ce ar căuta Hélène într-o tragedie politică, ci, mult mai simplu, să ştim cum va putea Léon Laurent să trăiască în pace cu amanta lui...

— Hélène Messière e amanta tei Léon Laurent?

— Dar pe ce lume trăieşti, dragul meu? Sunt împreună de vreo patru ani.

— De unde să ştiu? Şi ce legătură au toate astea cu piesa mea? Crezi că Laurent ar vrea...

— Eu nu *cred,* Christian. Sunt sigură că Laurent doreşte şi, la nevoie, va cere un rol pentru Messière, şi mai adaug că iniei nu mi se pare atât de greu să-i îndeplineşti această dorinţă... Dacă ai adăuga un personaj care...

— Niciodată! Ar distruge tot echilibrul dramei!

— Bine, Christian... mai vorbim noi.

Într-adevăr, reluară discuţia când Laurent deveni din ce în ce mai închis şi mai mohorât şi începu să ridice tot felul de obiecţii în ceea ce priveşte interpretarea, angajamentele anterioare, turneele.

Christian, care după ce-şi terminase piesa ardea de nerăbdare s-o vadă reprezentată, deveni, «la rândui lui, neliniştit şi iritabil.

— Ascultă-mă, dragă, îi spuse Claire, vrei să mă laşi într-o zi singură cu Laurent? Mie îmi va mărturisi ce-l frământă, şi-ţi tăgăduiesc că voi aranja lucrurile... Cu o singură condiţie, desigur, să-i scrii rolul.

— Dar cum? Nu pot totuşi să transform o lucrare, care încearcă să fie o operă de artă, pentru că...

— Vai, Christian! E atât de uşor, şi tu ai atâta imaginaţie... De exemplu, în actul al doilea, acolo unde îi arăţi pe macedoneni organizând la Atena „coloana a cincea”, de ce nu s-ar servi ei pentru acest lucru de o curtezană inteligentă, prietena unor atenieni puternici, bancheri şi oameni politici... Iată-ţi personajul, şi ar fi atât de verosimil...

— Da, poate... Ba chiar s-ar putea... Da, ai dreptate, ar fi interesant să arăt că aceste metode secrete de propagandă sunt la fel de vechi ca şi omenirea...

Claire ştia că orice grăunte semănat în spiritul lui Christian dă roade. Se întâlni cu Laurent, şi discuţia cu el fu încununată de succes.

— Ce idee excelentă! răsuflă el uşurat. Ştiţi, nu îndrăzneam să discut acest lucru cu soţul dumneavoastră, care este intransigent când e vorba de opera lui, dar e foarte greu ca publicul să accepte o piesă fără femei... Însuşi Shakespeare în *Iuliu Cezar*... Corneille, în drama Horaţilor, a adăugat personajul Sabinei, iar Racine pe cel al Ariciei la mitul Fedrei... Şi apoi, doamnă, vreau să vă spun adevărul: nu mi-ar plăcea să montez o piesă în care să nu fie Hélène... Nu... E foarte tânără; mă iubeşte; dar îi place să danseze şi-i este groază de singurătate... Dacă aş lăsa-o singură în fiecare seară, ar ieşi cu alţi bărbaţi, şi vă mărturisesc că lucrul acesta m-ar nelinişti... Dar dacă soţul dumitale ar scrie pentru ea un rol cât de

scurt, asta ar schimba totul... Piesa va intra în repetiţie opt zile după aceea.

Aşa s-a născut personajul Myrrhine. Când l-a conceput, Christian s-a gândit şi la câteva dintre femeile lui Aristofan, cinice şi spirituale, şi la îndrăgostitele lui Marivaux, care prilejuiseră Hélènei Messière debutul triumfal. Produsul acestui amestec paradoxal a avut, spre marea uimire a autorului însuşi, un caracter original şi seducător. „Un rol de aur”, spuse Laurent. Hélène Messière fu invitată de Claire la masă, pentru ca Ménétrier să-i poată citi noua versiune a piesei. Era o persoană încântătoare, cu gene lungi, lăsate în jos, micuţă, cu agerimi prevăzătoare de pisică, reţinută la vorbă şi nespunând nimic nelalocul lui. Îi plăcu lui Christian.

— Da, spuse el, această ingenuă atât de puţin ingenuă va reprezenta o primejdioasă şi verosimilă „coloană a cincea”.

— Nu-ţi place *prea mult,* Christian?

— O, nu! Şi de altfel, nu-l iubeşte pe Laurent? El nu e numai amantul, ci şi creatorul ei; el a format-o. Fără el, ea n-ar fi nimic.

— Crezi, oare, Christian, că din conştiinţa acestei datorii se poate naşte multă dragoste? Eu, care sunt misogină, m-aş aştepta, dimpotrivă, la un fel de ură inconştientă... Dar ce ne interesează? Messière a îndrăgit rolul; e în regulă.

Timp de opt zile, totul a mers bine. După care Laurent a redevenit tăcut.

— Ce-o mai fi având? întrebă Christian.

— De data asta nu mai ştiu, spuse Claire. Dar aflu eu...

Într-adevăr, Laurent nu se lăsă rugat şi lămuri despre ce nou impas era vorba.

— Iată: rolul este încântător, Hélène e fericită... Numai că... Înţelegeţi, noi locuim împreună şi, ca să venim la teatru, plecăm cu acelaşi taxi; ar fi şi absurd altfel. Dar dacă Hélène intră în scenă abia din actul al doilea, ce vreţi să facă timp de o oră în loja ei?... Ori se

va plictisi, ceea ce nu suportă niciodată prea multă vreme, ori va primi vizitatori, şi atunci, mă cunosc eu... Va suferi jocul meu... Ca să nu mai vorbim de inima mea... Dar inima mea nu-l interesează pe Ménétrier, în timp ce jocul meu...

— Pe scurt, spuse Claire, doreşti ca Myrrhine să fie în scenă în actul întâi?

— Nimic nu vi se poate ascunde, doamnă.

Când transmise soţului ei noua cerere, acesta începu să strige:

— Niciodată n-a fost silit un scriitor să lucreze astfel!

Claire cunoştea mecanismul intelectual al soţului ei; înainte de toate trebuia să-i împace conştiinţa.

— Dar, Christian, *toţi* autorii dramatici au lucrat aşa... Ştii foarte bine că Shakespeare ţinea socoteală de aspectul fizic al interpretelor sale şi că Racine scria pentru La Champmeslé[11]. N-o spune doamna de Sévigne?

— Nu putea să-l sufere pe Racine.

— Îl cunoştea bine.

Myrrhine a fost introdusă din actul întâi. Mai e nevoie să adăugăm că problema taxiului, importantă pentru sosirea cuplului la teatru, n-a fost mai puţin importantă când a fost vorba de întoarcerea acasă, şi că Myrrhine, în versiunea definitivă, a trebuit să joace şi în actul al treilea. Şi din nou a fost nevoie de intervenţia lui Claire.

— Şi de ce, Christian, n-ar deveni această Myrrhine, după înfrângere, virtuoasă şi patriotă? Fă-o să intre în luptele de *guerillas*. Fă-o amanta lui Demostene.

— Într-adevăr, Claire, dacă te-aş asculta, aş cădea în sentimentalismele Hollywoodului!... Nu, ajunge, nu mai adaug nici un rând.

---

[11] Tragediană franceză celebră (1642–1698).

— De ce crezi neapărat că e banal şi ireal ca o femeie uşoară să fie în acelaşi timp şi o patriotă? S-a întâmplat adesea şi în viaţă. La Castiglione[12] l-a atras, doar, pe Napoleon al III-lea prin dragoste la cauza, unirii Italiei... Nu-ţi rămâne decât să pregăteşti transformarea Myrrhinei într-un mod subtil şi neaşteptat... Te pricepi la asta mai bine ca oricine... Fireşte că idee-a de a face din ea amanta lui Demostene a fost o glumă.

— De ce o glumă?... N-ai decât să te uiţi la câţiva dintre bărbaţii Revoluţiei Franceze...

Claire, pe deplin liniştită, îl împăcă pe Laurent, şi rolul Myrrhinei, umflat, îmbogăţit, deveni unul dintre cele mai importante din piesă.

Veni şi ziua repetiţiei generale. A fost un triumf. Tot Parisul a privit-o pe Messière cu ochii lui Laurent. Publicul, oare împărtăşea, fără să le exprime, neliniştile politice ale lui Ménétrier şi dorea, fără s-o ştie, un repertoriu naţional, cu piese ca *Perşii* lui Eschyle, îl ovaţionă pe autor. Specialiştii lăudară îndemânarea cu care un subiect antic fusese transformat în subiect modern, fără să cadă vreun moment în parodie. Fabert însuşi, întotdeauna sever cu confraţii săi, îi aruncă lui Claire o vorbă drăguţă, pe scenă.

— Am recunoscut mâna dumitale în personajul Myrrhine, diavoliţo! spuse el cu o amabilitate cam ursuză. Dar n-am ce zice. E o femeie, o adevărată femeie... iar austerul dumitale soţ n-ar fi conceput-o niciodată din capul lui... Fii cinstită, Christian al dumitale nu prea se pricepe la femei!

— Sunt mulţumită că-ţi place personajul, spuse Claire, dar nu am nici un amestec în crearea lui.

[12] Contesă italiană (1835–1899), supranumită „contesa divină” pentru frumuseţea ei, a jucat un rol în diplomaţie (folosind orice mijloace posibile).

A doua zi, Robert Kemp, în foiletonul său, n-a vorbit decât despre Myrrhine: „De aci înainte, scria el, se va spune o Myrrhine cum se spune o Agnès sau o Célimène...” Claire, care citea cu o fericire nesfârşită pe deasupra umărului soţului ei, nu se putu opri să nu murmure:

— Trebuie să recunoaştem că, fără povestea cu taxiul, Myrrhine nu ar fi existat niciodată.

Restul aparţine istoriei literare. Se ştie că *Filip* a fost tradus în toate limbile şi a servit drept model pentru un nou teatru francez. Ceea ce nu ştie însă publicul este că anul trecut, Hélène Messière părăsindu-l pe Léon Laurent ca să se căsătorească cu un regizor din Hollywood, Laurent i-a sugerat lui Claire, care de când a rămas văduvă veghează asupra operei lui Ménétrier, să suprime rolul lui Myrrhine.

— La urma urmei, spunea el, noi doi ştim că rolul nu este esenţial pentru piesă; el nici nu figura în prima versiune; de ce să n-o reluăm?... Asta ar da rolului lui Demostene o duritate ascetică, duritate, care mie, unul, îmi plăcea mai mult... Şi m-ar scuti să caut o nouă Myrrhine... Şi apoi, am face economie de o jună-primă şi de onorariul ei.

— Dar Claire, cu încăpăţânarea ei blândă, rezistă.

— Lasă, Laurent, formezi dumneata o altă Myrrhine, fără nici o greutate. Te pricepi atât de bine... Cât despre mine, nu voi «permite nimănui să se atingă de piesa soţului meu... Nu trebuie să despărţim ceea ce Christian a unit...

Şi Myrrhine, fiică a geniului şi a necesităţii, îşi continuă triumfala existenţă...

THANATOS PALACE HÔTEL

— Cum stau dicţiunile Steel? întrebă Jean Monnier.

— 59 şi 1/4, răspunse urna dintre cele douăsprezece dactilografe. Ţăcănitul maşinilor de scris schiţa un ritm de jaz.

Prin fereastră se zăreau clădirile uriaşe din Manhattan. Telefoanele zbârnâiau, şi panglicile de hârtie, desfăşurându-se, umpleau biroul, într-o viteză de necrezut, cu sinistrele lor serpentine acoperite de litere şi de cifre.

— Cum stau Steel? întrebă încă o dată Jean Monnier.

— 59, răspunse Gertrude Owen.

Şi se opri ca să-l privească timp de o clipă pe tânărul francez. Trântit în fotoliu, frânt, cu capul în mâini, părea distrus.

„Încă unul care a jucat, gândi ea. Cu atât mai rău pentru el!... Şi cu atât mai rău pentru Fanny...”

Căci Jean Monnier, ataşat la biroul din New York al băncii Holmann, se căsătorise, doi ani mai înainte, cu secretara sa americană.

— Cum stau Kennecott? mai întrebă Jean Monnier.

— 28, răspunse Gertrude Owen.

O voce strigă dindărătul uşii. Intră Harry Cooper. Jean Monnier se ridică în picioare.

— Ce şedinţă! exclamă Harry Cooper. 20 la sută scădere pe toată linia. Şi se mai găsesc imbecili care să spună că asta nu e criză!

— E criză, confirmă Jean Monnier şi ieşi.

— Ăsta-i lovit, spuse Harry Cooper.

— Da, făcu Gertrude Owen. Şi-a jucat cămaşa. Mi-a spus-o Fanny. Îl părăseşte diseară.

— Ce poţi să-i faci? spuse Harry Cooper. E criză.

Frumoasele uşi de bronz ale ascensorului se deschiseră alunecând.

— *Down*[13]*!* porunci Jean Monnier.

— Cum stau Steel? întrebă liftierul.

— 59, spuse Jean Monnier.

Cumpărase la 112. Pierdere: 53 de dolari la fiecare titlu. Şi nici celelalte acţiuni nu stăteau mai bine. Îşi investise în aceste operaţiuni mica lui avere câştigată odinioară în Arizona. Fanny n-avusese niciodată vreun cent. Totul se sfârşise. Când ajunse în stradă, grăbit să ia trenul, încercă să se gândească la viitor. S-o ia de la început? Dacă Fanny dovedea curaj, nu era imposibil. Îşi aminti de primele lui bătălii, de turmele păzite în pustiu, de ascensiunea lui rapidă. La urma urmei, avea abia treizeci de ani. Dar el ştia că Fanny va fi necruţătoare.

Şi aşa a şi fost.

A doua zi dimineaţă, când Jean Monnier se trezi singur, se simţi descurajat. În ciuda asprimii ei, o iubise pe Fanny. Negresa îi servi felia de pepene, supa de cereale şi-i ceru bani.

— Unde stăpâna, *mister?*

— În călătorie.

Îi dădu cincisprezece dolari şi apoi îşi făcu socotelile. Îi rămânea ceva mai puţin de şase sute de dolari. De ajuns ca să trăiască două luni, poate trei... Şi apoi? Privi pe fereastră. Aproape

[13] Jos (în l. engl.).

zilnic, de vreo săptămână, se puteau citi în ziare relatări de sinucideri. Bancheri, comis-voiajori, speculanţi preferau moartea unei bătălii pierdute. O cădere de la etajul al douăzecilea? Câte secunde? Trei? Patru? Apoi strivirea... Dar dacă şocul nu era mortal? Îşi închipui suferinţe cumplite, membre frânte, carnea zdrobită. Suspină, şi apoi, cu ziarul sub braţ, se duse să-şi ia dejunul la restaurant şi se miră că-i mai plac clătitele stropite cu sirop de arţar.

„Thanatos Palace Hôtel, New Mexico...” Cine-mi scrie de la această adresă ciudată?

Mai era şi o scrisoare de la Harry Cooper, pe care o citi mai întâi. Patronul îl întreba de ce nu se mai arată la birou. Contul său era debitor cu opt sute nouăzeci şi trei de dolari... Cum avea de gând să rezolve chestiunea asta?... Întrebarea era crudă sau naivă... Dar naivitatea nu făcea parte din cusururile lui Harry Cooper.

Luă cealaltă scrisoare. Dedesubtul a trei chiparoşi gravaţi, se citea:

THANATOS PALACE HÔTEL

Director: Henry Boerstecher.

„Stimate domnule Monnier,

Nu în mod întâmplător ne adresăm dumneavoastră, ci pentru că deţinem unele informaţii care ne permit să sperăm că serviciile noastre vă vor putea fi folositoare.

Aţi remarcat desigur şi dumneavoastră că în viaţa celui mai curajos om se pot ivi împrejurări atât de ostile, încât lupta devine imposibilă, şi ideea morţii apare atunci ca o eliberare.

Să închizi ochii, să adormi, să nu te mai trezeşti, să nu mai auzi întrebările, reproşurile... Mulţi dintre noi au visat acest lucru, şi-au exprimat această dorinţă... Totuşi, afară de unele cazuri foarte rare, oamenii nu îndrăznesc să se elibereze de răul care-i supără, şi lucrul este de înţeles atunci când ne uităm la cei care au încercat s-o facă. Căci majoritatea sinuciderilor sunt groaznice eşecuri. Cutare care a vrut să-şi tragă un glonte în cap n-a reuşit decât să-şi taie nervul optic şi să orbească. Un altul, care a crezut că poate să adoarmă şi să se otrăvească cu un barbituric oarecare, s-a înşelat asupra dozei şi s-a trezit, după trei zile, cu creierul lichefiat, cu memoria pierdută, cu membrele paralizate. Sinuciderea este o artă care nu admite nici mediocritatea, nici amatorismul şi care totuşi, prin însăşi natura ei, nu-ţi permite să câştigi experienţă.

Această experienţă, dragă domnule Monnier, dacă – aşa cum credem noi – problema vă interesează, suntem gata să v-o punem la dispoziţie. Proprietari ai unui hotel situat la frontiera dintre S.U.A. şi Mexic, la adăpost de orice control supărător, datorită faptului că regiunea e pustie, ne-am gândit că este de datoria noastră să oferim acelora dintre fraţii noştri care, pentru motive temeinice, de neînlăturat, ar dori să părăsească această viaţă mijloacele s-o facă fără suferinţă şi, am îndrăzni aproape să scriem, fără pericol.

La Thanatos Palace Hôtel, moartea vă va ajunge în somn, şi sub forma cea mai dulce. Îndemânarea noastră tehnică, dobândită de-a lungul a cincisprezece ani de succese neîntrerupte (în anul trecut am primit peste două mii de clienţi), ne permite să garantăm un dozaj precis şi rezultate imediate.

Mai adăugăm că, pentru vizitatorii pe care i-ar tulbura în mod legitim anumite scrupule religioase, suprimăm, printr-o metodă ingenioasă, orice responsabilitate morală.

Noi ştim foarte bine că cei mai mulţi dintre clienţii noştri dispun de bani puţini şi că frecvenţa sinuciderilor este invers

proporţională cu soldurile creditoare ale conturilor din bancă. De aceea am făcut eforturi, fără a sacrifica vreodată confortul, să aducem preţurile hotelului Thanatos la nivelul cel mai scăzut posibil. Va fi suficient să depuneţi, la sosirea dumneavoastră, trei sute de dolari. Această sumă vă va scuti de orice cheltuieli în timpul şederii dumneavoastră la noi – şedere a cărei durată trebuie să vă rămână necunoscută – şi va acoperi cheltuielile operaţiunii, pe cele ale înmormântării şi, în sfârşit, pe cele de întreţinere a mormântului. Pentru motive evidente, serviciul este cuprins în suma stabilită şi nu vi se va cere nici un bacşiş.

E necesar să mai adăugăm că Thanatos este situat într-o regiune de o mare frumuseţe, că posedă patru terenuri de tenis, un golf şi o piscină olimpică. Clientela fiind alcătuită din persoane de ambele sexe şi care, aproape toate, aparţin unui mediu social rafinat, plăcerea de a fi într-o asemenea societate, deosebit de picantă prin caracterul straniu al situaţiei, este incomparabilă. Călătorii sunt rugaţi să destindă la gara Deeming, de unde va veni să-i ia autocarul hotelului. Ei sunt rugaţi să-şi anunţe sosirea prin scrisoare sau telegramă, cu cel puţin două zile înainte. Adresa telegrafică: *Thanatos, Coronado, New Mexico.”*

Jean Monnier puse mâna pe un pachet de cărţi de joc, pe care le potrivi în vederea unei pasienţe învăţate de la Fanny.

Călătoria a fost lungă. Ore în şir, trenul străbătu câmpuri de bumbac pe care munceau negri, care răsăreau ca dintr-o spumă albă. Alternând somnul cu lectura, petrecu astfel două zile şi două nopţi. În sfârşit, peisajul deveni stâncos, gigantic, feeric.

Trenul luneca de-a lungul unui defileu, printre stânci de o înălţime uriaşă. Imense fâşii violete, galbene şi roşiii vrâstau munţii de-a curmezişul. Pe la jumătatea înălţimii lor plutea o eşarfă lungă

de nori. În micile gări în care se oprea trenul, se zăreau mexicanii cu pălării largi, eu veste din piese brodate.

— Staţia următoare: Deeming, îl anunţă negrul din Pullman pe Jean Monnier... Să vă fac ghetele, domnule?

Francezul îşi aranjă cărţile şi închise valizele. Îl mira simplitatea ultimei sale călătorii. Prinse zgomotul unui torent... Frânele scrâşniră. Trenul se opri.

— Pentru Thanatos, *sir?* întrebă hamalul indian care alerga de-a lungul vagoanelor.

Omul pusese pe camion bagajele a. două fete blonde, tinere, care-l urmau.

„E oare cu putinţă, gândi Jean Monnier, aceste fete încântătoare vin să moară aici?”

Şi ele îl priveau cu un aer foarte grav şi murmurau cuvinte neînțelese de el.

Omnibuzul Thanatos-ului nu avea, cum te-ai fi putut aştepta, înfăţişarea unui dric. Vopsit într-un albastru viu, capitonat în albastru şi portocaliu, strălucea în soare, printre maşinile prăpădite ce dădeau acestei curţi, în care spanioli şi indieni înjurau de mama focului, un aspect de bâlci de fiare vechi. Stâncile oare mărgineau drumul erau acoperite de licheni ca de un văl gri-albăstrui. Mai sus străluceau, vii, culorile rocilor metalice. Şoferul, care purta uniformă, era un om voinic, cu ochii ieşiţi din orbite. Jean Monnier se aşeză alături de el, din discreţie şi pentru a le lăsa singure pe tovarăşele lui de drum; apoi, în timp ce maşina pornea Ia. asaltul muntelui pe nişte serpentine foarte întortocheate, francezul încercă să dezlege limba vecinului său:

— E multă vreme de când eşti şofer la Thanatos?

— Trei ani, mormăi omul.

— Trebuie să fie un loc cam straniu.

— Straniu? răspunse celălalt. De ce straniu? Îmi conduc maşina. Ce vedeţi straniu în asta?

— Călătorii pe care-i aduci aici se mai întorc vreodată?

— Nu prea des, răspunse omul, puţin stânjenit. Nu prea des... Dar se mai întâmplă. Eu sunt un exemplu.

— Dumneata? E adevărat?... Ai venit aici în chip de... client?

— Domnule, spuse şoferul, ca să nu mai vorbesc despre mine, m-am împăcat cu această meserie... apoi serpentinele astea sunt greu de urcat. Doar nu vreţi să vă omor, pe dumneata şi cele două domnişoare?

— Desigur că nu, spuse Jean Monnier.

Apoi se gândi că răspunsul lui era caraghios şi zâmbi.

După două ore, şoferul îi arătă cu degetul, fără nici o vorbă, pe platou, silueta hotelului Thanatos.

Hotelul, foarte jos, era construit în stil hispano-indian, cu acoperişuri în terase şi pereţi roşii, al căror ciment imita destuii de grosolan argila. Camerele se deschideau către sud, spre portice însorite. Un portar italian îi primi pe călători. Faţa lui rasă îi sugeră numaidecât lui Jean Monnier o altă ţară, străzile unui oraş mare, bulevarde înflorite.

— Unde dracu te-am văzut, îl întrebă el pe portar în timp ce un *page-boy*[14] îi lua valiza.

— La Ritz, în Barcelona, domnule... Numele meu este Sarconi... Am plecat în timpul revoluţiei...

— Din. Barcelona în Noul Mexic! Ce călătorie!

— Ei, domnule, treaba de portar este aceeaşi peste tot... Numai că actele pe care vă cer să le completaţi sunt ceva mai complicate aici decât în altă parte... Vă rog să mă scuzaţi.

---

[14] Om de serviciu la hotel (în l. engl.).

Formularele date celor trei nou-sosiţi erau într-adevăr încărcate de rubrici, de întrebări şi note explicative. Se recomanda să se indice cu mare precizie data şi locul naşterii, persoanele ce urmau să fie anunţate în caz de accident:

„Rugăm să indicaţi cel puţin două adrese de rude sau prieteni şi mai ales să recopiaţi cu mâna, în limba dumneavoastră maternă, formularul A′ de mai jos:

Eu, subsemnatul .... în deplinătatea facultăţilor mele fizice şi intelectuale, certific că de bunăvoie renunţ la viaţă şi descarc de orice responsabilitate. În caz de accident, direcţia şi personalul din Thanatos Palace Hôtel...”

Aşezate una în faţa alteia, la o masă vecină, cele două fete drăguţe recopiau cu atenţie formularul A′, şi Jean Monnier observă că-şi aleseseră textul german.

Henry M. Boerstecher, directorul, era un om liniştit, cu ochelari de aur, foarte mândru de întreprinderea lui.

— Hotelul vă aparţine? întrebă Jean Monnier.

— Nu, domnule, hotelul aparţine unei societăţi anonime, dar eu am avut ideea şi sunt directorul lui pe viaţă.

— Şi cum de nu aveţi cele mai grave neplăceri din partea autorităţilor locale?

— Neplăceri?! întrebă mirat şi scandalizat domnul Boerstecher. Dar, domnule, noi nu încălcăm cu nimic obligaţiile noastre de hotelieri. Oferim clienţilor tot ce doresc, tot ce doresc, inimic în plus... De altfel, domnule, nici nu există pe aici autorităţi locale. Teritoriul este atât de prost delimitat, încât nimeni nu ştie precis dacă aparţine Mexicului, sau Statelor Unite. Multă vreme, acest platou a fost socotit inaccesibil. Ba chiar o legendă spune că aci s-ar fi adunai o ceată de indieni, acum câteva sute de ani, ca să moară împreună şi să scape de europeni1, iar oamenii de prin

partea locului pretind că sufletele celor morţi împiedică urcarea muntelui. Acesta este motivul pentru care am putut să cumpărăm terenul la un preţ foarte convenabil şi să ducem o existenţă independentă.

— Şi nu vă urmăresc niciodată familiile clienţilor voştri?

— Să ne mai şi urmărească! strigă domnul Boerstecher, indignat. Şi pentru ce, Dumnezeule mare? În faţa căror tribunale? Familiile clienţilor noştri sunt foarte fericite, domnule, că se rezolvă fără publicitate afaceri care sunt delicate şi, aproape întotdeauna, penibile... Nu, nu, domnule, totul se petrece aici civilizat, corect, iar clienţii sunt pentru noi nişte prieteni... V-ar face plăcere să vă vedeţi camera? Va fi, dacă doriţi, camera 113... Nu sunteţi superstiţios?

— Deloc, răspunse Jean Monnier. Atât doar, că am primit o educaţie religioasă şi vă mărturisesc că idee a unei sinucideri îmi displace.

— Dar nu este şi nici nu va fi vorba de sinucidere, domnule! spuse domnul Boerstecher pe un ton atât de categoric, încât interlocutorul nu mai stărui. Sarconi, vei arăta domnului Monnier camera 113. Cât despre cei trei sute de dolari, veţi binevoi să-i depuneţi, în drum spre camera dumneavoastră, casierului, al cărui birou e vecin cu al meu.

În zadar căută Jean Monnier în camera 113, iluminată de un minunat apus de soare, urmele unor aparate aducătoare de moarte.

— La ce oră se serveşte cina?

— La ora opt şi treizeci, *sir*, răspunse valetul.

— E nevoie să mă îmbrac în ţinută de seară?

— Cei mai mulţi dintre gentelmeni aşa obişnuiesc, *sir*.

— Bine, am să mă îmbrac şi eu... pregăteşte-mi o cravată neagră şi o cămaşă albă.

Când coborî în hol nu văzu, într-adevăr, decât femei în rochii decoltate şi bărbaţi în smoching. Domnul Boerstecher îi ieşi în cale eu un aer îndatoritor şi deferent.

— Ah! domnule Monnier... Vă căutam... Pentru că sunteți singur, m-am gândit că poate v-ar face plăcere să luaţi loc la aceeaşi masă cu una dintre clientele noastre, doamna Kirby-Shaw.

Monnier făcu un gest de plictiseală.

— N-am venit aici, spuse el, să duc o viaţă mondenă... Totuşi... Puteți să mi-o arătaţi pe această doamnă fără să mă prezentaţi?

— Desigur, domnule Monnier... Doamna Kirby-Shaw este tânăra femeie în rochie de crepsatin alb care stă lângă pian şi răsfoieşte un magazin... Nu cred că înfăţişarea ei ar putea să vă displacă... Departe de asta... Şi este o femeie foarte agreabilă, manierată, inteligentă, fire de artistă...

De bună seamă, doamna Kirby-Shaw era o femeie foarte frumoasă. Părul brun, buclat, strâns spre spate, cădea pe ceafă, lăsând liberă o frunte înaltă şi puternică. Avea priviri calde, spirituale. De ce dracii voia să moară o fiinţă atât de plăcută?

— Oare doamna Kirby-Shaw...? În fine, această doamnă este şi ea una dintre clientele dumneavoastră, în aceeaşi calitate ca şi mine, pentru aceleaşi motive?

— *Desigur,* răspunse domnul Boerstecher, care părea să dea acestui adverb un înțeles foarte greu. *De-si-gur.*

— Atunci, prezentaţi-mă.

Când cina, simplă dar excelentă şi bine servită, se sfârşi, Jean Monnier cunoştea, cel puţin în liniile ei esenţiale, viaţa Clarei Kirby-Shaw. Măritată cu un om bogat, de o mare bunătate, dar pe care nu-l iubise niciodată, ea îl părăsi, cu şase luni în urmă, ca să plece în Europa cu un tânăr scriitor, seducător şi cinic, pe oare-l întâlnise la New York.

Tânărul acesta, pe care-l crezuse gata să se căsătorească cu dânsa imediat după obţinerea divorţului, se arătase, îndată după sosirea în Anglia, dispus să scape cât mai curând de ea. Surprinsă şi rănită de atâta nepăsare, încercase să-l facă a înțelege pe cine părăsise de dragul lui şi situaţia groaznică în care avea să se afle. El râsese cu poftă:

— Clara, îi spusese, eşti cu adevărat o femeie din alte vremuri!... Dacă te-.aş fi ştiut atât de victoriană, te-aş fi lăsat soţului şi copiilor dumitale... Trebuie să te întorci la ei, draga mea... Eşti menită să creşti, în chip de femeie aşezată, o familie numeroasă...

Îi mai rămăsese o ultimă speranţă: să-l facă pe soţul ei, Norman Kirby-Shaw, s-o primească înapoi. Era sigură că dacă ar fi putut să-l întâlnească singur l-ar fi recucerit cu uşurinţă. Înconjurat însă de familie, de asociaţi care exercitaseră asupra lui o presiune statornică şi ostilă Clarei, Norman se arătase neîndurător. După mai multe încercări umilitoare şi zadarnice, Clara găsise într-o dimineaţă printre scrisori prospectul lui Thanatos şi înțelesese că acolo se află singura soluţie, imediată şi uşoară, pentru dureroasa ei problemă.

— Şi nu te temi de moarte? o întrebă Jean Monnier.

— Ba da, desigur... Dar mai puţin decât mă tem de viaţă...

— E o replică frumoasă, spuse Jean Monnier.

— N-am căutat să fie frumoasă, răspunse Clara. Şi acum povesteşte-mi de ce eşti *dumneata* aici.

După ce auzi povestea lui Jean Monnier, îl dojeni foarte tare.

— Dar e aproape de necrezut! se miră ea. Cum?... Vrei să mori pentru că a scăzut cursul acţiunilor dumitale?... Nu-ţi dai seama că, într-un an, doi, trei sau mai mulţi, dacă ai curaj să trăieşti, vei uita de toate astea şi poate chiar te vei reface?

— Pagubele înregistrate nu sunt decât un pretext. Ele n-ar însemna nimic într-adevăr dacă mi-ar mai fi rămas vreo raţiune de a

trăi... Dar, ţi-am spus că şi soţia m-a respins... În Franţa nu mai am pe nimeni apropiat, din familie; n-am lăsat acolo nici o prietenă... Şi apoi, ca să fiu foarte sincer, părăsisem ţara în urma unei dezamăgiri sentimentale... Pentru cine să mai lupt acum?

— Pentru dumneata... Pentru fiinţele care te vor iubi... şi pe care e imposibil să nu le întâlneşti... Pentru că ai descoperit, în împrejurări neplăcute, că unele femei sunt nedemne, nu le judeca greşit pe toate celelalte...

— Dumneata crezi într-adevăr că există femei... vreau să spun femei pe care să le pot iubi... şi care să fie în stare să accepte, măcar pentru câţiva ani, o viaţă de sărăcie, de luptă?...

— Sunt sigură de asta, s-puse ea. Sunt femei care iubesc lupta şi care găsesc în sărăcie nu ştiu ce atracţie romantică... De exemplu eu.

— Dumneata?

— Voiam doar să spun... Se opri, şovăi, apoi urmă: Cred că ar trebui să ne întoarcem în hol... Am rămas singuri în sufragerie, şi chelnerul se învârteşte cu disperare pe lângă noi...

— Nu crezi, spuse el în timp ce punea pe umerii Clarei Kirby-Shaw o capă de hermină, nu crezi că... În noaptea asta?...

— O, nu, spuse ea. Abia ai venit...

— Şi dumneata?

— Sunt aici de două zile.

Când se despărţiră erau înţeleşi să facă împreună, a doua zi dimineaţă, o plimbare în munţi.

Un soare matinal învăluia porticul într-o pânză piezişă de lumină şi căldură. Jean Monnier, care tocmai făcuse un duş rece, se surprinse gândind: „Ce plăcut e să trăieşti!...” Dar imediat îşi spuse că nu mai avea înaintea lui decât câţiva dolari şi câteva zile. Suspină: „E ora zece!... Clara o să mă aştepte.”

Se îmbrăcă în grabă şi, într-un costum alb de in, se simţi foarte uşor. O întâlni pe Clara Kirby-Shaw lângă terenul de tenis; era şi ea îmbrăcată în alb şi se plimba, însoţită de cele două mici austriece, care, la vederea francezului, fugiră.

— Le-am speriat?

— Le intimidezi... Tocmai îmi povesteau istoria lor.

— Interesantă?... Ai să-mi povesteşti... Ai reuşit să dormi puţin?

— Da, admirabil. Îl bănuiesc pe misteriosul Boerstecher că ne toarnă cloral în băutură.

— Nu cred, spuse el. Am dormit ca un buştean, dar un somn sănătos, şi mă simt în această dimineaţă perfect lucid. După un moment adăugă: Şi foarte fericit.

Ea îl privi surâzând şi nu răspunse.

— S-o luăm pe cărarea asta, propuse el, şi povesteşte-mi despre micile austriece... Vei fi, aici, Şeherezada mea...

— Dar nopţile noastre nu vor fi o mie şi una...

— Păcat!... Nopţile *noastre...?*

Ea îl întrerupse:

— Fetele astea sunt două surori gemene. Au fost crescute împreună, mai întâi la Viena şi apoi la Budapesta, şi n-au avut niciodată alte prietene intime. La optsprezece ani, au întâlnit un ungur dintr-o familie veche şi nobilă, frumos ca un semizeu, muzical ca un ţigan, şi amândouă, în aceeaşi clipă, s-au îndrăgostit nebuneşte de el. După câteva luni, el a cerut-o în căsătorie pe una dintre surori. Cealaltă, disperată, a încercat, dar fără succes, să se înece. Atunci, cea care fusese aleasă a hotărât să renunţe şi ea la contele Nicki şi au făcut planul să moară împreună... Şi tocmai atunci, ca şi dumneata, ca şi mine, au primit prospectul lui Thanatos.

— Ce nebunie! făcu Jean Monnier. Sunt tinere şi încântătoare... De ce nu se stabilesc în America, unde s-ar găsi alţi bărbaţi oare să le iubească?... Câteva săptămâni de răbdare...

— Întotdeauna, spuse ea cu melancolie, ajungi aici din lipsă de răbdare... Dar fiecare dintre noi este înţelept pentru alţii... Cine a spus oare că avem întotdeauna destul curaj ca să suportăm nenorocirile altora?

— În tot timpul zilei, oaspeţii hotelului Thanatos văzură un bărbat şi o femeie, îmbrăcaţi în alb, care rătăceau prin aleile parcului, pe lângă stânci, de-a lungul defileului. Discutau cu multă însufleţire. La căderea nopţii revenіră spre hotel. Grădinarul mexican, văzându-i îmbrăţişaţi, întoarse capul.

După cină, retraşi într-un salonaş pustiu, Jean Monnier şi Clara Kirby-Shaw îşi vorbiră în şoaptă tot restul serii. El îi spunea cuvinte care păreau s-o mişte. Apoi, înainte de a urca în cameră, îl căută pe domnul Boerstecher. Îl găsi pe director şezând în faţa unui registru mare, negru. Domnul Boerstecher verifica nişte adunări şi, din când în când, cu o trăsătură de creion roşu, ştergea cât e un rând.

— Bună seara, domnule Monnier!... Vă pot servi cu ceva?

— Da, domnule Boerstecher... Cel puţin aşa sper... Ceea ce am să vă spun vă va surprinde... O schimbare atât de bruscă... Dar aşa e viaţa... Pe scurt, vreau să vă anunţ că m-am răzgândit... Nu mai vreau să mor.

Domnul Boerstecher, surprins, ridică ochii:

— Vorbiţi serios, domnule Monnier?

— Îmi dau seama, spuse francezul, că vă voi părea incorect, nehotărât... Dar nu e oare firesc ca, în împrejurări noi, să se schimbe şi dorinţele noastre?... Acum opt zile, când am primit scrisoarea dumneavoastră, mă simţeam disperat, singur pe lume... Nu mă

gândeam că mai merită să lupt... Astăzi totul s-a schimbat... Şi, în fond, graţie dumneavoastră, domnule Boerstecher.

— Graţie mie, domnule Monnier?

— Da, căci făcătoarea de minuni este tânăra doamnă în faţa căreia m-aţi aşezat la masă... Doamna Kirby-Shaw este o femeie delicioasă, domnule Boerstecher.

— V-am spus-o, domnule Monnier.

— Delicioasă şi eroică... Am pus-o la curent cu situaţia mea nenorocită, şi ea a vrut s-o împărtăşească... Vă surprinde?

— Nu, deloc... Asemenea lovituri de teatru sunt obişnuite aici... Şi mă bucur, domnule Monnier... Sunteţi tânăr, foarte tânăr...

— Deci, dacă nu vedeţi vreun inconvenient, vom pleca mâine, doamna Kirby-Shaw şi cu mine, la Deeming.

— Aşadar, şi doamna Kirby-Shaw, ca şi dumneavoastră, renunţă la...?

— Da, desigur... De altfel şi ea vă va confirma îndată... Mai rămâne să aranjăm o chestiune destul de delicată... Cele trei sute de dolari pe care vi le-am depus, şi care constituie aproape singura mea avere, aparţin definitiv hotelului Thanatos, sau aş putea să recuperez o parte din ei, ca să am cu ce cumpăra biletele?

— Noi suntem oameni cinstiţi, domnule Monnier... Nu percepem niciodată plată pentru servicii pe care nu le-am făcut efectiv. Chiar mâine dimineaţă, casieria vă va încheia socotelile, reţinându-vă 20 de dolari pe zi pentru pensiune, plus serviciul, iar restul vi se va restitui.

— Sunteţi foarte prevenitor şi generos... Ah! Domnule Boerstecher, cât vă sunt de recunoscător! O fericire regăsită... O viată nouă...

— La dispoziţia dumneavoastră, spuse domnul Boerstecher.

Îl privi pe Jean Monnier ieşind şi depărtându-se. Apoi apăsă pe buton şi spuse:

— Trimiteţi-mi-l pe Sarconi.

După câteva minute portarul apăru.

— M-aţi chemat, *signor* director?

— Da, Sarconi... Va trebui chiar astă-noapte să introduci gazele la 113... Pe la ora două noaptea.

— *Signor* director, dau drumul la Somnial înainte de Letal?

— Nu cred să fie nevoie... Omul va dormi foarte bine... Asta-i totul pentru astă-seară, Sarconi... Iar mâine micuţele din camera 17, aşa cum s-a hotărât.

Portarul tocmai ieşea, când doamna Kirby-Shaw apăru în uşa biroului...

— Intră, o invită domnul Boerstecher. Tocmai voiam să te chem. Clientul tău a venit să-mi anunţe plecarea.

— Mi se pare, spuse ea, că merit felicitări... Am făcut o treabă bună.

— Foarte rapid... Voi ţine seama.

— Aşadar, în noaptea asta?

— Da, în noaptea asta.

— Bietul băiat! Era drăguţ, visător...

— Toţi sunt visători, observă domnul Boerstecher.

— Eşti totuşi crud, spuse ea. Îi faci să dispară tocmai în momentul când le revine gustul pentru viaţă!

— Crud?... Dimpotrivă, tocmai în asta constă toată umanitatea metodei noastre... Asta avea scrupule religioase... Eu i le potolesc.

Îşi consultă registrul.

Mâine, repaos... Dar poimâine am un nou client pentru tine... Tot bancher, dar suedez de astă dată... Şi ăsta nu mai este aşa tânăr.

— Mi-a plăcut mult tinerelul, făcu ea visătoare.

— Munca nu se alege, făcu sever directorul. Tine cei 10 dolari ce ti se cuvin, plus o primă de 10.

— Mulţumesc, spuse Clara Kirby-Shaw şi suspină, băgându-şi bancnotele în poşetă.

După ce ieşi ea din birou, domnul Boerstecher îşi căută creionul roşu, şi apoi, cu toate atenţia, şterse un nume din registru, folosindu-se de o mică riglă metalică.

PRIETENELE

„Cât sunt de proşti bărbaţii! gândea Solange Villier privind-o pe graţioasa Juliette, cu ochii în lacrimi, cu capul alungit, de ciută sperioasă... Da, cât sunt de proşti bărbaţii! gândea Solange. De pildă Francis, care, fără îndoială, are puţin talent şi oarecare succes şi ar trebui să se laude în fiecare zi că are o soţie atât de gingaşă, de dulce şi plină de admiraţie pentru el, ca Juliette... Şi cui îi face acest imbecil o curte de adolescent neîndemânatic? Lui Chantal, mai puţin tânără decât Juliette, mai puţin drăguță şi care şi l-a luat de amant declarat pe Managua! Îţi vine să plângi...”

Îi surâse Juliettei; se simţi foarte bună şi, dintr-o dată, foarte dornică de a fi folositoare.

— Draga mea! Priveşte, te rog, această foarte banală întâmplare cu ceva mai mult umor. Nu e gravă şi te voi ajuta s-o treci cu bine... Adevărul e că, deşi eşti atât de încântătoare, nu te pricepi să reţii un bărbat. Te învăţ eu... Pentru ce aleargă soțul tău după Chantal, care nu are nici corpul, nici faţa şi nici mintea ta? După Chantal, care de mult frecventează institutele de frumuseţe şi-şi face *face lifting*[15] la chirurgi cosmeticieni! Pentru că ea îi dă impresia că este iubită de alţii, pentru că-i spune: „Astă-seară nu pot, am pe cutare... mâine? A, nu, mâine ies cu cutare...” Ascultă,

[15] Operaţie chirurgicală pentru „întinerirea” feţei (în l. engl.).

mititico, îmi eşti simpatică. Orice femeie tânără are nevoie de o confidentă de încredere. Întâmplător sunt disponibilă. Să fim ca două surori, să ieşim împreună. Îţi arăt eu cum trebuie să te porţi cu bărbaţii... Să-l vezi pe al meu: e dresat!

— Dar nu doresc de loc să-l dresez pe Francisc... Îl iubesc şi vreau să mă iubească.

— Bineînţeles... Asta e scopul; trebuie totuşi să ne gândim şi la mijloace. Şi mijloacele, de când e lumea, sunt cochetăria, aţâţarea geloziei şi, în doze homeopatice, măgulirea... Francis e scriitor; desigur că acordă o importanţă peste măsură de mare preocupărilor sale. Ştii să-i vorbeşti despre asta?

Juliette suspină adânc şi privi în jurul ei, cu un aer trist, spre cărţile risipite.

— Sper... Dar îl admir atât, încât, adesea, mă simt nevrednică... Nu îndrăznesc să-l judec.

— Câtă umilinţă! spuse Solange.

— *Nu poţi* înţelege, îi explică Juliette cu pasiune. Nimeni nu ştie ce fel de om e Francis... Mai întâi el ştie tot; are o uşurinţă care ţine de miracol; scrie un roman într-o lună, ca Balzac... Şi asta încă nu-î nimic; în viaţa de fiecare zi e delicat, generos, drăgăstos. Ghiceşte dorinţele unei femei chiar înainte ca ea să-şi dea seama de ele. Este o adevărată încântare să trăieşti în preajma lui.

— Adevărat? se miră Solange şi-şi ridică brusc capul, ca un cal de luptă care aude trompeta. Adevărat?... Nu l-am văzut niciodată sub acest aspect.

— Îl cunoşti prea puţin, continuă Juliette. Până la Miluirea aceea fatală cu Chantal, ieşea puţin şi niciodată fără mine. Dar de vreo şase săptămâni îmi scapă. Găseşte pretexte pentru călătorii, pentru întâlniri cu ea. Astă-vară m-a lăsat singură la ţară, ca să fugă în Dalmaţia şi în Puglia.

— În Puglia? repetă Solange, amuzată pentru că Chantal îi vorbise, în ajun, despre Bari şi despre tocul cizmei italiene!

— Acum îmi spune că are de gând să petreacă un *weekend* la tine, la Marly, şi că pe mine nu m-ai invitat... Chantal va fi şi ea acolo?

Solange îşi întoarse, timp de o clipă, privirea de la obrajii aprinşi ai Juliettei, apoi, luându-şi inima în dinţi, o privi drept în faţă:

— Era vorba să fie şi ea... Eu nu ştiam... Francis îmi spusese că ai oroare de *weekend*-uri. De aceea nu te-am poftit... Dar acum potrivesc eu lucrurile altfel... O amân pe Chantal, sub un pretext oarecare, pentru Paşte sau Sfânta Treime şi nu păstrez decât musafirii mărunţi, care-mi vor lăsa destul timp ca să am cu soţul dumitale o discuţie serioasă... Îţi promit că ţi-l trimit căit şi dezamăgit...

— Dezamăgit?

— Da, dezamăgit de iluziile pe care şi le-a făcut despre Chantal... I-o voi prezenta pe *adevărata* Chantal: e departe de a fi ceea ce crede el... Ce ai, draga mea? Ai acelaşi aer neliniştit de pasăre în colivie... Simt cum ţi se zbat aripioarele nebuneşte în mâna mea.

Juliette şovăia.

— Ştii... te credeam cea mai bună prietenă a lui Chantal.

— Micuţa mea, spuse Solange cu asprime, trebuie să ştii ce vrei. M-ai căutat: asta dovedeşte, pare-mi-se, că ai încredere în mine. Aşa e? Atunci, nu despica firul în patru. Eu nu mă consider *deloc* prietena lui Chantal. Suntem doar aliate: avem amândouă locuinţe plăcute, pe care le ţinem deschise una pentru alta. Nimic mai mult. Uneori m-am simţit atrasă spre ea; întotdeauna am fost respinsă de utilitarismul sentimentelor ei... Şi, fii atentă, atâta timp cât se agaţă de bărbaţi de tipul lui Managua, e în dreptul ei şi nu doresc decât s-

o ajut... Dar dacă te face pe tine nefericită, atunci nu, nu mă mai prind; mă voi pune de-a curmezişul... Mai e ceva?

— Nu, nimic... Atât doar, că o poftiseşi împreună cu Francis, şi atunci...

— Dar bine, draga mea! O poftisem împreună cu Francis într-un moment când eram departe de a bănui că Francis se interesează atât de mult de ea şi că tu eşti atât de îndrăgostită de el.

— Ştiai, doar, că Francis e soţul meu.

Solange râse cu sinceritate:

— Ai un fel irezistibil de a vorbi, Juliette... Întoarce-te acasă, micuţo, şi dormi în pace. Te scap eu de Chantal, ţi-o jur... Eşti mulţumită? Liniştită? Sărută-mă, draga mea.

Câteva zile mai târziu, Francis Bertier sosi la Marly şi, s-pre mirarea lui, nu o găsi acolo pe Chantal. Chiar din prima seară, în timp ce Villier lua cafeaua pe terasă, la lumina stelelor, cu o familie de americani, Solange, pretextând o uşoară durere de gât, îl reţinu pe Francis în salon şi-l pofti să şadă lângă ea.

— Ia să-l privesc pe acest donjuan... spuse ea. Nici nu mai pot să număr femeile care mi se plâng că ie faci să sufere... Începând chiar cu soţia dumitale.

— Juliette? Sper că nu şi-a permis...

— Dragul meu Francis!... Vrei să te bucuri de dreptul de a o înseta pe această fată adorabilă, dar găseşti scandalos ca ea să se plângă!... Şi cu cine, te întreb. Cu o Chantal... Ţine seama că sunt prietena lui Chantal şi că mai curând aş lăsa să mi se taie limba decât să spun ceva împotriva ei. Dar totuşi, Bertier, este de o sută de ori mai puţin frumoasă decât Juliette a dumitale.

— Poate... „Dar nu frumuseţea este hotărâtoare în dragoste.” Cunosc mai bine ca oricine meritele Juliettei, numai că...

— Numai că?

— Numai că cealaltă mă amuză, mă inspiră. Juliette mă priveşte pierdută de fericire, fără să spună nimic, ca şi cum aş fi un peisaj frumos. Chantal mă aţâţă, mă însufleţeşte...

Solange deschise larg nişte ochi miraţi, apoi izbucni în râs:

— Chantal te *inspiră*? Te rog să mă scuzi, Francis, dar niciodată n-am auzit ceva mai caraghios... Dacă cineva m-ar fi întrebat: „Care este printre prietenele dumneavoastră femeia cea mai puţin făcută să intereseze pe un scriitor?”, aş fi răspuns: „Chantal.”

— Şi de ce?

— Mai întâi pentru că e egoistă şi nu are ochi decât pentru treburile ei personale, care sunt mărunte, mărunte... Apoi pentru că nu are nimic de spus şi nici nu ştie să spună... Nu, nu protesta. Ai ascultat-o vreodată cu atenţie? Nu, dragul meu; un bărbat, chiar îndrăgostit, nu ascultă niciodată... Dar mai ales pentru că este total impermeabilă faţă de talentul dumitale. Căci, în definitiv, ai talent, Francis; toată lumea este de acord asupra acestui lucru. Chantal e *singura* femeie pe care am auzit-o spunând că lucrările dumitale n-au nici o valoare.

El dădu din cap cu o veselie ironică:

— Nu spera, Solange, că sunt în stare să cred una ca asta.

— Dragul meu, degeaba dai din cap neîncrezător; am martori... Chiar aseară discutam aici cu familia Bertrand Schmitt despre dumneata; ea spunea textual: „Bietul băiat! E foarte drăguţ, dar ultimul lui roman depăşeşte orice limită a banalităţii.”

— Ai auzit-o chiar dumneata?

— Cu urechile mele, şi te rog să mă crezi că am bruftuit-o zdravăn... Şi Bertrand!... De altfel toată lumea înţelege de ce vorbeşte ea aşa... Nu ghiceşti?

— Nu ghicesc nimic, spuse stingherit Francis Bertier, roşind toarte tare.

— Pur şi simplu pentru că aceste păreri îi sunt dictate de Managua, care, snob fiind, nu crede decât în Christian Ménétrier şi alţi farsori ermetici... Chantal n-a avut niciodată măcar o singură părere personală; în ceea ce priveşte lecturile, ea urmează gustul bărbaţilor pe care-i iubeşte.

— Şi crezi că-l iubeşte pe Managua?

Solange puse o mână, foarte frumoasă, pe încheietura braţului lui Bertier.

— Vrei să mă tragi de limbă? N-ai să-mi spui că nu ştiai ceea ce ştie tot pământul... Da?... Dar ce palid e... Bietul meu prieten, sunt într-adevăr adânc mâhnită... Recunoaşte, nu puteam crede că un romancier, un expert, a trecut pe lângă o intrigă atât de cunoscută fără s-o vadă... În sfârşit, e foarte bine aşa; e chiar mişcător... *Contento lui, contenti tutti*[16]... Haide, micul meu Francis, nu mai face mutra asta; pari cam întors pe dos. Şi toate astea fiindcă ai aflat că Chantal e o târfă! Iată o mare noutate!... Ei bine, să nu crezi că-mi voi face remuşcări pentru că ţi-am deschis ochii. Dimpotrivă. Sunt mandră la gândul că, datorită mie, un om de valoarea ta nu va mai fi înşelat de o femeie nedemnă de el. Reţine că înţeleg perfect că un artist nu poate să respecte codul burghez al moralei conjugale. Mica ta Juliette e delicioasă...

— Solange, n-ai să-mi spui că şi Juliette...

— Ah, nu! Biata fetiţă, ea te adoră... Dar, tocmai datorită acestei adoraţii, nu poate să-ţi ofere lucrul de care arta dumitale are atâta nevoie: picanterie, neliniştea, în sfârşit, comedia vieţii, care este însuşi subiectul dumitale... Eu, care o *ador* pe Juliette, recunosc cu nepărtinire că ea singură nu poate să-ţi umple viaţa. Dar de ce să alegi una ca Chantal? Cunosc, în jurul dumitale, mai mult decât o singură femeie care ar fi fericită şi mândră să-ţi devină confidentă şi,

---

[16] Dacă el e mulţumit, toată lumea-i mulţumită (în l. ital.).

dacă norocul i-.ar îngădui-o, chiar inspiratoare... De pildă. Îmi amintesc ce am însemnat eu pentru bietul Robert, la începuturile lui... Eu i-am dat ideea... pentru *Prière aux Oudaïas.* Vai, Francis, nici nu-ţi închipui cât de ameţitor este pentru o femeie să asiste la întruparea visului ei într-o operă, şi încă a omului pe oare-l iubeşte... E minunat! Dar, vai! de la asasinarea lui Robert, o asemenea fericire nu mi-a mai fost dată.

Îşi trecu uşor degetul pe gene, ca şi cum ar fi strivit o lacrimă. În momentul acela Villier reintră în salon şi întoarse brusc comutatorul.

— Liliecii au început să zboare, spuse el, şi afară nu-i prea cald... Cred că doamna Loganberry se va simţi mai bine aici. Am dat ordin să se închidă obloanele.

— Ai dreptate, dragul meu, spuse Solange, clipind, orbită de lumină.

Trei zile mai târziu, Solange îl chemă pe Francis la telefon:

— *Dragul meu* Francis, sper că nu te deranjez de la lucru... Da? Sunt dezolată... Sau mai curând, nu... nu sunt dezolată; simţeam *nevoia* să-ţi aud glasul... Da. Într-adevăr, conversaţia noastră din seara aceea m-a tulburat mult, mai mult decât bănuieşti, Francis... Ce zici?

— Nimic, spuse Francis.

— Nici nu-ţi închipui ce însemni pentru mine, Francis. Un ideal, un maestru, un duhovnic, un îndrumător... Soţul meu îmi este, desigur, prieten, şi-mi este eu desăvârşire devotat, dar toată lumea ştie cât de puţin îl interesează femeile... Un mare scriitor, care, ea dumneata, le înţelege, e ceva *minunat*; şi atunci, vezi, mi-am făurit un vis; să-mi spui dacă e realizabil... Jacques îşi petrece *weekend*-ul în Belgia; mi-ar plăcea să te «am la Marly, singur cu

mine... Dacă doreşti, am putea să pălăvrăgim toată noaptea şi să discutăm fondul problemelor noastre... Ce zici, dragul meu?

— Nimic, spuse Francis.

— Fireşte, ştiu că mai e şi Juliette... Biata micuţă! O iubesc din toată inima... Tocmai voiam să-ţi vorbesc despre ea şi sunt sigură că ea va înţelege foarte bine.

— Foarte bine, spuse Francis.

— Ce ai, dragule? Am impresia că glasul dumitale este aspru, batjocoritor... Ce am făcut? Am spus ceva rău?... Mă mâhneşti nespus, Francis. Mă simt vinovată şi nu ştiu de ce.

— Adevărat? spuse Francis.

— Adevărat... Dacă cumva ţi-a displăcut ceva, spune-mi, dragule... Voi încerca să mă îndrept... Vreau să fiu, în mâinile dumitale, docilă şi mlădioasă... Vei veni la Marly?

— Nu, răspunse Francis.

— Nu? De ce?... Te-aş face să petreci două zile minunate... Nu te simţi ispitit?... Dar ce ai, Francis? Te simt absent, departe.

— Îţi voi comunica personal, spuse Francis. Dacă-mi îngădui, voi trece să te văd o clipă astăzi după-amiază. Eşti acasă pe la şase?

— Voi fi pentru că mi-ai anunţat vizita... Nici o altă obligaţie nu rezistă în faţa dumitale... Francis, alo! alo!...

El închisese aparatul.

O găsi singură, într-o rochie de casă liliachie, care se deschidea într-un decolteu ascuţit, foarte adânc, spre sânii tari încă. Îl primi fără un cuvânt, cu o privire umilă, întrebătoare şi tristă. El se aşeză cu un aer hotărât, aproape provocător, şi o privi câtva timp în tăcere. Cu aceeaşi privire întrebătoare, îi oferi o ţigară şi-şi luă şi ea una.

— Ei, Francisc? Ai să-mi comunici, în sfârşit, sentinţa ta? Nu ştiu care sunt crimele ce mi se impută...

— Nimeni, Solange, nu te-a bârfit. Nu-ţi voi reproşa decât ceea ce am văzut cu ochii mei. Iată faptele, aşa cum le cunosc. Îmi vei spune, cinstit, dacă aprobi propria dumitale purtare... Ţi-am dat a înțelege, acum cincisprezece zile, că mi-ar plăcea s-o întâlnesc pe Chantal la Marly; m-ai poftit numaidecât împreună cu dânsa. Lipsă de lealitate faţă de Juliette...

— Uiţi, Francis, că de abia o cunoscusem pe Juliette şi că Chantal e cea mai bună prietenă a mea...

— Aşteaptă! Juliette vine să te vadă; îţi mărturiseşte temerile ei; îi promiţi sprijinul; revoci invitaţia făcută lui Chantal şi, trei zile mai târziu, cu cea mai eficace cruzime, o nărui în cugetul meu. Lipsă de lealitate faţă de Chantal...

— Eşti cam aspru, Francis! S-ar zice...

— Aşteaptă! Văzându-mă zvârlit din şa, încerci să mă înhami la carul *dumitale.* Pentru a doua oară neleală faţă de Juliette!

Ea râse nervos.

— E caraghios la culme, Francis! Cine a fost primul neleal în toată istoria asta, dacă nu dumneata? Cum? Îmi ceri o favoare şi apoi mi-o reproşezi; îţi înşeli în mod stupid nevasta şi mă scoţi pe mine vinovată faţă de ea? Încerc să te scap de o târfă, şi tot eu ies vinovată? Mergi prea departe, dragul meu!

— Nu caut deloc, Solange, să mă dezvinovățesc pe seama dumitale. Da, am comis greşeli grave faţă de Juliette, pe care voi încerca să le repar revenind la ea, de data asta cu credință. Dar recunoaşte că nu atrăgându-mă la Marly, singur cu dumneata, ai fi ținut făgăduiala pe care i-o făcuseşi!

Ea scoase pe nas câteva rotocoale de fum, rămase puţin gânditoare, apoi surâse, subit potolită:

— Poate că ai dreptate... Nu vedeam lucrurile aşa... Te asigur că, în ziua când am primit-o pe Juliette, voiam din toată inima să fiu bună... I-am sacrificat-o pe Chantal, care, totuşi, în viaţă mi-este cu

mult mai folositoare decât Juliette... Da, pentru că micuța dumitale soție îmi inspiră milă... Numai că Juliette a fost *prea* neîndemânatică: mi-a spus despre dumneata lucruri care mi-au trezit dorința de a te cunoaște mai îndeaproape... Am stat de vorbă cu dumneata o seară întreagă, pe întuneric... Ce vrei, dragul meu? Sunt prea femeie, nu sunt de lemn.

Își puse mâna pe mâna lui Francis, care și-o retrase, repede.

— Ce frică îi este de mine! spuse ea cu un râs nervos, din gât. Liniștește-te, o, proaspăt neofit al fidelității! Nu sunt madam Putifar. Nu trebuie să te temi de nimic.

Mai vorbiră o oră întreagă, deschis, prietenește.

La plecare, Francis o întrebă cu un aer nepăsător:

— Spune-mi, Solange, e adevărat ce mi-ai spus în legătură cu părerile lui Chantal despre cartea mea? Sau e tot o drăcovenie de a ta?

— Ce mi-e și cu scriitorii ăștia! spuse ea. E singurul lucru care l-a atins în plin... Ei bine! Sunt nemângâiată, dragul meu, e adevărat.

După câteva zile, Juliette veni să-i mulțumească lui Solange:

— Cât de drăguță ai fost! Și plină de tact! N-aș fi crezut că e cu putință... Francis a redevenit pentru mine tot ce a fost înainte de această aventură. Nici vorbă nu mai e despre Chantal.

— Nu ți-am făgăduit, dragă? spuse Solange. cu o voce puternică și triumfătoare. Sunt o *foarte* bună prietenă, ai să vezi.

Se sărutară.

BLESTEMUL AURULUI

Chiar de la intrarea mea în restaurantul new-yorkez al cărui client obişnuit eram, îl observasem pe bătrânelul aşezat la prima masă, care mânca un *steak*[17] gros, în sânge. Muşchiul în sânge îmi atrase atenţia, căci pe atunci era foarte rar, dar şi figura tristă şi fină a omului. Desigur că-l cunoscusem când va, la Paris s-au în altă parte. Cum m-am aşezat, l-am chemat pe patron, un *perigourdin* harnic şi dibaci care ştiuse să facă din această pivniţă strâmtă un loc de întâlnire al mâncăcioşilor rafinaţi.

— Spune-mi, te rog, domnule Robert, clientul din dreapta uşii e francez, nu-i aşa?

— Care? Cel care stă singur la masă?... E domnul Bordacq. Vine aici zilnic.

— Bordacq? Industriaşul? Da, da, îl recunosc acum... Nu l-am văzut niciodată aici, la dumneata.

— Pentru că de obicei vine înaintea tuturor... E un om căruia îi place să fie singur.

Patronul se plecă spre masa mea şi-mi spuse încet:

— Sunt oameni ciudaţi, el şi cu soţia lui, ştiţi... Foarte ciudaţi. Acum îl vedeţi pe el luând singur masa. Ei bine, dacă veniţi diseară, la şapte, o găsiţi pe soţia lui cinând singură. S-ar crede că nu vor să

---

[17] Muşchi (în l. engl.).

se vadă. Şi totuşi, sunt în cele mai bune relaţii; stau împreună la hotel Delmonico... Pentru mine acest menaj este un adevărat mister.

— Patroane, spuse un chelner, socoteala la 15.

Domnul Robert mă părăsi, dar eu mă gândeam mai departe la perechea aceasta... Bordacq... Desigur, îl cunoscusem la Paris. Între cele două războaie putea fi văzut deseori la Fabert, autorul dramatic, care vădea pentru el o înclinaţie surprinzătoare, născută fără îndoială din faptul că aveau aceeaşi marotă – a plasamentelor sigure, şi aceeaşi groază – aceea de a-şi pierde averea... Bordacq... Trebuia să aibă aproape optzeci de ani. Îmi aminteam că, prin 1923, se retrăsese din afaceri cu un număr respectabil de milioane. Pe atunci era înnebunit de căderea francului.

— E o nebunie! spunea el. După o muncă de patruzeci de ani să ajung la sapă de lemn! Nu numai că rentele şi obligaţiunile mele nu mai valorează nimic, dar nici acţiunile industriale nu mai urcă. Banii mi se topesc printre degete. Cum ne vom duce bătrâneţile?

— Faceţi ca mine, îi spunea Fabert. Am transformat tot ce am în lire sterline... Iată o monedă care-ţi dă toată siguranţa.

Când i-am revăzut, peste trei sau patru ani, erau amândoi descumpăniţi. Bordacq urmase sfaturile lui Fabert; între timp se produsese ridicarea francului de către Poincaré, iar lira coborâse foarte mult. Ideea fixă a lui Bordacq era acum să scape de impozitul pe venit, al cărui procent creştea.

— Sunteţi un copil, îi repeta Fabert. Faceţi ca mine... Există o singură valoare stabilă şi numai una: aurul... Dacă în 1918 aţi fi cumpărat lingouri de aur, n-aţi fi avut venituri impozabile, n-aţi fi plătit nici un fel de impozite, şi astăzi aţi fi fost cu mult mai bogat... Transformaţi tot ce aveţi, în aur, şi culcaţi-vă pe-o ureche.

Familia Bordacq se supusese, cumpărase aur, închinase un seif şi gustase plăcerea deosebită de a întredeschide uşa sanctuarului şi de a se închina zeului său...

Acum îi pierdusem din vedere timp de zece ani. Într-o zi, prin 1937, i-am întâlnit la un negustor de tablouri din cartierul Saint-Honoré; el, trist şi distins, ea, exuberantă şi naivă, o bătrânică foarte curăţică, în rochie de mătase neagră cu jabou de dantelă. Timid, Bordacq îmi ceruse sfatul.

— Dumneavoastră, care sunteţi artist, credeţi oare, dragă domnule, că impresioniştii mai au vreo şansă să li se urce preţul?... Nu ştiţi?... Mi se spune că da, dar au urcat destul de mult... Trebuia să mă bag în negoţul ăsta la începutul secolului... Desigur că ideal ar fi să cunoşti şcoala care le va urma şi ar putea să fie cumpărată astăzi pe un preţ de nimic. Numai că, vedeţi, nimeni nu-mi poate da garanţii în privinţa asta... Ce vremuri! Nici măcar experţii nu ştiu nimic! În fine, trebuie să recunoaşteţi că e de necrezut! Îi întreb: „Care va urca acum?” Ei ezită, dragul meu, o scaldă. Unii spun Utrillo, alţii – Picasso... Dar toate astea-s de pe acum toarte cunoscute.

— Şi lingou! dumneavoastră de aur?

— Îl am mereu... îl am... Şi multe altele... Dar guvernul vorbeşte despre rechiziţionarea aurului, despre deschiderea seifurilor... E groaznic... Îmi veţi spune că ar fi mai înţelept să depun totul în străinătate... Fără îndoială, dragă, fără îndoială... Dar unde? Guvernul britanic este la fel de aspru ca al nostru; Olanda şi Elveţia sunt prea expuse în timp de război... Mai sunt şi Statele Unite, dar, de când cu Roosevelt, până şi dolarul... Şi apoi, ar trebui să ne mutăm şi noi acolo, ca să nu riscăm să ne trezim într-o zi cu retragerea tăiată.

Nu mai ştiu ce i-am răspuns atunci. Aceşti Bordacq, care, în timp ce o civilizaţie întreagă se prăbuşea, se cramponau de comoara lor, începeau să mă enerveze. Ieşind din galeria de tablouri, mă despărţisem de ei şi-i priveam cum se îndepărtează cu paşi mici, prevăzători, amândoi îmbrăcaţi în negru, corecţi şi lugubri. Şi iată

că-i regăseam în Lexington Avenue, la *Şarpele de aur.* Ce se întâmplase cu ei în timpul războiului? Cum de nimeriseră la New York? Eram curios să aflu, şi când Bordacq se ridică m-am dus spre el şi m-am prezentat.

— A! Îmi amintesc foarte bine, spuse el. Ce plăcere să vă revăd, scumpul meu domn! Sper că ne veţi face cinstea să veniţi la noi, la o ceaşcă de ceai. Locuim la hotel Delmonico. Soţia mea va fi atât de fericită... Pentru noi, care nu ştim englezeşte nici unul, nici celălalt... viaţa este monotonă.

— Şi v-aţi mutat definitiv în America?

— Suntem obligaţi, spuse el. Am să vă explic. Veniţi mâine pe la cinci.

Am acceptat şi am fost punctual la întâlnire. Doamna Bordacq purta aceeaşi rochie neagră cu jabou de dantelă ca în 1923, şi la gât – frumoasele-i perle. Mi s-a părut foarte tristă.

— Mă plictisesc grozav! spuse ea. N-avem decât aceste două camere, niciun prieten... Ah! n-aş fi crezut niciodată că-mi voi termina viaţa în exilul ăsta.

— Dar cine v-a silit, doamnă? am întrebat-o eu. După câte ştiu, n-aţi avut nici un motiv special să vă temeţi de nemţi. Desigur, înţeleg că n-aţi dorit să trăiţi în preajma lor; totuşi, de aici şi până la a vă exila de bunăvoie într-o ţară a cărei limbă nici măcar nu o cunoaşteţi...

— Oh! spuse ea, nemţii nu au nici un amestec în chestia asta. Am venit aici cu mult înainte de război.

Soţul ei se ridică, se duse să deschidă uşa care da în culoar, ca să se asigure că nimeni nu ascultă, o închise cu zăvorul, apoi, reaşezându-se, îmi spuse cu glas scăzut:

— Am să vă explic totul. Ştim că sunteţi discret şi am fi foarte mulţumiţi să ne daţi un sfat. Am eu şi un avocat american. Dar dumneavoastră mă veţi înţelege mai bine... Iată... Nu ştiu dacă vă

amintiţi că, după venirea la putere a Frontului Popular, am considerat că e periculos să ne păstrăm lingourile de aur într-o bancă franceză. Am găsit deci mijlocul să le transportăm, pe cale clandestină, dar sigură, în Statele Unite. Fireşte, hotărâsem să ne stabilim aici. Nici nu se punea problema să ne despărţim de aurul nostru... Era de la sine înţeles... La New York, încă în 1938, l-am transformat totuşi în dolari, pentru că nu credeam (şi aveam dreptate) ca America să facă o nouă devalorizare şi pentru că oamenii pe care-i ştiam bine informaţi ne spuneau că Rusia, prin noile prospecţiuni pe care le făcea, avea să determine scăderea aurului... Problema era: sub ce formă să ne păstrăm dolarii? Cont la bancă? Dolari-hârtie? Acţiuni? Dacă am fi cumpărat valori americane, ar fi trebuit să plătim impozitul american pe venit, care este foarte ridicat... Am lăsat deci totul în dolari-hârtie.

N-am putut să nu-l întrerup:

— Cu alte cuvinte, ca să nu plăteşti un impozit de cincizeci la sută, v-aţi impus de bunăvoie un impozit de sută la sută?

— A fost alt motiv, spuse el din ce în ce mai misterios. Vedeam războiul apropiindu-se şi ne temeam de îngheţarea conturilor bancare, de deschiderea seifurilor, cu atât mai mult cu cât nu suntem cetăţeni americani... Am hotărât, deci, să avem banii cu noi întotdeauna.

— Cu dumneavoastră?! exclamai eu, cum adică?... Aici, la hotel?

Amândoi îşi înclinară capul cu o umbră de surâs, apoi schimbară între ei o privire în acelaşi timp vicleană şi mândră.

— Da, continuă el cu o voce de-abia auzită. Da, aici la hotel. Am pus totul, ceva aur şi dolarii, într-o valiză mare. E acolo, în camera noastră de dormit.

Se ridică, deschise uşa dintre cele două camere şi, apucându-mă de braţ, îmi arătă o valiză neagră, cu o înfăţişare foarte obişnuită.

— Aici e, murmură el şi închise uşa. la loc cu un gest de închinăciune.

— Nu vă e teamă, întrebai eu, că povestea comorii din valiză se va răspândi? Ce ispită pentru hoţi!

— Nu, spuse el. Mai întâi pentru că nimeni pe lume nu o cunoaşte afară de avocatul nostru... şi dumneavoastră, în care am perfectă încredere... Totul este bine calculat, vă asigur. O valiză nu atrage atenţia aşa cum ar atrage o casă de bani. Nimănui nu i-ar trece prin gând că în valiza asta se găseşte o comoară. De altfel, stăm de pază aci, în cameră, la orice oră din zi şi din noapte.

— Nu ieşiţi niciodată?

— Niciodată împreună! Ținem un revolver în sertarul cel mai apropiat de valiză, şi întotdeauna unul dintre noi se află în apartament... Eu iau prânzul la restaurantul francez, unde m-aţi întâlnit. Soţia mea cinează acolo. În felul acesta, valiza nu rămâne niciodată singură. Înțelegeţi?

— Nu, dragă domnule Bordacq, nu înțeleg de ce vă condamnaţi singuri la viaţă nenorocită, de pustnici... Impozitele? De ce vă faceţi atâtea probleme? Nu aveţi cu ce trăi îmbelşugat până la sfârşitul vieţii?

— Nu despre asta e vorba, spuse el. Nu vreau să le dau nişte bani pe care i-am câştigat cu atâta trudă.

Am încercat să schimb vorba.

Bordacq era un om cultivat; ştia istorie; am îndreptat discuţia spre colecţia de autografe pe care o avusese cândva, dar soţia lui, încă mai obsedată decât el, ne-a readus la singurul subiect care-o interesa:

— Există un om de care mă tem, spuse ea cu vocea scăzută. E chelnerul neamţ care ne serveşte micul dejun. Uneori aruncă spre uşa asta nişte priviri care nu-mi plac. Dar la ora aceea suntem amândoi de faţă. Nu cred să fie vreo primejdie.

O altă problemă era câinele. Aveau un pudel frumos, surprinzător de cuminte, care stătea tot timpul culcat într-un colţ al salonului; trebuia însă plimbai de trei ori pe zi.

Şi asta tot cu schimbul o făceau. Când i-am părăsit, eram în acelaşi timp scos din fire de asemenea nebunie de maniaci şi fascinat de nişte personaje atât de extraordinare.

După această vizită, mă sileam adesea să plec de la birou ceva *mai* devreme ca. să cinez la *Şarpele de aur* la ora şapte fix. În felul acesta puteam să mă aşez la masa doamnei Bordacq. Ea era mai comunicativă decât dânsul şi-mi dezvăluia cu mai multă naivitate neliniştile lor, ca şi planurile de viitor.

— Eugène, îmi spuse ea într-o seară, este foarte inteligent. Se gândeşte la toate. În noaptea asta i-a trăsnit prin cap ideea că ăştia ar fi în stare să împiedice tezaurizarea biletelor, să le retragă şi să le schimbe. În cazul ăsta, am fi siliţi să le declarăm...

— Într-adevăr, s-ar putea, dar ce ar fi rău în asta?

— Ar fi foarte grav, spuse ea. Noi n-am declarat nimic când Trezoreria Americană a făcut în 1943 recensământul bunurilor deţinute de refugiaţi... Am avea neplăceri foarte mari... Dar Eugène are un nou plan. Se pare că în anumite republici ale Americii de Sud nu există impozitul pe venit. Dacă am putea să ne transferăm acolo capitalul...

— Cum să-l transferi fără să-l declari la vamă?

— Eugène crede, spuse ea, că ar trebui mai întâi să devenim cetăţeni ai statului pe care-l vom alege. Dacă am fi fost, de exemplu, uruguaieni, transferul s-ar fi făcut de drept.

Asta mi s-a părut atât de năstruşnic, încât a doua zi am venit să iau masa cu Bordacq. El mă privea întotdeauna cu bucurie.

— Ah! spuse el, sunt foarte mulţumit să te văd, cu atât mai mult cu cât voiam să-ţi cer şi o informaţie. Nu cumva ştii ce formalităţi trebuie îndeplinite pentru a deveni venezuelian?

— Zău, nu ştiu, i-am răspuns.

— Dar colombian?

— Nici atât. Ar trebui să vă adresaţi cu această întrebare respectivilor consuli.

— Consulilor! strigă el. Eşti nebun?... Ca să le atrag atenţia?

Dădu, dezgustat, deoparte puiul fript şi suspină:

— Ce timpuri! Şi când te gândeşti că ne-am fi putut naşte în 1830 şi să trăim o viaţă întreagă fără inchiziţie fiscală, fără teama de a fi spoliaţi! În zilele noastre toate statele s-au transformat în hoţi la drumul mare... Chiar şi Anglia... Îmi ascunsesem acolo câteva tablouri şi tapiserii pe care acum aş vrea să le aduc aici. Ştiţi ce-mi pretind? O taxă de ieşire de sută la sută, ceea ce echivalează cu o confiscare... Suntem jefuiţi ca în codru, scumpe domn, ca în codru.

Între timp, afacerile m-au dus prin California şi n-am mai ştiut dacă familia Bordacq devenise uruguaiană, venezueliană sau colombiană. Când, peste un an, am revenit la New York, l-am întrebat despre ei pe domnul Robert, patronul *Şarpelui de aur.*

— Şi pe soţii Bordacq îi mai vezi?

— Nu-i mai văd! îmi spuse el. Cum? Nu ştiţi? Ea a murit luna trecută, cred că dintr-o boală de inimă, şi din ziua aceea nu l-am mai văzut nici pe bărbatu-său. Cred că a fost o lovitură grea pentru el şi că s-a îmbolnăvit.

În ceea ce mă priveşte, mă gândeam că explicaţia trebuie să fi fost cu totul alta. I-am scris domnului Bordacq câteva cuvinte de condoleanţe şi l-am întrebat dacă pot să-l vizitez. Chiar a doua zi

mi-a telefonat să vin. L-am găsit palid, foarte slăbit, cu buzele albe, cu o voce stinsă.

— N-am aflat decât ieri de nenorocirea care ti s-a întâmplat, i-am spus, şi am venit să mă pun imediat la dispoziţia dumitale, fiindcă, afară de durerea unei asemenea pierderi, îmi închipui că viaţa a devenit de neîndurat pentru dumneata.

— Nu, spuse el, nu... Am luat hotărârea să nu mai ies de loc... Era, singurul lucru de făcut, nu-i aşa? Nu puteam să-mi părăsesc valiza şi nici nu aveam cui s-o încredinţez... Am dat, deci, dispoziţia ca masa să-mi fie servită în cameră...

— Şi această schivnicie nu ţi-a devenit insuportabilă?

— Nu, nu... Te obişnuieşti... Privesc prin fereastră trecătorii, maşinile... Şi apoi, să-ţi spun drept: felul ăsta de viaţă îmi dă, în sfârşit, un sentiment minunat de siguranţă. Altădată, când plecam să iau masa, treceam întotdeauna prin momente de nelinişte; mă întrebam ce se întâmplă în lipsa mea... E drept, rămânea acasă biata nevastă-mea, dar n-o vedeam de loc în stare să mânuiască un revolver, mai ales eu boala ei de inimă... Acum, când las uşa deschisă, am mereu sub ochi valiza... Am lângă mine tot ce mi-e mai scump... Asta răscumpără multe neajunsuri... Singura greutate e bietul Ferdinand...

Pudelul, auzindu-şi numele, se ridică şi se aşeză la picioarele stăpânului, privindu-l cu un aer întrebător.

— Da, desigur, nu-l mai pot plimba eu, dar am găsit pe unul dintre băieţii de la hotel, un *bell boy*[18], cum se spune pe aici... Vă întreb şi pe dumneavoastră: de ce nu pot şi ei să spună comisionar, ca toată lumea?... Ăştia mă fac să râd, cu englezeasca lor! În fine, am găsit un tinerel care a acceptat, în schimbul unei sume mici, să-l scoată pe Ferdinand, ca să-şi facă micile nevoi... Aşa că într-adevăr

[18] Om de serviciu la hotel (e chemat prin sonerie sau telefonic (în l. engl.).

nu mai am de rezolvat nici, o problemă mai serioasă... Eşti foarte amabil, domnule, că-mi oferi serviciile dumitale, dar totul merge bine, te asigur, merge bine.

— Şi nu mai doreşti să pleci în America de Sud, să te muţi acolo?

— Nu, dragă domnule, nu... Ce m-aş face acolo? La Washington nu se mai vorbeşte despre schimbarea biletelor, şi la vârsta mea...

Părea într-adevăr foarte bătrân, şi regimul de viaţă pe care şi-l impusese nu părea să-i priască. Îşi pierduse culorile din obraji si vorbea cu greutate.

„Se mai poate oare spune, mă gândeam eu, că e încă viu?"

Văzând că nu-i pot fi de nici un folos, am plecat. Îmi propusesem să-l vizitez din când în când, dar, la câteva zile după aceea, deschizând *New York Times,* atenţia mi-a fost imediat atrasă de un titlu: *Refugiat francez mort. Valiză plină de dolari.* Am citit anunţul: era vorba chiar de Bordacq al meu. Fusese găsit mort, dimineaţă, culcat pe valiza lui cea neagră şi învelit cu o cuvertură. Moartea era naturală, comoara – neatinsă. Am trecut pe la Delmonico, ea să aflu când şi unde va avea loc înmormântarea. De asemenea, i-am cerut funcţionarului de la *front desk* veşti despre Ferdinand.

— Şi ce s-a întâmplat cu clinele domnului Bordacq?

— Nimeni nu se interesa de el. L-am dat la hingheri.

— Şi banii?

— Dacă nu există moştenitori, vor deveni proprietatea guvernului american.

— E un sfârşit frumos, spusei eu.

Dar de fapt mă gândeam numai la sfârşitul întâmplării.

DIN VINA DOMNULUI DE BALZAC

Viaţa imită arta mai mult
decât imită arta viaţa.
Oscar Wilde

Petrecuserăm seara fumând şi făcând felurite aprecieri, lipsite şi de seriozitate, şi de bunăvoinţă, despre oameni şi opere, când, spre miezul nopţii, conversaţia se reaprinse deodată, ca acele focuri pe care le crezi stinse şi a căror vâlvătaie neaşteptată te trezeşte brusc într-o cameră scăldată în lumină.

În legătură cu una dintre prietenele noastre, femeie destul de frivolă în aparenţă, care ne uluise pe toţi intrând în rândurile carmelitelor, ajunseserăm să vorbim despre nestatornicia caracterelor şi despre greutatea întâmpinată chiar şi de un observator inteligent, în prevederea faptelor celor mai simple ale fiinţelor alături de care trăieşte.

— Mă întreb, spuneam eu, cum e cu putinţă previziunea, o dată ce în fiecare dintre noi se găsesc toate contradicţiile din lume. Un simplu accident aduce la suprafaţă un vălmăşag de pasiuni în locul altuia şi te vezi calificat, judecat, iar mecanismul social te fixează pentru tot restul vieţii fie într-o postură eroică, fie într-una ruşinoasă. Dar eticheta manechinului corespunde rareori unei clasificări reale. Prin mintea unor oameni care trăiesc ca sfinţii trec gânduri cinice. Le îndepărtează, fiindcă modul de viaţă acceptat de

ei nu lasă loc unor asemenea gânduri, dar să presupunem că aceşti oameni ar fi puşi în alte împrejurări; reacţiile lor la aceleaşi imagini ar fi fost diferite. Este adevărat şi contrariul: intenţii minunate trec, ca umbrele deasupra apei, prin sufletele unor nelegiuiţi. Deci e cu totul arbitrar să vorbim despre personalitate. Pentru uşurinţa vorbirii, a acţiunii, ne este îngăduit să spunem: „A. este un destrăbălat, B. este un înțelept". Dar pentru un analist cât de puțin corect, caracterul este ceva nestatornic.

La aceste cuvinte, Christian protestase:

— Da, spusese el, ceea ce numiţi dumneavoastră o „personalitate" nu este de fapt decât un haos de senzaţii, de amintiri, de tendințe, şi acest haos nu este în stare să se organizeze pe sine. Dar uitaţi, pare-se, că el poate fi organizat din exterior. O doctrină poate să călăuzească aceste mici elemente împrăştiate tot aşa cum un magnet dirijează pilitura. O mare iubire, o credință religioasă, o prejudecată mai puternică decât altele introduc într-un anumit cuget armătura nevăzută care-i lipsea şi-i îngăduie să atingă acea stare de echilibru care este în fond fericirea. Punctul de sprijin, punctul de legătură al unui suflet trebuie să fie întotdeauna în afara lui, şi de aceea... În fine, recitiţi *Imitaţia:* „Când mă laşi numai cu mine, îmi dau seama că nu sunt decât slăbiciune şi nimicnicie, dar necăutându-te decât pe tine şi iubindu-te cu cea mai curată dragoste, te-am găsit, şi o dată cu tine m-am regăsit şi pe mine".

În clipa aceea, Renaud închise cu un gest brusc cartea pe care o răsfoia, se ridică, aşa cum tăcea aproape totdeauna când avea chef să vorbească, şi se aşeză în faţa sobei celei mari care încălzeşte atelierul gazdei noastre.

— Credinţa, spuse el aprinzându-şi pipa... Da. credinţa, pasiunea pot să pună ordine în cugetul cuiva... Da, desigur... Dar pentru un om care, ca mine, m-a avut niciodată fericirea de a crede şi n-o mai are pe aceea de a iubi, marea forţă care i-ar da echilibrul

ar fi mai curând, cred, ficţiunea... Da, ficţiunea... Ceea ce foloseşte, după părerea mea, spiritului este ca, după schiţarea unui personaj care-l mulţumeşte, să se străduiască a-i rămâne credincios. Ei bine, romanul, teatrul mă ajută pe mine în chip deosebit la făurirea măştii necesare pentru ceea ce aş numi eu cu plăcere, într-un înţeles profan, mântuirea. noastră. Când mă simt pierdut, când mă caut în zadar în acest amestec de dorinţe contradictorii, de care tocmai vorbea Christian, când mă găsesc mediocru, când nu sunt pe placul meu (şi acest lucru mi se întâmplă deseori), reiau anumite cărţi îndrăgite cândva şi caut să găsesc tonul emoţiilor trecute. Privindu-mi modelul, revăd portretul ideal pe care mi-l făcusem cândva... Recunosc masca aleasă. Sunt salvat... La urma urmelor, prinţul Andrei al lui Tolstoi, Fabrice al lui Stendhal, Goethe din *Poezie şi adevăr*, iată-i pe „organizatorii haosului meu...” Şi nu cred să fie foarte rar cazul meu... Oare Rousseau, la timpul său, n-a modificat, ba chiar a creat, sensibilitatea câtorva milioane de francezi?... D’Annunzio pe a italianului modern?... Wilde pe cea a câtorva englezi de la începutul secolului?... şi Chateaubriand?... şi Ruskin?... şi Barrès?...

— Scuzaţi, întrerupse unul dintre noi, aceştia au creat oare sensibilitatea timpului lor, sau pur şi simplu au înregistrat-o?

— S-o înregistreze? Nicidecum, dragul meu. Timpurile pe care le desenează marele scriitor sunt acelea pe care o epocă le doreşte, nu acelea pe care ea le produce. Cavalerul curtenitor şi galant din *Chansons de geste* a fost imaginat într-un mediu de brute, apoi a reuşit să transforme cititorii... Eroul dezinteresat al filmului din Hollywood este al unei naţiuni de oameni ai banului. Arta prezintă modele, omul le realizează, şi realizându-le le face inutile ca opere de artă. Când Franţa s-a umplut de Manfrezi şi de René veritabili, ea s-a dezgustat de romantism. Proust ne va pregăti o generaţie de

analişti care vor avea oroare de romanul de analiză, o generaţie care nu va mai gusta decât o simplă naraţiune frumoasă.

— Excelent subiect pentru o povestire de Hoffmann sau de Pirandello! spuse Ramon... Personajele romancierului prind viaţă şi-l blestemă...

— Nimic nu e mai sigur, dragul meu Ramon, şi asta e adevărat până în cele mai mici amănunte. Chiar şi gesturile personajelor dumneavoastră vor deveni într-o zi gesturi de oameni vii. Vă amintiţi de o frază a lui Gide: „Câţi wertheri ascunşi se ignorau, şi nu aşteptau decât glontele lui Werther al lui Goethe ca să se omoare?" Cunosc eu un om căruia simplul gest al unui erou balzacian i-a schimbat întreaga viată.

— Ştiţi, spune Ramon, că la Veneţia, timp de un sezon întreg, un grup de francezi s-au distrat luându-şi numele principalelor personaje ale lui Balzac şi imitându-le caracterele? La cafeneaua Florian nu mai întâlneai decât de-alde Rastignac, Goriot, Nathan, ducesa de Maufrigneuse; câteva dintre actriţe au ţinut chiar la onoarea de a-şi juca rolul până la capăt...

— Trebuie să fi fost foarte drăguţ, reluă Renaud, şi asta n-a fost decât o năzbâtie, în timp ce pentru omul meu era în joc viaţa lui adevărată, unică, al cărei, sens s-a schimbat brusc sub impulsul unei amintiri literare... E vorba de un băiat care mi-a fost coleg la Şcoala Normală şi care se numea Lecadieu... cu siguranţă, omul cel mai deosebit dintr-o promoţie care nu era mediocră.

— În ce privinţă deosebit?

— Ei! În toate privinţele... Un caracter puternic, ciudat, un spirit pătrunzător... o erudiţie de necrezut... Citise tot, de la Părinţii Bisericii la Nibelungi, de la istoricii Bizanţului la Karl Marx, şi întotdeauna îndărătul frazelor ştiuse să desprindă ceea ce era general şi uman. Când făcea o lecţie de istorie ieşeam entuziasmaţi. Îmi amintesc în mod deosebit de felul cum ne-a descris el conjuraţia

lui Catilina... Ca un mare istoric şi în acelaşi timp ca un mare romancier... Era de altfel cel mai pasionat cititor de romane pe care l-am întâlnit. Stendhal şi Balzac erau idolii lui. Ştia pe de rost nenumărate pasaje şi parcă de la ei învăţase tot ce ştia despre lume.

Le semăna, puţin prin masivitatea, staturii. Era puternic, urât, dar avea acea, urâţenie inteligentă, plină de bunătate şi oarecum monumentală, care constituie aproape întotdeauna învelişul marelui romancier. Tolstoi tânăr era hidos, Balzac – masiv, Dostoievski – faunesc, iar figura tânărului Lecadieu mi-o amintea întotdeauna pe a lui Henri Beyle în momentul când a părăsit oraşul Grenoble.

Se putea ghici că era sărac; m-a luat de mai multe ori cu el la cumnatu-său, un mecanic din Belleville. Acasă la acesta se mânca în bucătărie, şi Lecadieu îl arăta întregii şcoli cu un fel de ostentaţie. Era un sentiment foarte „Julien Sorel"; de altfel totul arăta că acest caracter îl obseda într-adevăr. Când vorbea despre scena din grădina întunecoasă în care Julien a apucat mâna doamnei de Renal fără s-o iubească, avea aerul că-şi povesteşte propria viaţă. Împrejurările nu-i îngăduiau să-şi încerce norocul decât pe lângă slujnicele de la Duval sau modelele de la Rotonde, dar noi ştiam că aşteaptă cu nerăbdare momentul cuceririi unor femei orgolioase, pasionate şi caste.

— Să forţezi intrarea în saloane printr-o mare operă, îmi spunea el, da, se poate... Dar ce încet merge! Şi afară de asta, cum să scrii un roman frumos fără să cunoşti femei într-adevăr desăvârşite? Or, Renaud, femei, adevărate femei, să recunoaştem, nu se găsesc decât în lumea bună. Ca să se dezvolte, acestor fiinţe complicate şi fragile le trebuie trândăveală, bogăţie, un climat de lux şi de plictiseală. Celelalte? Celelalte pot fi dorite, pot fi frumoase, dar ce-mi pot oferi? Amorul senzual? „Cele două pântece care se freacă", cum spunea Marc Aureliu? Sau „Am redus amorul la o funcţiune, şi această funcţiune la minimul ei", cum spunea domnul Taine?

Devotamentul monoton şi stereotip de o viaţă întreagă? Pentru mine, toate astea nu înseamnă nimic. Ceea ce-mi trebuie este orgoliul victoriei, romanescul decorului... Poate că greşesc... Dar nu. Cum poţi greşi când constaţi propria ta natură? Sunt romantic, amice, nebuneşte romantic, conştient romantic. Am nevoie să fiu iubit ca să fiu fericit şi, cum sunt urât, să fiu puternic ca să fiu iubit. Tot planul vieţii mele este construit pe aceste date şi, orice-ai spune, *pentru mine* acesta este singurul plan raţionai.

Aveam în clipa aceea înțelepciunea pe care ţi-o dă o sănătate şubredă, şi „planul de viaţă" al lui Lecadieu mi se părea cu totul absurd.

— Te plâng, i-am răspuns, te plâng şi nu te înţeleg. Te osândeşti singur la o viaţă zbuciumată, neliniştită (eşti de pe acum neliniştit), şi probabil la înfrângere în faţa unor adversari nedemni de tine. Ce-mi pasă mie dacă alţii sunt biruitori în aparenţă, când biruinţa mea este reală, adică interioară? În sfârşit, ce doreşti tu, Lecadieu? Fericirea? Crezi, oare, că puterea sau chiar femeile ţi-o pot dărui? Ceea ce tu numeşti viaţă adevărată eu numesc viaţă ireală. Cum poţi să doreşti lucruri nedesăvârşite şi, prin urmare, trădătoare, când ai norocul să te numeri printre cei care, putând să-şi consacre viaţa ideilor, sunt deţinătorii unei fericiri aproape de neatins?

El ridică din umeri:

— Da, da, cunosc cântecul ăsta. Şi eu i-am citit pe stoici. Ți-o repet, mă deosebesc şi de ei, şi de tine. Da, aş putea fără îndoială să găsesc un fel de fericire provizorie în cărţi, în opere de artă în muncă. Pe urmă, pe la treizeci-patruzeci de ani, aş regreta că mi-am irosit viaţa. Ar fi prea târziu. Eu concep o altă eşalonare a vârstelor gândirii. Mai întâi să scapi de obsesia ambiţiei prin singurul leac folositor, adică satisfăcându-ţi-o, apoi (dar numai apoi) să-ţi termini viaţa într-o înţelepciune cu atât mai sinceră, cu cât cunoşti ceea ce

dispreţuieşti... Aşa stau lucrurile, şi o amantă cu adevărat distinsă m-ar scuti de zece ani de eşecuri şi intrigi josnice.

Îmi amintesc de o trăsătură de-a lui, pe care n-am prea înţeleso, dar care acum îmi apare grăitoare. Descoperise într-o braserie o servitoare irlandeză, urâtă şi murdară, şi nu avusese linişte până nu se culcase cu ea. Lucrul îmi părea cu atât mai ridicol, cu cât fata abia vorbea franceza şi cu cât singura „lipsă" a atotştiutorului nostru Lecadieu era totala necunoaştere a englezei.

— La urma urmei, ce-ţi veni? îl întrebam mereu. Nici măcar nu poţi să te înţelegi cu ea!

— Cât de puţin psiholog eşti! îmi răspundea. Nu vezi că toată plăcerea în asta constă?

Şi, într-adevăr, mecanismul e uşor de închipuit.

Nereuşind să găsească la amantele lui obişnuite distincţia sau pudoarea, necesare fericirii lui, îşi căuta iluzia în misterul unei limbi necunoscute.

Avea numeroase carnete, pline de notaţii intime, de proiecte, planuri de lucrări. Într-o seară, şi-a uitat unul dintre aceste carnete pe o masă, şi frunzărindu-l, am găsit o serie de cugetări care ne-au amuzat mult de tot. Am reţinut una dintre ele care era foarte „Lecadieu": „Eşecul demonstrează slăbiciunea dorinţei, şi nu îndrăzneala ei".

În capul unei pagini se putea citi:

Puncte de reper

Musset la douăzeci de ani e un mare poet.

Nimic de făcut.

Hoche, Napoleon la douăzeci şi patru de ani sunt comandanţi de armată.

Nimic de făcut.

Gambetta la douăzeci şi cinci de ani este un avocat ilustru.

Poate.

Stendhal nu publică *Roşu şi Negru* decât la patruzeci şi opt de ani.

Iată ceva care mai dă speranţe.

Această agendă a ambiţiei ni s-a părut atunci destul de caraghioasă, deşi ipoteza „Lecadieu om de geniu" era departe de a fi absurdă. Dacă am fi fost întrebaţi: „Are vreunul dintre voi vreo şansă să iasă din rânduri, să dobândească marea glorie?", am fi răspuns: „Da, Lecadieu". Dar omul mai avea nevoie şi de noroc.

În viaţa oricărui om ce poate deveni mare intervine un eveniment mărunt care dezlănţuie succesul. Ce ar fi fost Napoleon fără Vendemiar la Saint-Roch? Dar Byron fără lovitura de bici a criticilor scoţieni? Fără îndoială că nimic excepţional. Şi încă Byron şchiopăta, ceea ce pentru un artist reprezintă o forţă, iar Bonaparte, timid, se temea de femei. Cât despre Lecadieu ai nostru, urât şi sărac era, talentat era, dar avea să-şi găsească el oare Saint-Roch-ul lui?

Pe la începutul anului trei, directorul şcolii i-a chemat pe câţiva dintre noi în biroul lui. Acest director era Perrot, Perrot din *Istoria artei*, un om de treabă, asemănător şi cu un mistreţ proaspăt ieşit din baie, şi cu un ciclop, căci era chior şi formidabil. Când i se cerea un sfat privind viitorul, răspundea: „Ei, viitorul... După ce plecaţi de aici, încercaţi să găsiţi o slujbă bună, bine plătită, si cu cât mai puţină muncă, pe cât posibil."

În ziua aceea, după ce ne adunarăm în jurul lui, ne ţinu următorii! discurs:

— Cunoaşteţi din auzite pe Trélivan, ministrul? Da? Bine... Domnul Trélivan l-a trimis la mine pe secretarul său... Caută un

educator pentru fiii lui şi întreabă dacă vreunul dintre voi n-ar vrea să le dea de trei ori pe săptămână lecţii de istorie, literatură şi latină. E de la sine înţeles că celui care primeşte îi voi face toate înlesnirile necesare. După părerea mea, e un mare noroc să-ţi asiguri o protecţie atât de înaltă şi să ai, poate, după terminarea şcolii, o sinecură bună, din care să poţi „ronţăi” tot restul zilelor. În sfârşit, e un lucru care merită să fie studiat; gândiţi-vă, înţelegeţi-vă, şi diseară daţi-mi un nume.

Îl cunoşteam cu toţii pe Trélivan, prietenul lui Jules Ferry şi a-l lui Challemel-Lacour, cel mai cultivat, cel mai spiritual dintre bărbaţii de stat de pe atunci. În tinereţea sa, uimise Cartierul Latin recitind, urcat pe o masă, *Catilinarele* şi *Filipicele.* Bătrânul Hase, profesorul de greacă de la Sorbona, spunea că niciodată nu avusese un elev mai bun. Păstrase, şi după ce venise la putere, o fantezie care ne încânta. La tribuna Camerei cita din poeţi. Când era, interpelat cu prea multă grosolănie (în timpul atacurilor asupra Tonkinului, când opoziţia se arăta feroce), deschidea un Teocrit sau Platon şi nu mai asculta de loc. Chiar ideea de a-şi dori pentru copiii săi un educator tânăr în loc de unul dintre profesorii lor obişnuiţi era şi ea caracteristică pentru Trélivan, şi ne-a plăcut.

Aş fi primit bucuros să mă duc la el câteva ore pe săptămână, dar Lecadieu, ca şef de promoţie, avea prioritate, iar răspunsul lui era uşor de prevăzut. Găsise prilejul pe care îl aşteptase probabil cu atâta înfrigurare; intra de-a dreptul în serviciul unui om puternic, al cărui secretar putea să devină într-o bună zi; desigur, acesta avea să-l lanseze în lumea misterioasă pe care prietenul nostru dorea s-o domine. Ceru postul şi-l obţinu. A doua zi intra în funcţiune.

Ne deprinsesem, Lecadieu şi cu mine, să stăm mult de vorbă în faţa dormitorului, în fiecare seară. Am cunoscut astfel, chiar din prima săptămână, mii de amănunte despre casa Trélivan. Lecadieu nu-l văzuse pe ministru decât o singură dată, în prima zi; şi încă

trebuise să-l aştepte până la ora nouă seara, fiindcă şedinţa Camerei se prelungise.

— Ei bine, l-am întrebat, ce a spus marele om?

— Ca să fiu sincer, mi-a spus Lecadieu, la început am fost cam dezamăgit. Noi pretindem unui om însemnat să nu fie om; de îndată ce-l vedem cu ochi, nas, gură, de îndată ce omul pronunţă fraze alcătuite din cuvinte obişnuite, e ca şi cum s-ar risipi un miraj. Dar Trélivan este plăcut, cordial, inteligent. Mi-a vorbit despre Şcoala Normală, m-a întrebat despre gusturile literare ale generaţiei noastre, apoi m-a condus la soţia lui, care, spunea el, se ocupă mai mult decât dânsul de educaţia copiilor. Ea m-a primit bine. Parcă s-ar teme de el; iar el afectează un ton ironic când îi vorbeşte.

— Semn bun, Lecadieu. E frumoasă?

— Foarte frumoasă.

— Dar nu prea tânără, deoarece fiii ei...

— În jur de treizeci... poate ceva mai mult.

Duminica următoare, am fost poftiţi la dejun de către unul dintre foştii noştri profesori, devenit deputat. Era prieten cu Gambetta, cu Bouteillier, cu Trélivan, şi Lecadieu profită de ocazie spre a obţine unele informaţii.

— Ştiţi cumva, domnule, cine era doamna Trélivan înainte de căsătorie?

— Doamna Trélivan? Cred că e fiica unui industriaş din Eure-et-Loire... O familie de burghezi înstăriţi, după câte mi-amintesc.

— E inteligentă, spuse Lecadieu pe acel ton imprecis, care poate fi şi întrebare, şi afirmaţie şi care, în realitate, este dorinţa de a primi o confirmare.

— Ba nu, spuse moş Le-fort cu un aer surprins. De ce vrei neapărat să fie inteligentă? Pare-mi-se, se spune chiar că e proastă. Colegul meu Jules Lemaître, care e de-al casei...

Lecadieu, aplecat asupra mesei, îl întrerupse brusc.

— E cinstită?

— Cine? Doamna Trélivan?... Vezi asta... prietene. Se spune că ar avea amanţi; eu nu ştiu nimic despre aşa ceva. S-ar putea. Trélivan nu se ocupă prea mult de ea. El trăieşte, aşa se spune, cu domnişoara Marsay, pe care a ajutat-o să intre la Comedia Franceză în vremea când el era la Bele-Arte... Ştiu că primeşte la domnişoara Marsay şi că-şi petrece acolo aproape toate serile.

Aşa că...

Deputatul de Caen dădu mâinile în lături, clătinând din cap, şi vorbi despre apropiatele alegeri.

Chiar a doua zi după această conversaţie, atitudinea lui Lecadieu faţă de doamna Trélivan deveni mai liberă, mai puţin constrânsă. Frazele banale schimbate cu dânsa în timpul lecţiei erau acum pătrunse de o agresivitate învăluită. O privea din ce în ce mal cutezător. Ea purta rochii destul de decoltate, care lăsau1 să i se vadă începutul sânilor sub şalul de tul. Umerii şi braţele i se împliniseră, precedând, fără să anunţe încă, grăsimea maturităţii. Faţa-i era lipsită de riduri, sau poate Lecadieu era prea tânăr ca să-i ghicească brazdele imperceptibile. Când se aşeza, doamna Trélivan descoperea glezne foarte fine, pe care reţeaua subţire a mătăsii le făcea să nici fiu pară carnale. În felul acesta, ea îi apărea lui Lecadieu divină prin frumuseţea şi prin umbrele savante care-i înfăşurau trupul, totuşi accesibil, fiindcă, după cum glăsuia legenda, era o fire slabă.

Vă spuneam că elocinţa lui Lecadieu era originală şi puternică. De câteva ori avu cochetăria cam obraznică de a nu se opri când doamna Trélivan intră în timp ce el evoca cu mare plăcere, în faţa copiilor uimiţi, Roma Cezarilor, Curtea Cleopatrei sau pe constructorii catedralelor. Cu un gest ea îi făcea semn să continue, şi

apoi, mergând în vârful picioarelor, se aşeza încetişor într-un fotoliu. „Da, da, îşi spunea Lecadieu, care o observa în timp ce vorbea, te gândeşti că mulţi iluştri oratori sunt mai puţin interesanţi decât acest mic normalist.” Probabil însă că se înşela şi că de fapt ea se gândea, privind vag spre vârful pantofului sau spre focurile prismatice afle diamantului ei, la cizmar sau la vreo nouă bijuterie.

Totuşi, revenea. Lecadieu ţinea, în legătură cu aceste apariţii, o socoteală minuţioasă, pe care ea n-avea cum s-o bănuiască. Dacă venea trei zile la rând, se gândea: „Muşcă din momeală”. Şi, reluând una câte una frazele pe care credea că le încărcase de subînţelesuri, încerca să-şi amintească reacţiile doamnei Trélivan. Acolo a surâs. Cutare cuvânt, deşi spiritual, o lăsase prea calmă; la această aluzie, puţin cam îndrăzneaţă, îi aruncase o privire surprinsă şi semeaţă. Dacă timp de o săptămână nu venea, „totul s-a sfârşit, îşi spunea el, o plictisesc”. Folosea atunci mii de şiretlicuri, încercând să afle de la copii, fără ca ei să bănuiască, ce ar fi putut-o retine pe mama lor. Întotdeauna era vorba de ceva foarte simplu. Doamna Trélivan fie că se afla în călătorie, fie că era suferindă, sau prezida un comitet de doamne.

— Vezi, îmi spunea Lecadieu, când descoperim că sentimente atât de puternice în noi nu sunt în stare să dezlănţuie aceeaşi furtună la o altă fiinţă, am vrea... Dar mai ales e groaznic când nu ştii. Misterul acesta total care învăluie gândurile celuilalt, iată cauza principală a pasiunilor. Dacă am putea ghici gândurile bune sau rele ale femeilor n-am mai suferi atât. Ne-am bucura sau am renunţa. Dar calmul ăsta, care poate ascunde curiozitate, poate să nu ascundă nimic...

Într-o zi ea îi ceruse câteva titluri de cărţi, şi în felul acesta s-a încropit o scurtă convorbire. Sfertul de oră de conversaţie de după o lecţie a devenit o obişnuinţă, şi – destul de repede – Lecadieu preschimbă tonul şcolăresc în acel tip de glumă, serioasă şi

uşuratică în acelaşi timp, care se dovedeşte aproape întotdeauna a fi un preludiu al dragostei. Aţi observat că în conversaţiile dintre bărbat şi femeie tonul glumeţ nu serveşte decât ca să mascheze intensitatea dorinţei? Ai zice că, conştienţi de puterea care-i mână şi de primejdia care-i paşte, cei doi se străduiesc să-şi apere liniştea prin indiferenţa simulată a vorbelor. Atunci orice cuvânt devine o aluzie, orice frază – un sondaj, orice compliment – o mângâiere. Atunci vorbe şi sentimente alunecă pe două planuri suprapuse, şi planul superior, cel al cuvintelor, nu poate fi interpretat decât ca un semn şi simbol al celuilalt, pe care se mişcă imagini animalice şi nelămurite.

Acest tânăr înflăcărat, care voia să domine Franţa cu geniul său, se cobora până acolo încât discuta despre ultimele spectacole de teatru, despre romane şi chiar despre rochii sau vreme. Îmi împuia capul cu descrierea coleretelor de tul negru sau al tocelor albe cu nod Louis XV (era epoca minerilor înfoiate şi a pălăriilor înalte).

— Bătrânul Lefort avea dreptate, îmi spunea el, nu-i foarte deşteaptă. Mai bine zis, nu pătrunde niciodată dincolo de suprafaţa lucrurilor care o privesc. Dar ce-mi pasă?!

În timp ce vorbea, vedea mâna pe care o apucase Julien, talia pe care o cuprinsese Felix de Vandenesse.

— Cum se poate trece, se întreba el, de la tonul ceremonios, de la această înțepeneală a trupurilor, la uimitoarea familiaritate pe care o presupune iubirea? Cu femeile pe care le-am cunoscut până astăzi, primele gesturi nu erau decât glume întotdeauna îngăduite şi chiar provocate; restul urma, în mod firesc. Dar în cazul ăsta, nu-mi pot închipui nici cea mai uşoară mângâiere... Julien? Dar lui Julien i-au fost hărăzite seri întunecoase într-o grădină, complicitatea unei nopţi frumoase, viaţa în comun... Eu nici nu pot măcar s-o văd singură...

Într-adevăr, cei doi copii erau mereu prezenţi şi în zadar căuta Lecadieu în ochii doamnei Trélivan o încurajare sau un semn de înţelegere. Ea îl privea cu un calm perfect, cu un sânge rece care nu-i permitea să-şi încerce norocul.

De câte ori pleca din micul palat în care locuia familia Trélivan, Lecadieu rătăcea de-a lungul cheiului, meditând:

„Sunt un laş... Femeia asta a avut amanţi... Are cel puţin doisprezece ani mai mulţi decât mine; nu poate fi chiar atât de greu accesibilă... E adevărat că soţul ei este un om deosebit. Dar care femeie observă asemenea lucruri?... El o neglijează, şi ea pare să se plictisească cumplit."

Şi-şi repeta cu furie: „Sunt un laş... Sunt un laş."

S-ar fi dispreţuit mai puţin dacă ar fi cunoscut mai bine în ce stare se afla atunci inima doamnei Trélivan. Sunt informaţii culese de mine mult mai târziu, de la, o femeie care jucase pe lângă ea, în momentul acela, rolul meu pe lângă Lecadieu. Uneori, întâmplarea îţi scoate la iveală, după douăzeci de ani, amănunte care te-ar fi interesat atât de mult în momentul aventurii!

Thérèse Trélivan se măritase din dragoste. Era, după cum aflasem, fiica unui industriaş, dar a unui industriaş Voltairian şi republican, tip de burghez francez astăzi foarte rar, dar foarte obişnuit încă spre sfârşitul Imperiului. În timpul uneia din campaniile sale electorale, Trélivan fusese primit de părinţii Thérèsei şi o uluise pe fată. Dânsa îl ceruse în căsătorie. A trebuit să înfrângă opoziţia unei familii care, pe bună dreptate, îi obiecta renumele de afemeiat şi pasionat jucător de cărţi al lui Trélivan. Tatăl îi spusese: „E un crai care te va înşela şi te va ruina". La care ea răspunsese: „Îl voi transforma".

Cei care au cunoscut-o pe atunci spun că frumuseţea, naivitatea, nevoia ei de a se devota formau un ansamblu foarte armonios. Căsătorindu-se cu u:n deputat încă tânăr, dar de pe

atunci celebru, îşi închipuise că vor duce o viaţă frumoasă de pereche ce se consacră apostolatului. Se vedea inspirând soţului discursuri, copiindu-le, aplaudându-le, se vedea sprijin devotat în clipe grele, tovarăşă discretă şi preţioasă la succes. Îşi „sublimase” înflăcărarea de fată tânără într-o aparentă pasiune politică.

Căsătoria a fost ceea ce era de aşteptat. Trélivan şi-a iubit soţia cât timp a dorit-o, adică vreo trei luni. Apoi a încetat brusc să mai ţină seama de existenţa ei. Spirit sarcastic, realist şi cu un entuziasm reţinut, fusese mai mult plictisit decât sedus de o pasiune care părea să-l stânjenească.

Naivitatea, care e pe placul firilor contemplative, îi irită pe oamenii de acţiune. Respinsese, mai întâi cu tandreţe, apoi politicos, în cele din urmă sec, această colaborare domestică. Primele sarcini şi măsurile de prevedere cerute de graviditate fuseseră pentru el un pretext ca să se îndepărteze de casă. Revenise la prietene mai asemănătoare ca temperament cu el. Când soţia i se plânsese, îi răspunsese că este liberă.

Hotărâtă să nu divorţeze, în primul rând din cauza copiilor, apoi pentru că era totuşi mândră să poarte numele lui Trélivan, dar mai ales pentru că nu voia să-şi mărturisească înfrângerea faţă de familie, fusese silită să adopte obiceiul apăsător de a călători singură cu copiii, silită să rabde mila politicoasă a prietenilor, să surâdă când era întrebată dacă soţul ei este plecat. În cele din urmă, după şase ani, în care trăise aproape părăsită, obosită de toate, urmărită de o nelămurită nevoie de dragoste, chinuită, în ciuda decepţiilor suferite, de visul unei iubiri perfecte şi curate, vis ce făcuse tot farmecul vieţii ei de fecioară, îşi luase drept amant pe un coleg şi prieten politic al lui Trélivan, un om vanitos, stângaci, care o părăsise şi el după câteva luni.

Aceste două experienţe nefericite îi inspiraseră o mare neîncredere în toţi bărbaţii. Ofta şi zâmbea eu tristeţe ori de câte ori

se vorbea în faţa ei despre căsătorie. Fusese o tânără vioaie şi spirituală; devenise tăcută şi lipsită de vlagă. Medicii găseau în ea o bolnavă supusă, o neurastenică incurabilă. Trăia în aşteptarea neîntreruptă a urnei nenorociri sau a morţii. Mai cu seamă pierduse cu totul acea drăgălaşă încredere care-i dăduse atâta farmec în tinereţe... Se credea incapabilă şi nevrednică de iubire.

Vacanţa de Paşte întrerupse învăţătura copiilor şi-i dădu lui Lecadieu un răgaz de meditaţii îndelungate, în urma cărora luă o hotărâre. A doua zi după începerea lecţiilor, când ora se sfârşise, îi ceru doamnei Trélivan o întrevedere între patru ochi. Ea crezu că vrea să i se plângă de unul dintre elevi şi-l pofti într-un salonaş. El o urmă eu un calm perfect, aşa cum te simţi în preajma unui duel în care eşti hotărât să rişti totul. De îndată ce închise uşa, îi spuse că nu mai poate să tacă, că nu mai trăieşte decât pentru clipele pe care le petrece în preajma ei, că are necontenit în faţa ochilor chipul ei; în sfârşit, declaraţia cea mai artificială şi cea mai literară, după care voi să se apropie de ea şi s-o prindă de mâini.

Ea îl privi plictisită şi încurcată şi repeta: „Dar e absurd... Taci, te rog...” În sfârşit, îi spuse: „E ridicol, încetează, te rog, şi pleacă” cu un ton atât de rugător şi în acelaşi timp atât de hotărât, încât el se simţi învins şi ruşinat. Se depărtă de ea şi ieşi murmurând: „Îi voi cere domnului Trélivan să trimită alt educator pentru fiii dumneavoastră”.

În vestibul se opri un moment, puţin buimăcit, apoi rătăci câteva secunde în căutarea pălăriei, în aşa fel încât un servitor, care-l auzi, deschise uşa vestibulului şi-:l conduse spre ieşire.

În aceeaşi clipă, plecarea în chip de amant gonit, cu valetul în spate, redeşteptă brusc în mintea prietenului meu o nuvelă de Balzac, pe care tocmai o citise, o nuvelă scurtă, dar foarte frumoasă, cu titlul *Femeia părăsită.*

Vă amintiţi cu toţii de *Femeia părăsită*?... Ah! Voi nu sunteţi balzacieni... Trebuie să vă amintesc deci – ca să înţelegeţi cele ce urmează – că, în această povestire, un tânăr se introduce, sub un pretext fals, la o doamnă şi-i declară, fără nici un preambul, iubirea cea mai extravagantă.

Ea îi aruncă o privire plină de superioritate şi de dispreţ şi-i spune valetului, pe care l-a sunat: „Jacques – sau Jean –, condu pe domnul". Până aici seamănă destul de bine cu aventura lui Lecadieu.

Dar, la Balzac, tânărul – în timp ce traversează anticamera – face următoarea reflecţie: „Dacă plec voi fi pe vecie socotit un prost de către această femeie; poate că în clipa asta ea regretă că m-a gonit cu atâta violenţă; trebuie s-o înţeleg".

Îi spune atunci valetului: „Am uitat ceva", urcă, o găseşte pe doamna de Beauséant tot în salon şi devine amantul ei.

„Da, şi-a spus Lecadieu, încercând cu neîndemânare să nimerească mâneca, da, este exact situaţia mea... Exact... Şi nu numai că voi rămâne un prostănac în ochii ei, dar o să-i şi povestească bărbatului său toată aventura. Ce neplăceri vor urma!... În timp ce dacă o revăd, dimpotrivă..."

Spuse valetului: „Mi-am uitat mănuşile", traversă vestibulul aproape alergând şi redeschise uşa iatacului.

Doamna Trélivan şedea, visătoare, pe un scăunaş, lângă cămin; îl întâmpină cu uimire, dar cu o privire foarte duioasă:

— Cum?... întrebă ea. Tot dumneata? Credeam...

— I-am spus valetului că mi-am uitat mănuşile. Vă implor, ascultaţi-mă cinci minute.

Ea nu protestă şi e sigur că, în cele câteva minute de gândire pe care i le lăsase plecarea amicului meu, regretase pornirea-i virtuoasă. Acel sentiment, atât de omenesc, care ne îndeamnă să dispreţuim ceea ce ni se oferă şi să ne agăţăm de ceea ce ne scapă a

făcut, fără îndoială, ca după ce-l gonise, de bună-credinţă, să dorească să-l revadă în clipa când îl auzi depărtându-se.

Thérèse Trélivan avea treizeci şi nouă de ani. Din nou, şi poate chiar pentru ultima oară, viaţa putea să devină pentru ea un teribil şi încântător amestec de durere şi bucurie; se mai ivea o dată prilejul de a cunoaşte plăcerea întâlnirilor amoroase, a scrisorilor secrete, a raţionamentelor fără de sfârşit pe care le stârneşte gelozia. Amantul ei avea să fie un adolescent care avea poate geniu; visul acelei protecţii materne, atât de brusc curmat de soţul ei, ar putea prinde viaţă cu un om care i-ar datora ei totul.

Îl iubea oare? Habar n-am, dar înclin să cred că până în clipa aceea nu se gândise niciodată la el decât ca la strălucitorul profesor al fiilor ei, şi aceasta nu din dispreţ, ci din modestie. Când se apropie de ea după un lung discurs pe care nici nu-l urmărise, îi întinse mâna şi-şi întoarse privirile de la dânsul cu o graţie nemărginită.

Gestul acesta, care era în tradiţia eroinelor lui Lecadieu, îl bucură atât de mult, încât tânărul sărută cu pasiune singura mână ce i se întinse.

În seara aceea s-a străduit în chip cinstit să-şi ascundă fericirea faţă de mine; discreţia făcea parte din personajul amantului, după cum învăţase el să şi-l închipuie din romane. Se ţinu bine în timpul cinei şi o bună parte din seară; îmi amintesc că s-a discutat atunci cu multă însufleţire prima lucrare a lui Anatole France şi că Lecadieu a analizat cu pricepere ceea ce numea el „poezia puţin prea conştientă”. Cam pe la ora zece mă luă de lângă prietenii noştri şi-mi povesti cele întâmplate în ziua aceea.

— N-ar fi trebuit să-ţi spun toate acestea, dar m-aş înăbuşi dacă n-aş avea măcar un om căruia să mă spovedesc. Am jucat totul pe o carte, prietene, am jucat la rece şi am câştigat. Prin urmare, e

adevărat, cu femeile e de ajuns să fii îndrăzneţ. Ideile mele despre dragoste, care te amuzau pupitru că erau scoase din cărţi, rămân valabile în practică. Balzac este u-n om foarte mare.

După care a început o poveste lungă, la sfârşitul căreia a râs, m-a luat de umeri şi a încheiat:

— Viaţa e minunată, Renaud.

— Mi se pare, i-am spus eu desprinzându-mă, că-ţi strigi victoria puţin prea devreme. Ţi-a iertat îndrăzneala, asta-i tot ce înseamnă gestul ei. Greutăţile rămân aceleaşi.

— Vai! spuse Lecadieu, n-ai văzut aerul cu care m-a privit. A devenit dintr-o dată încântătoare. Nu, amice, nu te poţi înşela asupra sentimentelor unei femei. Pe asta am simţit-o eu însumi indiferentă, multă vreme. Când îţi spun „mă iubeşte" ştiu; ce-ţi spun.

Îl ascultam cu acea mirare ironică şi puţin stânjenită pe care ţi-o inspiră întotdeauna iubirile altora. Avea totuşi motive să socotească partida câştigată; opt zile după aceea, doamna Trélivan era amanta lui. Condusese operaţiile decisive cu o mare pricepere, pregătindu-se pentru fiecare întâlnire, fixându-şi dinainte mişcările, cuvintele. Succesul luii a constituit triumful unei strategii amoroase aproape ştiinţifice.

După teoriile vulgare, actul posesiunii marchează sfârşitul iubirii-pasiune; cazul lui Lecadieu demonstrează că, dimpotrivă, el poate tocmai să declanşeze mecanismul. E drept că această femeie îi oferea aproape tot ceea ce alcătuise pentru el, încă din adolescenţă, imaginea unei iubiri fericite.

În ideea pe care şi-o făcea despre plăcere am desluşit întotdeauna mai multe elemente care pe mine mă surprindeau, pentru că eu însumi nu le asociasem vreodată. El avea nevoie:

1. Să-şi simtă iubita superioară lui într-o anumită privinţă şi gata să renunţe pentru el la un anumit lucru – situaţie socială, bogăţie...

2. Mai dorea să fie castă şi să aducă în amor o anumită rezervă, pe care el, Lecadieu, să fie nevoit s-o învingă. În fond, cred că era mai mult orgolios decât senzual.

Or, Thérèse Trélivan întruchipa aproape întru totul tipul de femeie de care îmi vorbise de atâtea ori. El îi era recunoscător pentru casa ei, pentru camera elegantă în care-l primea, cu complicitatea unei prietene; pentru rochiile, pentru trăsurile ei. Şi mai ales l-a bucurat foarte mult mărturisirea că vreme îndelungată o intimidase, fapt care l-a legat puternic de ea.

— Nu găseşti, îmi spuse el, că este extraordinar? Te crezi dispreţuit, în orice caz neglijat, găseşti o mie de motive, toate întemeiate, ca să-ţi explici dispreţul unei femei. Deodată, transportat de cealaltă parte a decorului, descoperi că ea, în aceleaşi momente, a trecut prin aceleaşi nelinişti. Ți-aminteşti? Îţi spuneam: „N-a venit la trei lecţii; desigur că o plictisesc”. În acelaşi moment ea gândea (mi-a spus-o): „Cred că prezenţa mea îl plictiseşte, nu voi veni timp de trei lecţii”. Această cunoaştere desăvârşită a unui suflet străin, pe care-l puteai crede ostil, reprezintă poate pentru mine, dragul meu, cea mai mare plăcere pe care ţi-o oferă dragostea. Te linişteşte pe deplin, e ca un încântător repaus al amorului propriu. Cred, Renaud, că am s-o iubesc.

Eu, care, fireşte, îmi păstram sângele rece, nu uitasem de convorbirea noastră cu bătrânul Lefort.

— Dar e inteligentă? l-am întrebat.

— Inteligentă, răspunse el cu însufleţire; ce înseamnă inteligentă? Întâlneşti la şcoală matematicieni (de exemplu Lefèvre) pe care specialiştii îi găsesc minunat de inteligenţi şi pe care tu şi cu mine îi socotim nişte brute. Dacă încerc să-i explic Thérèsei filozofia

lui Spinoza (şi am încercat), desigur că o plictisesc, măcar că ea dă dovadă de multă răbdare şi atenţie, dar în multe alte privinţe, dimpotrivă, mă surprinde şi mă depăşeşte. Ştie despre adevărata viaţă a unei anumite societăţi din Franţa acestui sfârşit de secol al XIX-lea mai mult decât tine, decât mine sau decât domnul Renan. Despre personaje politice, despre lume, despre influenţa femeilor pot s-o ascult ore întregi fără să mă plictisesc.

În lunile care au urmat, doamna Trélivan a dovedit o bunăvoinţă nesfârşită în a satisface curiozitatea amicului meu cu privire la asemenea subiecte. Era, destul ca Lecadieu să-i spună: „Aş dori să-l văd o dată pe Jules Ferry... Constant trebuie să fie un om ciudat... Pe Maurice Barres îl cunoşti?” ca ea să-i făgăduiască numaidecât că va pune la cale o întâlnire. Începea să descopere preţul nenumăraţilor amici ai lui Trélivan care până atunci i se păruseră atât de plictisitori şi de greoi. Îi făcea o plăcere deosebită să folosească creditul bărbatului pentru a aduce un omagiu tânărului ei amant.

— Dar Trélivan? întrebam eu uneori, când Lecadieu se întorcea de la vreuna din acele serate de la care îmi aducea întotdeauna atâtea poveşti minunate... Totuşi, cum de nu-şi dă el seama de schimbarea situaţiei tale în casă?

Lecadieu devenea visător.

— Da, îmi răspundea el, e destul de straniu.

— Spune, ea te primeşte vreodată şi acasă?

— Foarte puţin, din cauza copiilor şi a servitorilor, dar în ceea. ce-l priveşte pe Trélivan, nu nimereşte niciodată acasă între trei şi şapte. Ceea ce e de mirare e că ea i-a cerut de douăzeci de ori invitaţii pentru mine, locuri la Cameră, la Senat şi că el acordă toate cu multă politeţe, ba chiar cu* bunăvoinţă, fără să ceară nici un fel de explicaţie. Când-cinez la el, mă tratează cu o stimă deosebită. Mă

prezintă: „Un tânăr normalist plin de talent...” Cred că a început să mă simpatizeze.

Una din urmările noului său fel de viaţă a fost faptul că Lecadieu nu mai lucra de loc. Directorul nostru, fascinat de numele puternicului Trélivan, renunţase să-i mai controleze ieşirile; profesorii noştri se plângeau de el. Era prea strălucitor ca să fie în primejdie de a nu-şi lua examenul de agregat, dar pierdea teren. I-am spus-o; el a râs. Să citească treizeci, patruzeci de autori dificili i se părea acum o îndeletnicire absurdă şi nedemnă de el.

— Examenul de agregat, spunea, îl voi lua pentru că am ajuns aici, dar ce corvoadă!... Pe tine te *amuză* să studiezi sforile necesare pentru punerea în mişcare a bătrânelor marionete universitare? Pe mine asta mă interesează oarecum, pentru că îmi plac sforăriile, dar dacă tot ne ţinem de prostii e mai interesant să ne agităm pe altă scenă de păpuşi, unde publicul e mai numeros. În lumea asta, aşa cum e ea alcătuită, puterea stă în raport invers cu munca depusă. Viaţa cea mai fericită, în societatea modernă, i se oferă celui mai util. Un orator bun, un om de spirit, are la dispoziţie saloanele, femeile şi chiar dragostea poporului. Îţi aminteşti de vorba lui La Bruyère: „Rangul îl scoate mai întâi în evidenţă pe om; el îl face să câştige treizeci de ani”. Rangul este astăzi apanajul câtorva oameni: miniştri, şefi de grupări, înalţi funcţionari, care sunt mai puternici decât au fost vreodată Ludovic al XIV-lea sau Napoleon.

— Şi atunci? Ai face politică?

— Nu. De ce? Nu-mi fac nici un plan precis. Stau „la pândă”, voi prinde orice ocazie... Există o mie de cariere în afară de cea politică, prin însăşi natura lor înrudite cu latura ei de „miracol”, fără însă să presupună pericolele politicii. Omul politic are, oricum, nevoie să fie pe placul poporului. În ceea ce mă priveşte, vreau să plac politicienilor, şi ăsta e un joc de copii, ba chiar un joc plăcut. Mulţi dintre ei simt oameni cultivaţi; Trélivan vorbeşte despre

Aristofan mult mai bine decât dascălii noştri şi cu un simţ al vieţii pe care ei nu-l au. Tu habar n-ai de acest cinism pur, de această magnifică lipsă de pudoare.

După toate astea, elogiul adus de mine unei catedre în provincie, cu patru ore de curs, care lasă mult timp liber pentru meditaţie, i se părea probabil foarte nesărat.

Tot pe atunci am aflat de la unul dintre colegii noştri, al cărui tată frecventa familia Trélivan, că Lecadieu nu era pe placul tuturor. Nu ştia să-şi ascundă bine sentimentul de deplină egalitate cu cei mari. Machiavelismul lui era străveziu. Lumea era intrigată văzându-l pe băiatul ăsta, prea gras pentru vârsta lui, cu masca lui *à la* Danton mereu pe lângă stăpâna casei. Oamenii îl simţeau timid şi plictisit de timiditatea lui, dar în acelaşi timp puternic şi foarte conştient de forţa lui. „Cine este acest Caliban care vorbeşte limbajul lui Prospero?” întrebase domnul Lemaître.

Un alt aspect neplăcut al aventurii era nevoia permanentă de bani care îl hăituia acum pe Lecadieu. Costumul juca un anumit rol în noul său plan de viată, şi, în privinţa asta, măcar că era un spirit strălucit, făcea adevărate copilării. Timp de trei seri l-am ascultat vorbindu-mi despre vesta albă încheiată încrucişat pe care o purta un tânăr şef de cabinet. Pe stradă se oprea în faţa magazinelor de încălţăminte şi studia îndelung forma pantofilor. Apoi, văzându-mă tăcut şi dezaprobator:

— Hai, îmi spuse el, deşartă-ţi sacul... Nu-mi lipsesc argumentele ca să-ţi răspund.

Camerele elevilor, la Normală, sunt un fel de firide închise cu perdele şi aliniate de-a lungul unui culoar. A mea era la dreapta camerei lui Lecadieu; la stânga dormea André Klein, care este acum deputat de Landes.

Cu câteva săptămâni înainte de concurs am fost trezit de un zgomot care mi s-a părut ciudat şi, ridicându-mă în capul oaselor, am auzit desluşit nişte hohote de plâns. M-am sculat; pe culoar, Klein, îngrijorat, pândea, cu urechea lipită de perdea, în faţa camerei lui Lecadieu. De acolo veneau gemetele.

Nu-l văzusem pe prietenul meu de mult, dar ne obişnuisem într-atâta cu absenţa lui, încât nimeni nu băgase de seamă cât de mult lipsise.

După ce mi-a cerut, cu o mişcare a capului, un sfat, Klein trase perdeaua. Lecadieu, încă îmbrăcat, era întins pe pat şi plângea. Amintiţi-vă de ceea ce vă spuneam despre tăria lui de caracter, despre respectul ce i-l purtam, şi veţi înţelege mirarea noastră.

— Ce-i cu tine? l-am întrebat... Lecadieu! răspunde-mi... Ce ai?

— Lasă-mă în pace... Plec.

— Pleci? Ce mai e şi povestea asta?

— Nu e nici o poveste, sunt silit să plec.

— Eşti nebun? Te-au concediat?

— Nu... am promis eu că plec.

Clătină din cap şi căzu din nou pe pat.

— Eşti ridicol, Lecadieu, spuse Klein.

Celălalt se ridică, cu vioiciune.

— La urma urmei, ce s-a întâmplat?... l-am întrebat eu. Klein, lasă-ne singuri, te rog.

Rămaserăm singuri; Lecadieu îşi revenise. Se sculă, se duse la oglindă, îşi netezi părul, îşi netezi cravata şi se aşeză lângă mine.

De-abia atunci, văzându-l mai bine, m-a izbit nemaipomenita schimbare a trăsăturilor lui. S-ar fi spus că ochii îi erau stinşi. Am avui intuiţia că în acel mecanism minunat s-a stricat o piesă esenţială.

— Doamna Trélivan? am întrebat eu, temându-mă să nu fi murit.

— Da, spuse el, după un suspin... Ai răbdare, îţi spun totul... Da, astăzi, după lecţie, Trélivan mi-a trimis vorbă prin valetul lui să vin până la el, în birou. Lucra. M-a întâmpinat cu „Bună ziua, amice”, şi-a încheiat liniştit paragraful şi, fără alt cuvânt, mi-a întins două din scrisorile mele... (făcusem prostia să trimit nişte scrisori, nu numai sentimentale, dar imposibil de apărat). Nu ştiu ce am bâlbâit, fără îndoială nişte fraze incoherente. Nu eram pregătit; precum ştii, trăiam cu sentimentul unei totale siguranţe. El era cât se poate de calm; eu mă simţeam judecat, măsurat.

Când am tăcut, şi-a scuturat scrumul ţigării (o, ce pauză, Renaud... în ciuda situaţiei, am avut timp să-l admir, era un gest de mare comedian) şi a început să-mi vorbească despre situaţia „noastră” cu o nepărtinire, cu o detaşare şi cu* o limpezime uimitoare. Nu poţi să-ţi faci o idee despre discursul lui. Totul îmi părea clar, evident. Mi-a spus:

„Dumneata o iubeşti pe soţia mea. Îi scrii acest lucru. Şi ea te iubeşte, având pentru dumneata chiar un sentiment pe care-l cred foarte sincer, foarte adânc. Desigur că ştii ce a însemnat viaţa noastră conjugală! Iubirea dumitale, a ei nici măcar nu sunt vinovate. Mai mult încă, eu doresc în acest moment – şi am motive personale – să fiu liber; nu voi pune nici un fel de piedică în calea fericirii voastre... Copiii? Nu am, după cum ştii, decât băieţi; îi voi înscrie la liceu, ca interni... Vacanţele? Totul se va aranja cu voie bună şi politeţe. Micuţii nu vor avea nimic de suferit, dimpotrivă. Mijloace de existenţă? Thérèse are o avere modestă, iar dumneata îţi vei câştiga traiul... Nu văd decât o singură piedică, mai bine zis o greutate: eu sunt un om public, şi divorţul meu va stârni oarecare scandal. Ca să reduc la minimum acest scandal, am nevoie de dumneata. Îţi ofer o ieşire corectă, onorabilă. Nu vreau ca soţia mea, rămânând la Paris în timpul procesului, să alimenteze fără voia ei bârfelile. Îţi cer să pleci şi s-o iei cu dumneata. Îl voi preveni pe

directorul dumitale şi voi aranja să fii numit profesor într-un colegiu de provincie.”

„Dar, domnule, i-am spus, nu sunt încă agregat.”

Nu-i nimic, nu e neapărat nevoie. Fii liniştit; mai am încă destulă influenţă la minister ca să numesc un profesor de a şasea. De altfel, nimic nu te împiedică să-ţi continui pregătirea examenului de capacitate şi să te prezinţi la anul. Atunci voi avea grijă să capeţi un post mai bun. Şi mai ales nu trebuie să crezi că am de gând să-ţi fac mizerii... Ba, chiar dimpotrivă. Te găseşti într-o situaţie prea penibilă, ştiu, amice, te compătimesc, ţin seama de asta; mă gândesc, în toată povestea asta, la interesul dumitale ca şi la al meu; dacă primeşti condiţiile mele te voi ajuta să ieşi din încurcătură... Dacă le refuzi, mă voi vedea obligat să folosesc armele legale.”

— Armele legale, ce vrea să însemne asta? Ce poate să-ţi facă?

— Orice... proces de adulter.

— Ce prostie! Şaisprezece franci amendă? Ar fi cu totul ridicol.

— Da, dar un om ca el poate să închidă cuiva toate drumurile în viaţă. A-i ţine piept ar fi o nebunie; dacă cedez, dimpotrivă... cine ştie?!

— Ai acceptat?

— Plec peste opt zile, cu ea, la Colegiul din Luxeuil.

— Şi ea consimte?

— Vai! îmi spuse Lecadieu, e minunată. Mi-am petrecut seara la ea. Am întrebat-o: „Nu te temi de viaţa de provincie, de mediocritate, de plictiseală?” Mi-a răspuns: „Plec cu dumneata; n-am dorit decât asta.”

Am înţeles atunci de ce Lecadieu ceda atât de uşor; era ameţit de ideea că va trăi liber cu amanta lui.

Pe atunci, eram, ca şi dânsul, foarte tânăr, şi această lovitură de teatru avea ceva atât de dramatic, încât i-am acceptat fatala necesitate, fără să-mi mai treacă prin gând s-o discut. Mai târziu,

când cunoscând oarecum oamenii am cugetat asupra acestor evenimente, am înţeles că Trélivan profitase în mod abil de lipsa de experienţă a unui copilandru ea să-şi netezească propria lui viaţă cu cât mai puţine pagube. De multă vreme dorea să scape de o femeie ca.re-l plictisea. Am aflat, mai târziu, că, încă de pe atunci, era hotărât să se căsătorească cu domnişoara Marsay. Cunoscuse existenţa primului amant, dar şovăise atunci să dezlănţuie un scandal care, din cauza relaţiilor necesare cu omul acela, coleg de-al lui, i-ar fi creat greutăţi destul de mari în viaţa politică. Exerciţiul puterii îl învăţase să se supună împrejurărilor, şi omul pândise ocazia favorabilă. Nici nu putea să găsească una mai potrivită: un adolescent strivit de prestigiul său, soţia îndepărtată din Paris pentru multă vreme, dacă-şi urma amantul (şi era probabil că-l va urma, pentru că el era tânăr, şi dânsa îl iubea); scandalul public redus la minimum prin dispariţia protagoniştilor. Întrevăzuse posibilitatea de a juca la sigur şi câştigase partida fără greutate.

Cincisprezece zile mai târziu, Lecadieu dispăruse din viaţa noastră. A mai scris de câteva ori, nu s-a prezentat la examenul de agregat din anul acela, nici la cel din anul următor. Undele provocate de această cădere au devenit din ce în ce mai mici, apoi au pierit. Printr-un *faire-part,* mi-a anunţat căsătoria lui cu doamna Trélivan. Prin diverşi colegi am aflat că devenise agregat, de la un inspector general – că fusese numit la liceul din B..., post foarte solicitat, „graţie unor influenţe politice”, apoi am părăsit universitatea şi am uitat de Lecadieu.

Anul trecut, mânat la B... de nişte treburi, am avut curiozitatea să păşesc pragul liceului, instalat într-o fostă mănăstire, unul dintre cele mai frumoase din Franţa, şi să-l întreb pe portar ce s-a mai întâmplat cu domnul Lecadieu. Portarul acesta era un om prevenitor şi vorbăreţ, care, desigur, tot ducând încolo şi încoace

caietul de absenţe şi cel de „arestaţi”, într-o atmosferă încărcată de ştiinţă, devenise cam pedant.

— Domnul Lecadieu? mi-a spus el... Domnul Lecadieu aparţine corpului profesoral al acestui liceu de peste douăzeci de ani şi sperăm că aici îşi va petrece anii pe care-i mai are până la pensie... De altfel, dacă doriţi să-l vedeţi nu aveţi decât să traversaţi curtea de onoare şi să coborâţi în curtea celor mici, scara din stânga. Desigur că e pe acolo şi stă de vorbă cu supraveghetoarea.

— Cum? Liceul nu e în vacanţă?

— Ba da, dar domnişoara Septime a primit să se ocupe în timpul zilei de copiii unor familii din localitate. Domnul director a avut bunăvoinţa să-i acorde permisiunea, iar domnul Lecadieu îi ţine tovărăşie.

— Ia te uită! Dar Lecadieu e însurat, nu-i aşa?

— Era, domnule, mi-a răspuns portarul meu cu un aer de reproş şi cu o voce tragică. Am înmormântat-o pe doamna Lecadieu acum un an, în ajun de Sfântul Carol cel Mare.

„Adevărat, gândeam eu, trebuie să fi avut aproape şaptezeci de ani... Ciudată viaţă trebuie să fi dus acest menaj!”

Şi l-am mai întrebat:

— Ea era mult mai în vârstă decât el, nu-i aşa?

— Domnule, îmi spuse el, e unul din lucrurile cele mai uluitoare pe care le-am văzut în acest liceu. Doamna Lecadieu a îmbătrânit dintr-o dată... Când au sosit aici, ea era, nu exagerez, o fetişcană... blondă, cu tenul roz, bine îmbrăcată... şi mândră. Poate că ştiţi cine a fost ea.

— Da, da, ştiu.

— Ei bine, fireşte, soţia unui preşedinte de consiliu, vă închipuiţi că într-un liceu de provincie... La început ne-a neliniştit mult. În această casă suntem foarte uniţi, domnule... Domnul director spune mereu: „Vreau ca liceul meu să fie o familie”, şi când

intră într-o clasă nu uită niciodată să-l întrebe pe profesor: „Domnule Lecadieu (spun Lecadieu tot aşa cum aş spune domnule Nebout s-au domnule Lecaplain), ce mai face soţia dumneavoastră?” Dar, cum v-am mai spus, la început doamna Lecadieu nu voia să cunoască pe nimeni, nu făcea vizite şi nici nu primea. Mulţi dintre domnii ăştia îi purtau pică soţului, şi lucrul e de înţeles. Din fericire, domnul Lecadieu era un bărbat galant şi aranja lucrurile cu soţiile dumnealor. E un om care ştie să se facă plăcut. Acum, când ţine o conferinţă în oraş, toată elita e acolo – notarii, industriaşii, prefectul, toată lumea... Şi apoi toate se aranjează. Chiar şi soţia lui s-a obişnuit; în ultima vreme nu era femeie mai populară şi mai amabilă pe aici ca doamna Lecadieu... Dar era bătrână, bătrână...

— Adevărat? am întrebat eu... Dacă-mi permiţi, voi încerca să-l găsesc pe domnul Lecadieu.

Am traversat curtea de onoare. Era o veche mănăstire din secolul al XV-lea, dezavantajată din pricina prea numeroaselor ferestre, prin care se zăreau bănci şi table pline de crăpături. La stânga, o scară boltită cobora spre o curte mai mică, înconjurată de nişte copaci pipernicităţi. La piciorul acestei scări stăteau două persoane: un bărbat, cu spatele spre mine, şi o femeie voinică, cu faţa osoasă, cu părul uns, al cărei bust, îmbrăcat în flanelă cadrilată, era săltat de un corset de modă veche. Perechea aceasta părea cufundată într-o discuţie însufleţită. Pasajul boltit, ca un tub acustic, mi-a adus la ureche o voce care mi-a redeşteptat cu extraordinară limpezime palierul dormitorului de la Normală, şi iată ce am auzit:

— Da, Corneille e poate mai puternic, dar Racine e mai sensibil, mai delicat. La Bruyère a spus, cu mult spirit, că unul îi înfăţişează pe oameni aşa cum sunt; celălalt...

A auzi asemenea banalităţi spuse unei astfel de interlocutoare şi a gândi că erau rostite de un om care fusese duhovnicul primelor

mele gânduri şi avusese cea mai mare influenţă asupra mea în tinereţe, mi s-a părut atât de straniu şi mai ales atât de penibil, încât am făcut brusc doi paşi, sub boltă, ca să-l văd mai bine pe cel ce vorbea, cu speranţa că mă înşelasem. Omul întoarse capul, dezvăluind o înfăţişare neaşteptată: o barbă căruntă, un cap chel. Dar era totuşi Lecadieu. Şi el m-a recunoscut numaidecât; pe faţă i se citi o vagă expresie de plictiseală, aproape de durere, care dispăru repede sub un surâs binevoitor, puţin stânjenit, puţin stângaci.

Destul de emoţionat şi nedorind să vorbim despre trecut în faţa supraveghetoarei ursuze, l-am invitat de îndată pe prietenul meu la masă şi i-am dat întâlnire la ora prânzului, într-un restaurant indicat de el.

În faţa liceului din B... se deschide o mică piaţă plantată cu castani; am zăbovit acolo destul de mult. „De ce depinde, îmi spuneam, reuşita sau eşecul unei existenţe? Iată că Lecadieu, născut să fie un om de seamă, traduce an de an, cu generaţii succesive de şcolari din Touraine, aceleaşi versiuni, şi-şi petrece vacantele făcând o curte pedantă unui monstru ridicol, în timp ce Klein, care este inteligent, dar n-avea totuşi geniu, dă viaţă visului de tinereţe al lui Lecadieu. De ce? (Va trebui, cred, să-i cer lui Klein să intervină pentru numirea lui Lecadieu la Paris).”

Şi îndreptându-mă spre Saint Etienne de B..., o frumoasă biserică romană pe care doream s-o revăd, încercam să-mi închipui cauzele acestei prăbuşiri: „La început Lecadieu nu putea să fie altfel decât era. Acelaşi om, acelaşi creier. Ce se petrecuse? Trélivan pesemne că i-a menţinut necruţător în provincie. S-a ţinut de cuvânt şi i-a asigurat lui o avansare rapidă, dar le-a interzis Parisul... Pentru anumite firi, provincia este foarte prielnică... În ceea ce mă priveşte, mi-am găsit acolo fericirea. Odinioară avusesem la Rouen

profesori cărora împăcarea cu viaţa provincială le dăduse o minunată seninătate, un gust curat şi scutit de nestatornicia modei.

Dar un tip ca Lecadieu are nevoie de Paris. În exil, setea lui de putere îl împinge spre căutarea unor succese mediocre... Să fii om de spirit la B... e o încercare grea pentru un caracter. Să fii om politic? Foarte greu când mu eşti localnic. În orice caz, e o muncă de lungă durată; există drepturi câştigate, vechime, un fel de ierarhie. Un temperament ca al lui probabil că s-a descurajat uşor... Şi încă, un bărbat singur mai poate să evadeze, să lucreze, dar Lecadieu avea o femeie cu el. După primele lumi de fericire, probabil că ea a început să regrete viaţa mondenă... E uşor de presupus că a făcut unele concesii... Apoi a îmbătrânit... El e senzual... Sunt şi fete tinere, cursuri de literatură... Doamna Trélivan devine geloasă... Viaţa nu mai e decât un şir de discuţii stupide, istovitoare... Apoi boala, dorinţa de a uita, de asemenea obişnuinţa, uimitoarea relativitate a (ambiţiilor, fericirea găsită în satisfacţii ale orgoliului care i s-ar fi părut ridicole la douăzeci de ani (consiliul municipal, cucerirea supraveghetoare!)... Şi totuşi, Lecadieu al meu, adolescentul genial, nu se poate să fi dispărut cu totul; trebuie să mai fi rămas în sufletul acesta resurse bogate, poate scufundate, dar la care poţi ajunge, care pot fi scoase la suprafaţă...”

Când am ajuns la restaurant, după ce văzusem catedrala, Lecadieu era acolo şi ducea cu patroana – o femeie mică, grasă, cu cârlionţi negri – o conversaţie savantă şi glumeaţă, ale cărei ultime fraze mi-au produs silă. M-am grăbit să-l trag la o masă.

Cunoaşteţi volubilitatea neliniştită a oamenilor care se tem de o aluzie neplăcută. De îndată ce conversaţia tinde să se apropie de temele „tabu”, o falsă înviorare le trădează neliniştea. Frazele lor seamănă atunci cu trenurile goale cărora comandamentul le dă drumul să circule în sectoarele vulnerabile pentru a dejuca un atac prevăzut. În tot timpul mesei, Lecadieu a vorbit într-una cu o

elocinţă uşoară, curgătoare, banală până la absurd, despre oraşul B..., despre colegiul său, despre climă, despre alegerile municipale, despre intrigile dintre profesoare.

— Este aici, dragul meu, într-a zecea, o mică învăţătoare.

Pentru mine, singurul lucru interesant ar fi fost să aflu cum a renunţat această mare ambiţie, cum a capitulat această voinţă dârză, în sfârşit, ce devenise viaţa lui sentimentală din ziua când părăsise Normala. Dar de fiecare dată când încercam să-l atrag pe această linie, el întuneca totul cu o ţâşnitură de vorbe goale şi confuze. Regăseam ochii aceia stinşi, care mă izbiseră atât în seara zilei când Trélivan îi descoperise legătura.

În timp ce ni se servea brânza, eu mi-am ieşit din ţâţâni şi, pierzându-mi măsura, i-am spus brutal, fixându-l cu privirea:

— Ce joc joci tu, Lecadieu?... Ai fost totuşi un om inteligent!... De ce vorbeşti ca o culegere de texte alese?... De ce ţi-e frică de mine?... Şi de tine?

Se roşi tot. O licărire iute de voinţă sau poate de furie îi trecu prin ochi, şi, timp de câteva clipe, l-am regăsit pe Lecadieu al meu, pe Julien Sorel, pe Rastignac-ul meu de la şcoală. Dar imediat, pe obrazul mare, bărbos apăru masca oficială şi un zâmbet.

— Cum? spuse el... Cum adică, inteligent?... Ce vrei să spui? Întotdeauna ai fost un om ciudat.

Apoi mi-a vorbit despre directorul lui; domnul de Balzac îşi dăduse gata învăţăcelul.

VIOLETELE DE MIERCURI

— Hai, Jenny, rămâi!

Jenny Sorbier fusese uluitoare în tot timpul dejunului. Debitate cu talentul actriţei şi parcă întocmite de geniul unei romanciere, anecdote şi povestiri se înlănţuiseră, topite într-o vervă nesecată. Oaspeţilor lui Léon Laurent, fermecaţi, vrăjiţi, copleşiţi, li se părură a fi trăit, în afara timpului, o oră încântătoare.

— Nu, e aproape patru, şi azi e miercuri. Doar ştii, Léon, că e ziua în care duc violete îndrăgostitului meu.

— Ce păcat! răspunse acesta eu glasul lui sacadat, care-şi câştigase faima în teatru. Dar îţi cunosc statornicia... Nici nu insist.

Jenny sărută doamnele şi, după ce bărbaţii o îmbrăţişară, plecă. De îndată ce ieşi, osanalele se porniră în cor:

— E într-adevăr extraordinară! Ce vârstă are, Léon?

— Aproape optzeci de ani. Când, în copilăria mea, mama mă ducea la matineele clasice ale Teatrului Francez, Jenny era deja o Célimène glorioasă... Nici eu nu mai sunt tânăr.

— Geniul nu are vârstă, spuse Claire Ménétrier... Ce-i cu povestea violetelor?

— Un mic roman pe care mi l-a dezvăluit într-o zi... Şi pe care nu l-a scris niciodată... Dar nu vreau să înfrunt riscul de a povesti după dânsa. Mă tem de comparaţie.

— Da, *are* de ce să-ţi fie teamă. Dar suntem oaspeţii dumitale; trebuie să ne distrezi şi s-o înlocuieşti pe Jenny, care ne-a părăsit.

— Bine! Să încerc deci să vă povestesc istoria violetelor de miercuri. Mă tem să nu fie prea sentimentală pentru gustul nostru de azi.

— Dă-i drumul! îl îndemnă Bertrand Schmitt. Epoca noastră e dornică de sentimente. Nu simulează cinismul decât ca să-şi ascundă nostalgiile.

— Credeţi?... Fie!... Voi potoli deci această sete... Voi toţi de aici sunteţi prea tineri ca să vă amintiţi de ceea ce a însemnat, multă vreme, strălucirea lui Jenny. Părul ei roşcat, pe care-l lăsa să cadă pe nişte umeri admirabili; ochii ei prelungi, cu privirea galeşă; glasul muşcător, aproape dur, subit frânt de senzualitate; totul sporea frumuseţea ei tulburătoare şi semeaţă.

— Frumoasă tiradă, Léon!

— Da, dar cam demodată... Mulţumesc totuşi... A primit premiul I la Conservator, prin 1895, şi numaidecât a fost angajată la Comedia Franceză. Ştiu, vai, din experienţă, că în acest teatru ilustru nu-i uşor să răzbeşti. Fiecare rol din repertoriu are titularul lui, care şi-l apără cu străşnicie. Cea mai drăguţă dintre subrete poate să aştepte zece ani ca să fie distribuită în rolurile cele mai bune din Marivaux sau Molière. Jenny, o mare cochetă, se ciocnea de femei puternice şi perseverente. Oricare alta s-ar fi resemnat să bată pasul pe loc sau după doi ani să emigreze la teatrele de pe bulevard. Dar Jenny a noastră nu era aşa. Ea s-a aruncat în luptă; a pus la bătaie tot ce avea: talentul ei de actriţă, cultura, puterea ei de seducţie, tulburătorul ei păr.

Foarte repede, şi-a cucerit în teatru un loc de prim rang. Administratorul miza numai pe ea. Autorii o solicitau pentru rolurile grele, pe care, spuneau ei, numai ea le putea impune. Criticii o tămâiau cu o perseverenţă de necrezut. Până şi teribilul

Sarcey scria: *„Are o ţinută şi inflexiuni cu care poate să vrăjească un crocodil".*

Tatăl meu, care a cunoscut-o pe vremea aceea, mi-a spus că Jenny îşi adora meseria, că vorbea despre ea cu inteligenţă şi că încerca să scoată din ea efecte noi şi tulburătoare. Teatrul aluneca atunci spre un realism destui de naiv. Dacă Jenny trebuia, în nu ştiu care piesă, să moară otrăvită, se ducea prin spitale ca să studieze efectele otrăvii. În ceea ce priveşte exprimarea sentimentelor, se studia pe ea însăşi. De îndată ce era vorba de arta ei, vădea lipsa de scrupule a unui Balzac, care-şi folosea, în vederea vreunui roman, propriile pasiuni sau pe cele ale unei iubite.

Vă daţi seama că o fată de douăzeci şi doi de ani, de o frumuseţe somptuoasă şi care atinsese brusc gloria, era curtată. Şi-au încercat norocul colegi, scriitori şi bancheri. Unul din tagma acestora din urmă, Henri Stahl, a devenit favoritul ei. Nu pentru că era bogat. Jenny stătea împreună cu familia ei şi nu prea avea griji. Ci pentru că avea, şi el, un farmec deosebit şi mai ales pentru că se oferise s-o ia în căsătorie... Ştiţi că această căsătorie a fost întârziată din pricină că părinţii lui Stahl s-au opus, că s-a făcut trei ani mai târziu şi că n-a durat, independenţa lui Jenny neputându-se împăca cu constrângerile vieţii conjugale. Dar asta e altă poveste. Să revenim la Comedia Franceză, la debuturile prietenei noastre... şi la violete.

Imaginaţi-vă foaierul artiştilor, în seara reluării de către Jenny a *Prinţesei din Bagdad,* piesa lui Dumas-fiul. Piesa are cusururile ei, şi chiar pe mine, care admir, pentru construcţia lor solidă, *Demi-Monde, Prietenul femeilor, Francillon,* exagerările lui Dumas din *Străina* sau din *Prinţesa* mă fac să zâmbesc. Dar toţi cei care au văzut-o pe Jenny în acest rol au scris că ea l-a făcut să sune autentic. Am vorbit adesea cu dânsa despre asta. Surprinzător este că ea credea în rol. „La vârsta aceea, mi-a spus, gândeam în chip destul

de firesc, la fel ca o eroină a lui Dumas-fiul, şi mi se părea ciudat să dezvălui în plină *zi* ceea ce se petrecea în mine, în colţul cel mai ascuns al sufletului meu." Mai adăugaţi că rolul îi oferea posibilitatea unor efecte tari: părul despletit, umerii goi. Pe scurt, era sublimă.

Iat-o deci în foaierul teatrului, în timpul unui antract, după ce fusese ovaţionată. Lumea se îngrămădea în jurul ei. Jenny se aşezase pe o banchetă, lângă Henri Stahl, şi sporovăia cu exaltarea fericită pe care ţi-o dă victoria:

„Vai! dragul meu Henri... Bine că mă văd iar la suprafaţa apei! În sfârşit, respir... M-ai văzut, acum trei zile. Eram. cufundată?... În fundul bălţii. Mă înăbuşeam... Şi deodată, în astă seară, hop! M-am opintit bine şi iată-mă la suprafaţă!... Spune, Henri, dacă mă înecam în ultimul act, dacă nu puteam să înot până la capăt? Doamne, Doamne!"

Uşierul intră şi-i dădu un buchet de flori.

„De la cine?... A! de la Saint-Loup... Rivalul tău, Henri... Pune-mi-le în lojă."

„E şi o scrisoare, domnişoară", spuse uşierul.

Jenny o deschise şi izbucni în râs.

„E de la un licean... Îmi spune că în «bomba» lor au fondat un Jenny-Club."

„Tot Jockey Clubul, spuse Henri, a devenit un Jenny-Club."

„Liceenii mă emoţionează mai tare, spuse Jenny. Asta îşi termină scrisoarea cu versuri... Ascultă, dragul meu:

Pentru umila-mi poezie, iertare,
Şi rima nu-mi dispreţuiţi;
De-adâncă dragoste-s în stare!
Directorului însă nimica nu-i şoptiţi.

Nu-i încântător?”

„Ai să-i răspunzi?”

„Sigur că nu! Ca ăsta sunt zece pe zi. Dacă m-aş potrivi să le răspund, aş fi un om pierdut... Dar mă linişteşte... Pe aceşti admiratori de şaisprezece ani îi voi păstra multă vreme.”

„Nu e sigur... La treizeci de ani, vor fi notari.”

„Şi de ce ar înceta notarii să mă mai admire?”

„Mai e ceva, domnişoară”, spuse uşierul.

Şi îi întinse un buchet de violete de doi bani.

„Vai, ce drăguţ!... Priveşte, Henri... Fără carte de vizită?”

„Fără, domnişoară... Portarul mi-a spus că le-a adus un student de la Politehnică, în uniformă.”

„Draga mea, spuse Henri Stahl, felicitările mele... Să provoci emoţii omor capete matematice nu-i lucru uşor.”

Ea mirosi adânc parfumul violetelor.

„Miros foarte frumos... Sunt singurele omagii care-mi fac plăcere... Nu-mi place publicul matur şi lipsit de griji, care vine să mă vadă murind la miezul nopţii tot aşa cum, la prânz, se duce la Palais-Royal ca să asculte loviturile de tun.”

„Publicul e sadic, spuse Stahl. Întotdeauna *a* fost aşa... Gândeşte-te la jocurile de circ... Ce succes ar avea o actriţă care ar înghiţi o sută de ace!”

Ea râse.

„Iar cea care ar înghiţi o maşină de cusut, spuse, ar fi ultima expresie a succesului.”

Se auzi: „În scenă!”

Jenny se ridică.

„Să mergem, pe curând! Mă duc să-mi înghit suta de ace.”

Iată, după istorisirea lui Jenny, cum a început aventura.

Miercurea următoare, în timpul ultimului antract, uşierul apăru din nou surâzând, cu un mic buchet de violete.

„Poftim! spuse ea. Din nou politehnicianul meu?”

„Da, domnişoară.”

„Cum arată?”

„Nu ştiu, domnişoară. Să mă duc să-l întreb pe portar?”

„Nu, n-are nici o importanţă.”

În săptămâna următoare n-a mai jucat miercurea, dar când a venit joi, la repetiţie, buchetul de violete, cam veştejit de data aceasta, se afla în cabina ei. La ieşire s-a oprit la portar.

„Spune-mi te rog, Bernard, violetele mele sunt de la acelaşi tânăr?”

„Da, domnişoară... E a treia oară.”

„Cum arată politehnicianul ăsta?”

„E drăguţ... Foarte drăguţ... Cam slăbuţ, scofâlcit, cu ochii în fundul capului. O mustăcioară neagră. Un lornion... E cam caraghios cu sabia... Zău că pare tare îndrăgostit tinerelul, domnişoară. Îmi întinde buchetul de violete şi zice: «Pentru domnişoara Jenny Sorbier» şi roşeşte...”

„Pentru ce vine mereu miercuri?”

„Nu ştiţi?... Miercurea e ziua liberă a politehnicienilor. În fiecare miercuri, parterul şi galeriile sunt pline... Fiecare cu câte o fată.”

„Şi al meu vine cu o fată?”

„Da, domnişoară, dar e soră-sa... Seamănă leit unul cu altul...”

„Bietul băiat! Dacă aş avea mai mult suflet, Bernard, ţi-aş spune să-l aduci măcar o dată în foaier, ca să-mi poată da personal floricelele lui.”

„Nu vă sfătuiesc, domnişoară... Aceşti îndrăgostiţi de teatru, atâta timp cât nu te ocupi de ei, nu prezintă nici un pericol. Admiră actriţele de pe scenă, de departe, şi se mulţumesc cu atât... Dacă li se

acordă cea mai mică atenţie se agaţă şi... asta-i nesuferit... Le dai vârful degetelor, vor mâna toată... Da, domnişoară, dumneata râzi, dar eu am experienţă... De douăzeci de ani sunt aici. Ei, câte fete îndrăgostite n-am văzut eu în cabina asta... Şi câţi băieţi zăpăciţi... Şi domni în vârstă... Le-am primit întotdeauna florile, bileţelele, dar de urcat nu i-am lăsat niciodată!"

„Ai dreptate, Bernard... Să fim insensibili, prudenţi şi cruzi."

„Asta nu e cruzime, domnişoară, doar bun-simţ."

Au trecut săptămâ.ni. În fiecare miercuri, Jenny îşi primea bucheţelul de doi bani. Povestea era cunoscută în teatru. O colegă îi spuse lui Jenny într-o zi:

„L-am văzut pe politehnicianul tău... Are un cap romantic, încântător. E un băiat făcut să joace în *Badine* sau în *Chandelier."*

„De unde ştii că-i al meu?"

„Pentru că mă aflam, întâmplător, la portar în momentul când aducea florile, spunând cu timiditate: «Pentru domnişoara Jenny Sorbier, vă rog...» Era emoţionant. Îl ghiceai pe băiatul foarte inteligent căruia îi este frică să nu fie ridicol şi care totuşi nu-şi poate stăpâni sentimentele... Un moment, am regretat chiar că nu vine pentru mine; i-aş fi mulţumit, l-aş fi consolat... Bagă de seamă că nu cerea nimic, nici măcar să te vadă... Dar dacă eram în locul tău..."

„L-ai fi primit?"

„Da, pentru o clipă... Doar asta durează de săptămâni. Şi în cur în d vine vacanţa. Ai să pleci... Aşa că nu există pericolul să nu poţi scăpa de el..."

„Ai dreptate, spuse Jenny. E o nebunie să-ţi dispreţuieşti admiratorii cât timp sunt numeroşi şi tineri, ca să alergi după ei treizeci de ani mai târziu, când sunt rari şi cu chelie."

În seara acea, la plecare, i-a spus portarului:

„Bernard, miercurea viitoare, când vine politehnicianul cu violetele, spune-i să mi le aducă chiar el, după actul al treilea... Joc în *Mizantropul.* Rolul meu are o singură rochie. Am să urc în cabina mea şi am să-l primesc acolo... Nu! Am să-l aştept pe culoar, la piciorul scării... Sau, poate, în foaier."

„Bine... Nu vă e teamă, domnişoară?..."

„De ce să-mi fie teamă? Plec în turneu peste zece zile, şi de altfel tânărul ăsta e legat la mâini de şcoala lui."

„Prea bine, domnişoară... Eu am spus ce aveam de spus..."

Miercurea următoare, fără să vrea, Jenny a jucat-o pe Célimène, pentru necunoscutul ei, cu o foarte vie dorinţă de a plăcea. În antract, urcă scăriţa, cuprinsă de curiozitate, aproape neliniştită. Se aşeză în foaier şi aşteptă. În jurul ei circulau obişnuiţii teatrului. Administratorul vorbea cu Blanche Pierson, pe atunci rivala lui Jenny, dar nici o uniformă neagră cu aur nu se arăta. Nervoasă, nerăbdătoare, fugi la poartă.

„N-a întrebat nimeni de mine?"

„Nu, domnişoară."

„E miercuri şi o-am primit violetele. Bernard o fi uitat oare să mi le trimită sus?... Sau o fi vreo neînţelegere?"

„O neînţelegere, domnişoară?... Ce fel de neînţelegere? Doriţi să mă duc ta portar să văd despre ce e vorba?"

„Da, dacă eşti bun... Sau, mai bine, nu! Îl văd eu pe Bernard la plecare."

Apoi, glumind pe socoteala ei, îşi spuse:

„Ce animale ciudate suntem noi! Timp de şase luni, abia am dat atenţie unei fidelităţi atât de discrete, şi deodată, pentru că sunt lipsită de omagiul pe care-l dispreţuiam, iată-mă tulburată ca şi cum aş aştepta un amant... Ah! Célimène, cât ai să-l regreţi pe Alceste după ce te va părăsi îndurerat!"

După spectacol, intră la portar.

„Ei, Bernard! Nu mi-ai trimis curtezanul?”

„Domnişoară, e ca un făcut! Azi n-a venit... E prima oară când acceptaţi să-l primiţi şi prima miercure, de şase luni, când lipseşte la apel.”

„Extraordinar! Crezi că l-a prevenit cineva şi că s-a speriat?”

„Nu, sigur că nu, domnişoară... Nimeni nu era la curent cu chestiunea, afară de dumneavoastră şi de mine... Dumneavoastră n-aţi spus nimic?... Eu nici atâta... Nici nevestei nu i-am suflat o vorbă.”

„Atunci, cum îţi explici?”

„Nu-mi explic, domnişoară... Mai e şi întâmplarea... Poate că a obosit. Poate că a fost bolnav... Vedem noi miercurea viitoare.”

Dar miercurea viitoare, nici urmă de politehnician şi de violete.

„Ce-i de făcut, Bernard?... Crezi că l-am putea regăsi prin colegii lud... Sau prin general, comandantul şcolii?”

„Dar cum, domnişoară? Nici nu-i ştim măcar numele.”

„Adevărat... Ce trist! Totul a dat greş, Bernard.”

„Ba nu, domnişoară... Aţi avut un an bogat, plecaţi în turneu, o să aveţi alte succese... Asta nu înseamnă că aţi dat greş!”

„Ai dreptate. Sunt o nerecunoscătoare... Numai că îndrăgisem tare violetele mele de miercuri.”

A doua zi, Jenny părăsi Parisul, Henri Stahl o urmă cu devotament. În fiecare hotel, Jenny îşi găsea camera plină de trandafiri.

Când se întoarse la Paris, uitase de romanticul ei matematician.

Peste un an primi o scrisoare din partea unui colonel Genevrière, care-i cerea o întâlnire într-o chestiune personală. Scrisoarea era cuviincioasă şi demnă; nu exista nici un motiv să

refuze întrevederea cerută. Jenny îl rugă pe colonel să vină acasă la dânsa, într-o sâmbătă după amiază. Colonelul veni în civil, îmbrăcat în negru. Ea îl primi cu dezinvoltura graţioasă pe care i-o dăduse deprinderea scenei, dar pe care o avea şi din natură; totuşi, atitudinea ei, aşa cum era firesc, exprima o întrebare mută: „Ce dorea de la dânsa acest vizitator necunoscut?” Aştepta.

„Vă mulţumesc, domnişoară, că m-aţi primit. Nu puteam să vă explic în scrisoare scopul vizitei mele. Dacă mi-am îngăduit să vă cer o întâlnire, am avut această îndrăzneală nu ca bărbat, ci ca tată... Mă vedeţi îmbrăcat în negru. Port doliu după fiul meu, locotenentul André Genevrière, ucis la Madagascar, acum două luni.”

Jenny făcu, un gest ca şi cum ar fi spus: „Vă compătimesc din toată inima, dar...”

„Nu l-aţi cunoscut pe fiul meu, domnişoară... Ştiu... Dar el vă cunoştea şi vă admira... Vi se va părea aproape de necrezut... şi totuşi, ceea ce vă voi spune e adevărat... Eraţi fiinţa pe care o admira si pe care o iubea cel mai mult pe lumea asta...”

„Mi-e teamă să înţeleg, colonele... V-a spus-o el?”

„Mie? Nu... Îi spusese sorei lui, care-i era şi confidentă... Totul a început în ziua când a fost împreună cu ea să vadă *Jocul dragostei şi al întâmplării*[19]... Copiii mei s-au înapoiat vorbind cu entuziasm despre dumneavoastră. «Ce pudoare, câtă gingăşie, spuneau ei, ce poezie emoţionantă...» Pe scurt, o mie de lucruri adevărate, nu mă îndoiesc, dar cărora înflăcărarea tinereţii, nevoia ei de absolut... Bietul meu băiat era un visător şi un romantic.”

„Doamne! strigă Jenny, el e cel care...?”

„Da, domnişoară. Politehnicianul, care în fiecare miercuri, timp de şase luni, v-a adus câte un buchet de violete, era fiul meu, André... Asta o ştiu tot de la fiica mea... Sper că această copilărie,

---

[19] Comedie de Marivaux.

oare era de fapt un omagiu, nu v-a displăcut... Vă iubea at.it de mult pe dumneavoastră, sa-u poate imaginea pe care şi-o făurise despre dumneavoastră... Pereţii camerei lui erau acoperiţi cu fotografiile dumneavoastră... Câte demersuri a făcut sora lui pe lângă fotografii dumneavoastră ca să-i obţină una în plus!... La şcoală, colegii făceau glume pe socoteala lui din cauza acestei pasiuni... «Scrie-i dată!» îi spuneau."

„De ce n-a făcut-o?"

„A făcut-o, domnişoară, şi vă aduc un teanc de scrisori care n-au fost niciodată expediate şi pe care le-am găsit după moartea lui."

Colonelul scoase din buzunar un pachet, pe care i-l întinse lui Jenny. Mi l-a arătat ea într-o zi; scrisul e fin, rapid, neciteţ... Un scris de matematician, un stil de poet.

„Vă rog să păstraţi aceste scrisori, domnişoară, ele vă aparţin... Şi vă rog să scuzaţi acest demers ciudat... M-am simţit dator să-l fac în amintirea fiului meu... În sentimentele pe care le-aţi insuflat nu era nimic uşuratic, nimic nerespectuos. Pentru el aţi reprezentat perfecţiunea, graţia... Şi vă asigur că André era demn de marea lui dragoste."

„Dar de ce n-a cerut să mă vadă? De ce n-am încercat eu să-i întâlnesc?... Ah! ce necaz mi-e..."

„Nu trebuie să vă faceţi nici un fel de remuşcări, domnişoară... N-aveaţi cum să ghiciţi... Dacă, de îndată ce a terminat şcoala, André a cerut să plece în Madagascar, a fost, desigur, din cauza dumneavoastră... Da, îi spusese sorei lui: «Sau scap de această pasiune fără nădejde, plecând departe, sau voi face fapte mari, şi atunci...»"

„Nu erau oare fapte destul de mari, spuse Jenny, credinţa, perseverenţa şi discreţia de care a dat dovadă?" Apoi, în clipa când colonelul se ridică să plece, îi prinse amândouă mâinile. „Cred că n-am făcut nimic rău, spuse ea, şi totuşi... Şi totuşi mi se pare că am şi

eu datorii faţă de această umbră, care, vai! n-a cunoscut mulţumirea... Vă rog, colonele, spuneţi-mi unde este îngropat fiul dumneavoastră... Vă jur că în fiecare miercuri, până la moarte, voi depune câte un bucheţel de violete pe mormântul lui.”

Iată de ce, încheie Léon Laurent, o viaţă întreagă, Jenny a noastră, care trece drept sceptică, dezamăgită – unii spun chiar cinică –, îşi lasă în fiecare miercuri prietenii, munca şi chiar dragostea, ca să se ducă, singură, la cimitirul Montparnasse, la mormântul unui locotenent pe care nu l-a cunoscut niciodată... Aşa-i că am avut dreptate şi că povestea e prea sentimentală pentru vremurile noastre?

Se lăsă o tăcere, apoi Bertrand Schmidtt spuse:

— O să existe totdeauna romantism pe lumea asta pentru cei care sunt demni de el.

O CARIERĂ

În atelierul pictorului Beltara se întrunesc, la fiecare a treia sâmbătă a lunii, deputatul Lambert-Leclerc (în momentul de faţă subsecretar de stat la finanţe), romancierul Civrac şi Fabert, autorul acelui *Caliban Rege,* care tocmai a obţinut la *Gymnase* un succes atât de neobişnuit.

Într-o seară, Beltara prezentă prietenilor pe un tânăr provincial, vărul lui, care dorea să se consacre literelor:

— Copilul ăsta, le spuse el, a scris un roman pe care nu-l cred mai prost decât altele şi pe care te rog, Civrac, să-l citeşti. Vărul meu nu cunoaşte pe nimeni la Paris, locuieşte ta Bayeux, unde practică ingineria.

— Un om fericit, spuse Fabert. Aţi scris o carte, locuiţi în provincie şi nu cunoaşteţi pe nimeni? Succesul dumneavoastră e asigurat, domnule. Cinstea de a vă fi descoperit va fi disputată, şi dacă veţi şti să vă plăsmuiţi cu atenţie propria legendă, într-un an veţi ajunge mai celebru decât însuşi prietenul nostru Civrac. Dar vă dau un sfat: nu vă arătaţi... Bayeux! Perfect. Bayeux. Cine nu e simpatic văzut din Bayeux? Nu că n-aţi părea un om încântător, dar e omeneşte să nu suporţi geniul decât de la mare distanţă.

— Fiţi bolnav, spuse Lambert-Leclerc, boala prilejuieşte cariere frumoase.

— Şi, orice-ai face, adăuga Beltara, nu-ţi părăsi meseria. O meserie este un admirabil post de observaţie. Dacă te închizi într-un cabinet de lucru, ai să scrii într-un an, în chip de profesionist, cărţi minunat construite şi absolut plictisitoare.

— Imbecilule! rosti cineva cu o voce aspră. „O meserie este un admirabil post de observaţie.” Cum poate un om inteligent ca tine, Beltara, să repete asemenea clişee? Ce anume vrei tu să observe un scriitor care să nu poată fi găsit în el însuşi? Oare Proust ieşea din casă? Oare Tolstoi îşi părăsea ogoarele? Când era întrebat cine e Nataşa, răspundea: „Nataşa sunt eu”. Şi Flaubert...

— Scuză-mă, îl întrerupse Beltara. Tolstoi trăia în mijlocul unei familii imense, şi ăsta era unul dintre elementele forţei sale. Proust era un om care mergea la Ritz, avea amici şi scotea din ei tot ce putea, iar despre Flaubert...

— De acord, i-o reteză Civrac, dar închipuie-ţi-l pe Proust lipsit de temele lui mondene; ar fi găsit desigur altceva. E tot atât de atrăgător când vorbeşte despre boala lui, sau despre camera lui, sau despre bătrâna lui servitoare. De altfel am să-ţi dau un exemplu care o să te convingă că cea mai vie inteligenţă, căreia norocul i-a asigurat cele mai deosebite condiţii de observaţie, nu e suficient pentru a produce o operă. Prietenul nostru Chalonnes... Cine a avut ocazia şi timpul să observe mai bine ca el medii din cele mai diverse? Chalonnes a văzut, şi de aproape, pictori, scriitori, industriaşi, actori, oameni politici, diplomaţi, într-un cuvânt, toate scenele, chiar cele mai ascunse, ale comediei umane. Şi ce-a făcut din toate astea? Din păcate, ştim noi ce!

— Chalonnes, întrerupse Lambert-Leclerc, ce s-a întâmplat eu Chalonnes? Are vreunul dintre voi ştiri despre el?

— Avem acelaşi librar, spuse Civrac, şi-l întâlnesc acolo din când în când, dar se face că nu mă vede.

Tânărul provincial se aplecă spre gazda lui şi o întrebă în şoaptă cine e Chalonnes.

— Civrac, spuse Beltara, povesteşte acestui copil cariera lui Chalonnes. La vârsta lui, asta poate să-i servească drept exemplu.

Civrac se ridică, se aşeză pe marginea divanului şi, cu glasul lui ironic, care părea să rupă silabele cu dinţii, începu îndată un discurs în toată legea:

— Nu ştiu, domnule, dacă aţi auzit vreodată vorbindu-se despre Marea Retorică a liceului Henric al IV-lea, Retorica din 1893, la fel de celebră în cartierul Panthéonului ca şi marea promoţie a Şcolii Normale din care, precum ştiţi, au făcut parte Taine, Prévost-Paradol, Sarcey şi Edmond About. Clasa aceasta a fost, aşa cum îmi repetă unul dintre vechii noştri profesori ori de câte ori îl întâlnesc, o „pepinieră de oameni iluştri", pentru că acolo se găseau în acelaşi timp Beltara, Lambert-Leclerc, Fabert şi eu însumi. Lambert-Leclerc, care îşi începuse pregătirea pentru viaţa publică, îşi petrecea după-amiezile cu Fabert la curse...

— Respectă-mi excelenţa, spuse ministrul.

— Excelenţa-ta era singurul dintre noi al cărui temperament de adolescent îngăduia încă de pe atunci să ţi se prezică viitorul. Beltara nu manifesta nici o înclinaţie specială pentru desen Fabert – nici o aptitudine pentru teatru. Profesorul nostru de literatură, moş Hamelin, îi spunea: „Bietul meu Fabert, nu vei şti niciodată franceza". Judecată dreaptă, pe care, însă, un public ignorant pare s-o revizuiască astăzi. Cât despre mine, marea mea plăcere artistică era pe atunci s-o desenez pe Venus pe marginea caietelor. Chalonnes ne întregea grupa.

Era un băiat blond, cu trăsături fine şi fermecătoare, care muncea puţin, citea mult, îşi alegea admirabil poeţii şi cravatele şi-şi câştigase asupra noastră, prin siguranţa gustului, o mare autoritate.

Cam pe atunci, citind povestea celor „Treisprezece”, hotărâsem să fondăm noi patru şi Chalonnes asociaţia celor „Cinci”, de la liceul Henric al IV-lea. Fiecare dintre cei „Cinci” trebuia să-i susţină în viaţă pe ceilalţi patru în toate împrejurările. Era stabilit că orice ar fi putut să obţină vreunul dintre cei „Cinci” – bani, influenţă, relaţii – trebuia să fie pus la dispoziţia obştii. Era un plan frumos, dar n-a rămas decât plan, pentru că, în cele din urmă, sfârşitul studiilor ne-a despărţit.

Excelenţa-sa şi cu mine am făcut Dreptul; Fabert, care era silit să-şi câştige existenţa, a intrat la banca unchiului său; Beltara a început Medicina. Armata ne-a împrăştiat şi mai tare, şi apoi întâmplarea. Timp de şase ani n-am avut unii despre alţii decât ştiri foarte rare.

La Salonul din 1900 am văzut pentru prima cară o pânză a lui Beltara. Am fost surprins să-l regăsesc pictor şi mai surprins, încă, să-i descopăr talentul. Întotdeauna descoperi cu adâncă mirare talentul la un prieten din copilărie. Ideea că oamenii de geniu au fost şi ei colegii cuiva nu ne ajută să înţelegem că unul dintre ei ar fi putut să fie prietenul nostru. I-am scris. M-a invitat la el. Atelierul lui mi-a plăcut, m-am mai dus pe acolo de câteva ori şi, după un lung schimb de scrisori şi de telegrame, am izbutit, în cele din urmă, să pun la cale o masă a celor „Cinci”. La această masă, fiecare a povestit ce a făcut de la terminarea liceului.

Printr-un şir de întâmplări destul de ciudate, trei dintre noi ne îndepărtaserăm de carierele pe care ni le hărăziseră părinţii. Beltara, a cărui amantă era model, făcuse, pentru propria lui plăcere, nişte schiţe ale ei, care se dovediseră a fi bune. Femeia aceea îl dusese pe la diverşi pictori. El începuse să lucreze, reuşise şi, după câteva luni, se lăsase de medicină.

Apoi, întorcându-se în Sudul lui natal, pictase numeroase portrete ale unor negustori marsiliezi şi ale soţiilor lor şi câştigase

vreo douăzeci de mii de franci, ceea ce îi îngăduise să muncească, chiar la întoarcerea în Paris, pentru propria lui plăcere. Mi-a arătat pânze care „afirmau un temperament”, cum se exprimau pe atunci criticii de artă.

Fabert, căruia i s-a jucat un act de către artiştii amatori, cu prilejul unei serate date de unchiul său, primise felicitări călduroase de la un bătrân autor, prieten al familiei. Acest om generos, care îl îndrăgise, prezentase de curând la Odeon prima piesă a colegului nostru: *Stepa.* Lambert-Leclerc era secretarul unui senator de Ardèche, care-şi luase angajamentul să facă din el un subprefect. Eu scrisesem nuvele, pe care i-am silit pe cei „Cinci” să le asculte.

Chalonnes ne urmărise în tăcere. A făcut observaţii fine şi juste asupra primelor mele încercări, mi-a atras atenţia că una dintre nuvele nu este decât o nuvelă de Mérimée, transformată după capul meu, şi că stilul meu semăna prea tare cu al lui Barres, pe care-l admiram foarte mult. Văzuse piesa lui Fabert, şi, cu un surprinzător simt al tehnicii teatrale, i-a atras atenţia asupra unei scene care trebuia modificată. Cu Beltara a făcut înconjurul atelierului şi a vorbit despre impresionism cu o competenţă admirabilă. Apoi, spre folosul lui Lambert-Leclerc a făcut o analiză a situaţiei politice din Ardèche şi a dovedit o cunoaştere precisă a subiectului. Cu toţii ne-am reîntărit vechea părere că Chalonnes este cel mai strălucitor din grupul nostru, şi cu o sinceră umilinţă i-am cerut să ne povestească şi el începutul carierei sale.

Moştenise, la optsprezece ani, o avere destul de mare şi se instalase cu cărţile lui într-un mic apartament, unde, după cum ne spunea, lucra la mai multe volume deodată.

Primul trebuia să fie un roman în genul lui *Wilhelm Meister* al lui Goethe, reprezentând de fapt cel dintâi volum dintr-o *Nouă Comedie Umană*. Se gândea de asemenea la o piesă de teatru care urma să îmbine elemente din Shakespeare, din Musset şi din

Molière: „Înţelegi ce vreau să spun, fantastică şi ironică, uşoară şi profundă”. În sfârşit, începuse să lucreze la o *Filozofie a spiritului,* „înrudită cu a lui Bergson, îmi spuse el, dar mergea mult mai departe cu analizele”.

M-am dus să-l vizitez, şi apartamentul lui mi s-a părut – mie, care trăiam pe atunci într-o cameră mobilată de hotel – locul cel mai încântător din lume. Mobile vechi, câteva copii după statui din Luvru, o copie bună după un Holbein, rafturi încărcate cu cărţi frumos legate, un desen autentic de Fragonnard formau un interior de artist.

Mi-a oferit o ţigară englezească, care avea o culoare deosebită şi un gust neaşteptat. I-am cerut să văd începutul *Noii Comedii Umane,* dar prima pagină încă nu era terminată. Din piesa de teatru nu avea decât titlul; din *Filozofia spiritului* – o duzină de fişe. Dar mi-a arătat pe-ndelete un mic *Don Quijote* romantic, cu desene minunate, pe care tocmai îl cumpărase de la vecinul său anticarul, autografe date de Verlaine, catalogul unor negustori de tablouri. Am petrecut toată după-amiaza cu el; mi-a fost foarte plăcut în tovărăşia lui.

Şi astfel, întâmplarea reconstituise grupul celor „Cinci”, care deveni mai solid ca oricând.

Chalonnes, neavând nimic de făcut, asigura legătura. Adesea îşi petrecea zilele în atelierul lui Beltara. Acesta ajunsese la modă de când făcuse portretul doamnei Jarvis, ambasadoarea americană. Multe femei frumoase veneau la el să le picteze şi-şi aduceau prietenele ca să asiste la şedinţele de pozat sau să vadă lucrarea terminată. Atelierul era plin de argentiniene cu ochi minunaţi, de americane blonde, de englezoaice estete, care-l comparau pe amicul nostru cu Whistler. Multe dintre aceste femei veneau pentru Chalonnes, care le amuza şi le plăcea. Beltara, care pricepuse repede

puterea de atracţie a amicului său, se servea cu îndemânare de această momeală. Chalonnes îşi avea acolo fotoliul lui, cutia de ţigări la dreapta, punga de bomboane la stânga. Umplea atelierul, şi în timpul şedinţelor de pozare avea sarcina să distreze modelul. Reuşise de asemenea să se facă indispensabil, printr-un fel de instinct al compoziţiei picturale. Nimeni mai bine decât el nu găsea decorul şi poza potrivită unei anumite figuri. Înzestrat cu un simţ rar al frumuseţii tonurilor, indica pictorului un strop de galben sau de albastru, pe care acesta trebuia să le prindă din zbor. „Dragul meu, ar trebui să faci critică de artă", îi spunea Beltara, uimit de înzestrările prietenului lui.

— Da, ştiu, răspundea liniştit Chalonnes, dar nu vreau să mă împrăştii.

În atelierul acesta a cunoscut-o pe doamna de Thianges, ducesa de Capri, pe Cella Dawson, pe doamna Jarvis, care-l invitară toate la cină. Pentru ele, el era un „om de litere", prietenul lui Beltara, şi îl prezentau oaspeţilor drept „domnul Chalonnes, binecunoscutul scriitor". Deveni un fel de consilier literar al frumuseţilor la modă. Îl luau pe la librării şi-l rugau să le îndrume lecturile. El promitea fiecăreia să-i dedice câte unul din romanele ce urmau să alcătuiască *Noua Comedie Umană.*

Multe dintre ele îi povesteau viaţa. „Mi-ar plăcea să-mi vorbiţi despre dumneavoastră, le spunea el, pentru marea mea maşină am nevoie de toate mecanismele sufletului unei femei inteligente." Cunoscut ca om discret, deveni repede deţinătorul celor mai nostime secrete din Paris. Cum intra într-un salon, îndată se îndreptau spre el câteva figuri încântătoare.

Şi cum femeile îşi deschideau sufletele în faţa lui, îl găsiră şi bun psiholog. Se spunea în mod obişnuit: „Chalonnes este unul dintre cei mai fini bărbaţi, dintre cei mai înţelegători".

— Ar trebui, i-am spus într-o zi, să scrii romane de analiză. Nimeni n-ar realiza mai bine decât tine un fel de *Dominique* feminin al zilelor noastre.

— Da, da, ştiu, mi-a spus el cu aerul unui om copleşit de tot felul de treburi şi care se vede silit să le refuze tocmai pe cele mai plăcute, numai că eu am marea mea operă şi, oricum, asupra ei trebuie să mă concentrez.

Adesea, Fabert venea să-l caute la atelier ca să-l ia la repetiţii. De când cu succesul *Carnavalului* său, Fabert devenise un om important în teatrele de bulevard. Îi cerea lui Chalonnes să aducă o boare de aer proaspăt în momentele când actorii şi regizorii sunt atât de sătui de toate, încât îi simţi gata să lase baltă piesa. Chalonnes se achita magistral de acest rol. Simţea mişcarea unei scene, curba unui act, dibuia o intonaţie falsă, o tiradă prea lungă. Sâcâiţi la început de necunoscutul acesta, actorii sfârşiră prin a-l adopta. Sătui de autor, veşnicul duşman, îl îndrăgiră pe omul acesta, care nu însemna nimic, în curând, deveni destuii de cunoscut în lumea teatrelor, la început ca „amicul domnului Fabert", apoi sub numele lui adevărat. Controlorii prinseseră obiceiul să-i dea un fotoliu în schimbul unui zâmbet. Mai întâi câţiva secretari, apoi toţi, l-au înscris pe listele de repetiţii „generale".

— Ar trebui să faci critică teatrală, îi spuse Fabert, ţi-ar reuşi foarte bine.

— Da! desigur, răspunse Chalonnes, dar, vezi tu, fiecare cu meseria lui.

În anul în care cei „Cinci" împliniră cu toţii treizeci şi patru de ani, eu am primit premiul Goncourt pentru *Ursul albastru*, şi pe Lambert-Leclerc l-au făcut deputat. Fabert şi Beltara erau de multă vreme foarte cunoscuţi. Unitatea noastră nu era cu nimic zdruncinată. Şi astfel se realizase fără efort scenariul romantic care ne distrase atâta pe vremea când eram liceeni. Micul nostru grup

întindea încet-încet, spre lumile cele mai diferite, tentacule puternice şi bine înfipte. Reprezentam într-adevăr una dintre forţele Parisului, o forță cu atât mai eficace cu cât nu era oficială.

Fără îndoială, faptul că un grup artistic este recunoscut *de jure* aduce avantaje. Faima câştigată de unul dintre membri se adăugă automat, în spiritul publicului, la reputaţia celorlalţi, şi numele grupului, dacă e bine ales, atrage curiozitatea. Un om cultivat din 1835 putea fi iertat dacă ar fi ignorat existenţa domnului Sainte-Beuve, dar nu avea dreptul să-i ignore pe *Romantici.* Totuşi, nici neajunsurile nu sunt mai mici. Decadenţa este şi ea colectivă, aşa cum a fost grandoarea. Doctrinele, manifestele oferă ținte uşoare. A ataca în franctiror este mai puţin riscant.

Noi nu exercitam aceeaşi profesie, deci nu ne despărţea nici un fel de invidie. Formam o încântătoare asociaţie de admiraţie reciprocă. Cum pătrundea vreunul dintre noi într-un salon nou, făcea un elogiu atât de viu celorlalţi patru, încât era rugat să-i aducă şi pe ei.

Lenea de a gândi este destul de mare la cei mai mulţi dintre oameni, aşa că ei acceptă întotdeauna de la un expert stabilirea unei scări de valori artistice. Fabert era un mare dramaturg pentru că aşa spuneam eu, iar eu eram „cel mai profund dintre romancieri" pentru că Fabert repeta mereu acest lucru. Când am dat, în atelierul acela, „Serbarea veneţiană în secolul al XVIII-lea", ne-a fost uşor să adunăm acolo tot ceea ce merită să fie cunoscut la Paris. A fost o seară încântătoare. Femei foarte frumoase au jucat o comedioară a lui Fabert într-un decor de Beltara. Dar în ochii musafirilor noştri, gazda era Chalonnes. Avea răgaz, multă graţie; devenise în mod firesc şeful nostru de protocol. Când ni se spunea „deliciosul dumneavoastră prieten..." ştiam că e vorba de el.

Continua să nu facă nimic – şi nu mă refer numai la faptul că romanul, piesa, lucrarea lui despre filozofia spiritului nu înaintaseră

eu un rând; el, literalmente, nu făcea nimic. Nu numai că nu publicase nici o carte, dar nu scrisese niciodată un articol de revistă, niciodată o notă în vreun jurnal, nu pronunţase niciodată o vorbă în public. Şi asta nu pentru că i-ar fi fost greu să obţină publicarea; îi cunoştea, şi încă foarte bine, pe cei mai importanţi editori, pe directorii revistelor. Şi nici pentru că ar fi dorit, cu bună-ştire şi din chibzuială, să rămână un spectator. Nu, la el setea de glorie era firească. Faptul se datora unor cauze felurite şi convergente, unei nepăsări înnăscute, unei curiozităţi instabile, unui soi de neputinţă de a voi. Un artist este întotdeauna într-o privinţă un infirm; tocmai infirmitatea îl desprinde de real, îl forţează să „decoleze", să zboare deasupra vieţii. Chalonnes era prea bine împlântat în viaţă, ea îl satisfăcea pe deplin. Lenea lui desăvârşită îi oglindea fericirea.

De altfel, nu exista scriitor care să nu-l numească pe amicul nostru „scumpul meu confrate" şi să nu-i trimită cărţi. Pe măsură ce unul sau altul dintre noi înaintam în ierarhia lumii pariziene, atât de precisă în aparenta ei neglijenţă, Chalonnes avansa şi el şi se vedea, într-un fel, cinstit eu gradul la care ajungea vreunul dintre noi. Noi aveam toată grija ca mândria să-i fie cruţată în orice împrejurare. Aşa cum un general de curând avansat şi puţin ruşinat de o alegere de care se teme să nu fie cumva arbitrară se străduieşte să-l ridice la suprafaţă pe un vechi camarad de la Saint-Cyr.

Începuserăm să vedem învârtindu-se în jurul nostru tot felul de tineri, care veneau să ne ceară sprijinul. Pentru ei, Chalonnes, care trăia printre noi ca egalul nostru, era „scumpe maestre", fiind vorba de o generaţie prudentă. Între ei, poate că se întrebau: „Ce a scris ăsta? Ai citit ceva de el?" Uneori, câte un nepriceput îl felicita pentru *Ursul albastru*, sau pentru *Caliban Rege*. „Scuzaţi-mă, spunea Chalonnes, de sus şi cu un ton uşor jignit, sunt lucrări foarte bune, într-adevăr, dar nu sunt ale mele." Dintre noi cinci, de altfel, el era

singurul care primea cu plăcere să citească manuscrise şi să dea sfaturi – inutile ca toate sfaturile, dar întotdeauna fine şi înţelepte.

Această glorie gratuită se înfiripase atât de încet şi printr-o mişcare atât de firească, încât nu ne mai surprinse. Am fi fost miraţi, şi chiar scandalizaţi, dacă din neglijenţă amicul nostru n-ar fi fost invitat la una din ceremoniile oficiale care reunesc „lumea literelor şi a artelor". De altfel, nu era uitat niciodată. Uneori, când întâmplarea ne făcea să descoperim singurătatea şi sărăcia vreunui mare artist necunoscut, neluat în seamă nici de public, nici de stat, ni se întâmpla să cugetăm o clipă cât e de paradoxală reuşita lui Chalonnes. „Da, gândeam noi, poate că e nedrept, dar ce să-i faci?! Întotdeauna a fost aşa. Şi apoi, celălalt are geniu, are partea cea mai bună."

Într-o dimineaţă, venind la el să-mi iau micul dejun, am văzut într-un colţ un adolescent respectuos care tria reviste vechi. Chalonnes îl prezentă „secretarul meu". Era un băieţaş foarte drăguţ, care absolvise Şcoala de istorie şi arheologie naţională.

După câteva zile, Chalonnes ne spuse că-l plăteşte cu 300 de franci pe lună şi ne mărturisi că această cheltuială îl cam strâmtorează. „Dar, adăuga el cu resemnare, e greu pentru oameni ca noi să se lipsească de secretar."

Războiul din 1914 l-a atins pe fiecare. Beltara a fost dragon, Fabert – aviator la Salonic, Lambert-Leclerc, după o rană onorabilă, a revenit la Cameră şi a obţinut un subsecretariat de stat. Chalonnes, după ce fusese infanterist de clasa a II-a la intendenţă, a fost rechemat de către serviciul de propagandă şi a terminat războiul în strada Francisc I. La demobilizarea noastră, a lui Fabert şi a mea, ne-a făcut servicii mari, căci pierduserăm contactul cu Parisul în timpul îndelungatei noastre absenţe, în timp ce el, dimpotrivă, îşi făcuse noi şi puternice prietenii.

Beltara fusese decorat cu un ordin militar. Fabert îl avea de multă vreme. Lambert-Leclerc a obţinut de la colegul său care se ocupa cu bele-artele să fac şi eu parte din prima promoţie civilă de după armistiţiu. Cei cinci mi-au oferit o mică dar încântătoare cină (icre negre, votcă, nisetru) într-unul din restaurantele ruseşti. Muzicanţii, în caftane de mătase, cântau cântece ţigăneşti. Mi s-a părut (poate din pricina tristeţii acelor cântece) că Chalonnes era cam abătut în seara aceea.

Am plecat pe o frumoasă noapte de iarnă împreună eu Fabert, care locuieşte în cartierul meu, şi, mergând pe Champs-Elysées, n-am vorbit decât despre el.

— Bietul Chalonnes! spusei eu, totuşi trebuie să-i fie penibil, la vârsta asta, să vadă în urma lui un trecut absolut gol.

— Crezi tu că-şi dă seama? întrebă Fabert. E de o inconştienţă atât de măreaţă!

— Nu ştiu. Cred mai curând că trăieşte pe două planuri. Când totul merge bine, când e foarte solicitat, sărbătorit, uită că n-a făcut nimic ca să merite toate astea. Dar, în fond, nu se poate să nu-şi dea seama. Există în el o nelinişte mereu prezentă, care trebuie să răbufnească de îndată ce la suprafaţă totul se linişteşte... Într-o seară ca asta, în care aţi vorbit toţi cu atâta bunăvoinţă despre opera mea, iar eu am încercat să vă răspund, cum de nu şi-o fi dat seama că despre el nu era nimic de spus?

— Dar poate fi închipuit un om total lipsit de ambiţie şi deci de gelozie?

— Fireşte, dar nu cred să fie cazul lui Chalonnes. Pentru asta ar trebui să fie sau foarte modest şi să-şi spună: „Aceste lucruri nu sunt pentru mine”, sau foarte orgolios şi să gândească: „Nu le doresc”. Chalonnes doreşte aceleaşi lucruri ca şi toată lumea, dar e mai mult leneş decât ambiţios. Te asigur că e o situaţie dureroasă.

Subiectul ne-a preocupat multă vreme; fiecare dintre noi îl trata cu bunăvoinţă. Prin contrast cu atâta sterilitate, propria noastră fecunditate devenea mai concretă, şi acest sentiment plăcut ne inspira milă pentru Chalonnes.

A doua zi, Fabert şi cu mine ne-am dus să-l vedem pe Lambert-Leclerc la minister.

— Dorim, i-am spus eu, să-ţi expunem o idee care ne-a venit aseară după ce ne-am despărţit. Nu crezi că e foarte neplăcut pentru Chalonnes să ne vadă pe toţi patru decoraţi, în timp ce el, singur, e ţinut departe? N-are nici o importanţă? Bineînţeles, dar nimic nu. este important: e vorba de un simbol. Şi, în definitiv, dacă asta n-are nici o importanţă, de ce să nu fie şi Chalonnes la fel cu ceilalţi?

— Eu aş fi de acord, spuse Lambert-Leclerc, dar i-ar trebui titluri.

(— Cum? protestă ministrul din fundul divanului pe care era întins, eu n-am pronunţat niciodată o asemenea platitudine.

— O, iartă-mă. Mă adresez lui Fabert... Tu ai spus: „E necesară măcar aparenţa titularilor.”

— Asta, poate, spuse Lambert-Leclerc. Nu eram la secţia Bele-Arte, nu puteam să fac ce voiam, dar vă spusesem doar că dacă Chalonnes vrea să treacă la mine, la aprovizionare, ar fi foarte uşor.)

— Era stupid, continuă povestitorul. Dar trebuie să recunosc că n-ai stăruit. La promoţia Hégésippe Moreau, Chalonnes îşi primi crucea. Când i-am cerut să semneze cererea, am avut stângăcia să-i spun (pentru că eram puţin stârnit văzând că socoteşte acest lucru firesc) că am avut unele greutăţi în rezolvarea chestiunii.

— Adevărat? se miră el. Aş fi crezut, dimpotrivă, că e foarte simplu.

— Da, dacă aveai titluri...

Dar surpriza lui a fost atât de mare, încât am schimbat vorba.

Amicii şi admiratorii i-au oferit un mic banchet. Lambert-Leclerc l-a adus cu el pe ministrul Instrucţiunii Publice, care se nimerise să fie un om de spirit. Mai erau acolo doi academicieni, plus un laureat al premiului Goncourt, actriţe, oameni de lume. Din capul locului, atmosfera a fost cum nu se poate mai plăcută. Omul e mai curând un animal binevoitor atunci când nu este nici gelos, nici neliniştit. Chalonnes, care nu stânjenea pe nimeni, era simpatic tuturor, şi pentru că se ivise ocazia participării la fericirea lui, toată lumea era bucuroasă s-o facă.

În sufletul lor, toţi cei de faţă ştiau bine că eroul acestei sărbătoriri nu era nimic altceva decât închipuirea pe care ei şi-o făuriseră despre el. Îi erau recunoscători că existenţa lui depinde numai de favoarea lor şi, în strălucirea stranie a acestei cariere, gustau dovada sigură a puterii lor, care smulsese neantului o glorie. Ludovic al XIV-lea îi iubea mult pe oamenii care-i datorau totul, şi, în această privinţă toate elitele sunt regale.

La desert, un poet recită versuri încântătoare. Ministrul ţinu un mic discurs „pe un ton de glumă drăguţă şi duioasă”, cum ar fi notat fraţii Goncourt, vorbind despre influenţa discretă şi adâncă a lui Chalonnes asupra literaturii franceze contemporane, despre talentul lui de „causeur”, despre Rivarol, Mallarmé. Toată masa, în picioare, îl aclamă. Apoi răspunse Chalonnes, cu multă fineţe şi modestie. Fu ascultat într-o atmosferă de emoţie cu adevărat plăcută şi delicată. Pe scurt, există sărbătoriri simpatice, şi cea despre care vorbesc a fost pe deplin.

La plecare, l-am luat pe Chalonnes în trăsura mea şi i-am spus:

— A fost foarte bine.

— Da, nu-i aşa? mi-a răspuns el. Şi mi-a făcut plăcere să simt că toată lumea a fost foarte sinceră.

Avea dreptate.

Cariera lui Chalonnes se deschidea astfel minunată şi netedă ca o cale regală, în fata ochilor noştri satisfăcuţi. Nici o pată, nici un eşec; e privilegiul neantului de a fi cu desăvârşire invulnerabil. Puteam să-i prezicem de pe acum amicului nostru rozeta, cravata; de pe acum, în anumite oase prietene, se vorbea despre institut. Ducesa de T... sugerase cu sfială acest proiect unui academician, mare meşter în potrivirea alegerilor, care îi răspunse: „Ne gândim noi la asta, dar ar fi cam prematur”. Pe faţa lui Chalonnes se desluşea tot mai bine frumoasa seninătate pe care o dă fie cea mai curată înţelepciune, fie cea mai netulburată inactivitate, cele două putându-se de altfel şi confunda.

Cam pe atunci începu mrs. Pecks să se intereseze de el. Gladys Newton Pecks era o americană tânără şi bogată, care, ca mai toate americanele bogate şi tinere, trăia (şi de altfel mai trăieşte şi acum) cea mai mare parte a anului în Franţa. Are un apartament pe strada Francisc I şi o casă în Sud. Soţul ei, William Newton Pecks, fiind preşedinte la *Universal Rubber Company*[20] şi la mai multe societăţi de căi ferate, nu-şi petrece pe continent decât vacanţele.

O cunoşteam cu toţii de multă vreme pe Gladys Pecks, care se consacrase întotdeauna cu pasiune literaturii, picturii şi muzicii moderne. Se ocupase mult de Beltara în perioada lui de debut, îi cumpărase pânze, îl pusese să-i facă portretul şi-i înlesnise comanda portretului. doamnei Jarvis, ceea ce însemnase lansarea lui. Timp de doi ani nu le vorbise prietenilor ei decât despre Beltara; oferise dineuri Beltara, organizase expoziţii Beltara şi, în sfârşit, îl invitase să-şi petreacă o iarnă în casa ei din Napoule ca să poată lucra în linişte.

Apoi venise succesul, şi succesul pecetluieşte întotdeauna sfârşitul marilor prietenii ale doamnei Pecks. Femeie de o

[20] Societate universală de cauciuc (în l. engl.).

inteligenţă remarcabilă, ea dovedeşte în dragostea ei pentru lucrurile de artă sentimentele anumitor speculanţi de bursă, care au oroare de valorile clasice şi nu se ocupă decât de acţiuni mici, încă necunoscute marelui public, dar asupra cărora ei deţin informaţii confidenţiale şi sigure. Ea îl iubeşte pe scriitorul care nu găseşte editor, pe autorul dramatic obscur, jucat de trei ori într-un teatru de avangardă, pe muzicianul de tipul lui Eric Satie înainte de a fi făcui discipoli, sau pe eruditul specialist într-un domeniu anevoios, cum ar fi acela al cărţilor religioase indiene sau al picturii primitive chineze.

De altfel, niciodată oamenii pe care-i ocroteşte ea nu sunt nulităţi şi nici măcar mediocri. E îndemânatică şi are gust. Doar teama de vulgaritate, de banal poate s-o îndepărteze de tot ce-i excepţional. Nu o văd pe Gladys Pecks înnebunită după Tolstoi sau Balzac. E o femeie care se îmbracă minunat, la cea mai bună croitoreasă, dar care încetează să mai poarte o rochie, oricât de frumoasă ar fi şi oricât de mult i-ar plăcea, din clipa când ştie că a fost copiată. Pe scriitori şi pictori îi tratează la fel; îi cedează cameristei din momentul când prietenele ei au început să-i înțeleagă.

Cred că eu port răspunderea de a o fi lansat pe urmele lui Chalonnes. Fusesem aşezat lângă ea într-o seară, la un dineu dat de Hélène de Thianges. Nu mai ştiu cum, venise vorba despre el şi am spus:

— Nu, n-a publicat nimic, dar are proiecte mari, şi câteva lucrări sunt gata schiţate.

— Le-aţi văzut?

— Da, dar n-aş fi în stare să vă vorbesc despre ele. Sunt doar nişte note.

N-am făcut-o anume, dar asta e tocmai ceea ce, mai mult ca orice în lume, putea s-o ademenească pe o doamnă Pecks. Îndată

după dineu, l-a înghesuit pe Chalonnes într-un colţ şi, în ciuda strădaniilor Hélènei, căreia îi plăcea ca în salonul ei grupurile să se facă şi să se desfacă, nu i-a mai dat drumul toată seara. Îi observam de departe. „Ar fi trebuit să prevăd una ca asta, îmi spuneam... Dar, desigur, Chalonnes este autorul ideal pentru Gladys Pecks. Ea caută ineditul. ermeticul; se poate închipui ceva mai ermetic decât publicul lui Chalonnes – public care nu există – sau mai inedit decât opera lui, care n-a fost niciodată scrisă? Fizicianul care rarefiază din ce în ce mai mult aerul dintr-un balon tinde către vidul absolut; Gladys Pecks, rarefiind materia operei prietenilor, pe care-i avusese pe rând, tindea către neant. Cu Chalonnes a nimerit-o. Şi pentru unul, şi pentru celălalt va fi o admirabilă consacrare a carierei şi, fără îndoială, am făcut doi fericiţi."

Într-adevăr, chiar de-a doua zi, în viaţa lui Gladys Pecks a începui perioada Chalonnes. Era hotărât că el va cina la dânsa de trei ori pe săptămână, că ea se va duce la el să-i vadă manuscrisele, că ea îl va lua cu dânsa în iarna următoare la Napoule „ca să poată lucra în linişte". Timp de câteva zile, am fost cam îngrozit de ideea primului contact dintre Gladys Pecks şi manuscrisele lui Chalonnes. Mi se părea că, până şi pentru ea, aceste manuscrise erau prea subţirele. Era o slăbiciune şi o eroare de raţionament din partea mea. Am văzut-o chiar a doua zi după primul inventar: era entuziasmată.

— *There is more in this...* există mai multă substanţă, îmi spuse ea, în proiectele prietenului dumneavoastră decât în opera masivă a lui Henry James[21]... Totul merge bine.

Această lună de miere spirituală a durat cam două luni, în timpul cărora Gladys Pecks trâmbiţase în tot Parisul că se ocupă de publicarea operelor unui mare scriitor necunoscut, care era Chalonnes al nostru. Îi găsise un editor; căuta un traducător englez.

---

[21] Romancier şi eseist american (1848–1916).

Îl prezentă pe Chalonnes tuturor străinilor celebri care treceau prin Paris: lui George Moore[22], lui Pirandello[23], lui Hoffmansthal[24], lui Sinclair Lewis[25]. Apoi, după ce isprăvi toate mijloacele de agitaţie posibile în jurul lui, îi ceru lui Chalonnes un text.

S-ar fi mulţumit cu un lucru cât de mic, un eseu, o plachetă, câteva pagini. Chalonnes, care, fireşte, nu lucrase în timpul celor două luni mai mult decât de obicei, nu putea să-i dea nimic şi i-a spus-o cu o seninătate, încă netulburată de nimic. Dar Gladys Pecks nu era femeia care să lase un geniu în paragină. De zece ori în viaţa ei luase în antrepriză pe câte unul dintre aceşti oameni mărunţi, obscuri, săraci, timizi, care, nu se ştie de ce, au darul misterios al scrisului, al picturii, al compoziţiei, şi în câteva luni făcuse din el un om celebru, căutat, linguşit. Găsise în aceste metamorfoze plăceri vii. Avea o mare şi îndreptăţită încredere în posibilităţile ei de alegere şi de lansare. Luase iniţiativa dresajului lui Chalonnes, şi – cu sau fără voia lui – Chalonnes trebuia să producă.

Nu ştiu cum a procedat ea: fără îndoială, măgulindu-l, sau poate cu promisiuni (prin cochetărie n-aş crede, fiindcă am cunoscut-o pe Gladys ca pe o femeie rece şi absolut pură); ştiu doar că într-o bună dimineaţă am primit vizita lui Chalonnes, care părea foarte încurcat.

— Aş dori părerea ta, îmi spuse... Gladys Pecks se oferă să-mi pună la dispoziţie, pe tot timpul iernii, casa ei din Napoule, ca să pot lucra în linişte. Îţi mărturisesc că nu prea am chef să părăsesc Parisul... Şi apoi, acum nici nu mă prea simt în formă... Dar, vezi, asta i-ar face plăcere; e foarte înflăcărată de romanul meu, şi gândul

---

[22] Scriitor irlandez (1852–1933).

[23] Celebru scriitor italian (1867–1936).

[24] Dramaturg austriac (1874–1929).

[25] Romancier american (1885–1951).

că, poate, în câteva luni de singurătate l-aş putea isprăvi e destul de ispititor.

„A isprăvi romanul” mi s-a părut un eufemism ciudat, căci nu ştiam să-l fi început vreodată; dar, cum lucrul fusese spus cu mare seriozitate, m-am ferit să subliniez cuvântul.

— Ei bine, i-am spus, sunt încântat; doamna Pecks are de o mie de ori dreptate. Tu eşti desigur foarte talentat, risipeşti zilnic în conversaţii obişnuite capitole întregi dintr-o carte strălucită. Dacă solicitudinea unei femei, o atmosferă de încredere, de admiraţie, îţi îngăduie să exprimi, în sfârşit, tot ceea ce noi ştim bine că ai de spus, vom fi cu toţii foarte fericiţi... Primeşte, dragul meu, o să mă bucur... O să ne bucurăm cu toţii.

Mi-a mulţumit şi, câteva zile mai târziu, a venit să-mi anunţe plecarea. În tot timpul iernii n-am primit de la el decât câteva cărţi poştale, în februarie m-am dus să-l văd la Napoule.

Casa familiei Pecks – micul castel tipic provensal care domină golful restaurat de ei – e foarte frumoasă. Contrastul dintre asprimea ţinutului, a peisajului, şi confortul aproape de necrezut al apartamentelor dau impresia de feerie. Grădinile sunt aşezate în terasă şi foarte ingenios trucate, căci pentru construirea lor, în coasta unei stânci, a trebuit să se aducă mase imense de beton. Cu mari cheltuieli, familia Pecks a procurat din Italia chiparoşi, care, cu înălţimea lor decorativă, încadrează acest peisaj artificial şi violent. Când am sosit, majordomul mi-a spus că domnul lucrează şi m-a lăsat să aştept destul de mult.

— Dragul meu, mi-a spus Chalonnes când, în sfârşit, m-a primit, nu ştiam ce-i aia muncă. Lucrez în mijlocul bucuriei şi al belşugului. Ideile mă înconjoară, mă asediază, mă ameţesc. Pana mea nu-i în stare să alerge destul de repede pentru a nota toate

imaginile, amintirile, gândurile care-mi ţâşnesc din memorie. Oare şi ţie ţi se întâmplă aşa?

Am mărturisit cu umilinţă că asemenea crize de supraabundenţă mie mi se întâmplă mai rar; am mai adăugat că mi se părea firesc ca el, mai curând decât mine, să fie beneficiarul unui asemenea har şi că lunga lui tăcere îi îngăduise să adune material aşa cum nici unul dintre noi nu izbutise.

Am petrecut cu el toată seara (doamna Pecks era încă la Paris). L-am găsit schimbat în chip ciudat. Unul dintre farmecele sale de până atunci fusese conversaţia lui nespus de variată. Pentru mine, care n-am mult timp de citit, era preţios să găsesc în Chalonnes un om care citea de toate. Prin el descoperisem pe cei mai interesanţi dintre tineri. Cum el ieşea în fiecare seară, fie la teatru, fie în lume, nimeni la Paris nu ştia mai multe istorii, mai multe drame intime sau mai multe vorbe de duh. Chalonnes era mai ales unul dintre rarii prieteni eu care puteai să vorbeşti întotdeauna despre tine, despre munca ta, simţind că e cu adevărat interesat şi că, în timp ce tu vorbeşti, el nu se gândeşte la propria lui persoană. Toate acestea erau foarte plăcute.

Dar Chalonnes pe care-l regăseam la Napoule era alt om. De două luni nu mai deschisese o carte, nu mai văzuse pe nimeni. Nu mai vorbea, de fapt, decât despre romanul lui. I-am dat noutăţi despre prietenii noştri. M-a ascultat o clipă, apoi a scos din buzunar un carneţel, în care şi-a făcut o însemnare.

— Ce faci? l-am întrebat.

— Nimic, mi-a trecut prin cap o idee pentru cartea mea şi n-am vrut s-o las să-mi scape.

O clipă după aceea, în timp ce tocmai îi citam un cuvânt spus de unul dintre modelele lui Beltara, carnetul reapăru.

— Iar! Dar e o manie.

— Dragul meu, am un personaj care pe alocuri seamănă cu Beltara. Ceea ce-mi spui tu îmi poate fi de mare folos.

Avea cumplita deformaţie profesională a începătorilor, zelul convertiţilor. Luasem cu mine câteva capitole din noua mea carte, ca să le citesc lui Chalonnes şi să-i cer părerea, aşa cum făceam întotdeauna. Mi-a fost cu neputinţă să-l fac să mă asculte; am decretat că devenise plicticos, insuportabil. Până la urmă m-a şi scos din fire, criticându-i pe maeştrii pe care îi respectasem, întotdeauna, cu o uşurinţă dispreţuitoare.

— Găseşti? spunea el. Naturaleţea lui Stendhal? Da... şi asta te vrăjeşte pe tine? În fond, e roman foileton, atât *Mănăstirea,* cât şi *Roşul.* Cred că se poate face mult mai bine...

Am fost aproape fericit să-l părăsesc...

Când m-am întors la Paris, am recunoscut îndată minunatele însuşiri de *manager*[26] ale lui Gladys Pecks. Se şi vorbea mult despre cartea lui Chalonnes, şi se vorbea aşa cum se cuvenea. Nici urmă din acea reclamă grosolană şi gălăgioasă, care-i îndepărtează pe cei delicaţi. Pare-se că femeia asta a descoperit secretul publicităţii misterioase, cu care se pricepe să lanseze câte un nume, luminându-l discret. Paul Morand[27] spunea despre ea că ar fi deschis ermetismul.

Din toate părţile mi se puneau întrebări: „Veniţi din Sud? L-aţi văzut pe Chalonnes? Se pare că e deosebită cartea lui."

Gladys Pecks şi-a petrecut luna martie la Napoule, apoi ne-a anunţat că romanul este aproape gata, dar că Chalonnes n-a vrut să-i arate nimic. Spunea că opera lui alcătuieşte un tot şi că expunerea unor fragmente izolate ar fi însemnat o primejdioasă dezvirginare.

---

[26] Impresar (în l. engl.).

[27] Scriitor francez contemporan.

În sfârşit, la începutul lui aprilie, ne aduse la cunoştinţă că Chalonnes se reîntoarce la Paris şi că, la cererea lui, vom fi convocaţi să petrecem o sâmbătă seară la ea, ca să ascultăm lectura romanului.

Ce lectură! Cred că nimeni dintre noi n-o va uita în viaţa lui. Salonul din strada Francisc I fusese pregătit cu cea mai desăvârşită artă a punerii în scenă. Toate luminile erau stinse, afară de o lampă mare de Veneţia, a cărei lumină lăptoasă cădea uşor pe faţa celui ce citea, pe manuscris şi pe o admirabilă ramură de prun, aşezată, în spatele lui Chalonnes, într-un vas chinezesc. Telefonul fusese întrerupt. Oamenii de serviciu primiseră ordin să nu ne deranjeze, sub nici un motiv. Chalonnes era nervos, însufleţit de o falsă veselie şi destul de înfumurat, iar doamna Pecks – radioasă şi triumfătoare. Ea l-a instalat, i-a dat un pahar cu apă, a potrivit abajurul; el şi-a pus ochelarii mari, cu ramă de baga, şi-a dres glasul şi, în sfârşit, a început.

Chiar după primele zece fraze, Fabert şi cu mine am început să ne uităm unul la altul. Sunt arte în preţuirea cărora te poţi înşela, fiindcă noutatea manierei, a viziunii pot surprinde şi falsifica aprecierea, dar un scriitor se dezvăluie din câteva cuvinte. În cazul acesta însă, din primele clipe ni s-a dezvăluit ceea ce era mai grav: Chalonnes nu ştia să scrie, dar de loc. Un copil. poate să aibă naivitate, e firesc. Dar Chalonnes scria plat, prosteşte. De la omul acesta atât de fin, atât de priceput, ne-am fi aşteptat poate la un exces de complicaţii. Dar s-a întâmplat contrariul, şi anume ne aflam în faţa unui roman pentru midinete, un roman având ceva didactic, plicticos şi pueril. Nu ne-au trebuit decât două capitole ca să descoperim nulitatea subiectului, după ce descoperiserăm nulitatea formei. Ne priveam cu deznădejde. Beltara ridica abia văzut din umeri şi mă întreba din ochi: „Îţi vine să crezi?” Fabert clătina din cap şi părea să şoptească: „E oare cu putinţă?” Eu o priveam pe Gladys Pecks. Îşi dădea oare şi ea seama de valoarea

reală a ceea ce ascultam? Începuse să asculte cu bunăvoinţă, dar foarte curând o cuprinsese agitaţia şi neliniştea şi, din timp în timp, mă privea cu un aer întrebător. „Ce catastrofă! gândeam eu. Ce să-i spun?”

Lectura dură mai mult de două ore, în timpul cărora nici unul dintre ascultători nu deschise gura. Cât de patetică poate fi o carte proastă şi cât de transparentă! Desluşeşti în ea intenţii minunate, dar şi o stângăcie copilăroasă. Sufletul naiv al artistului se dezvăluie atât de tare! Îl ascultam pe Chalonnes şi mă minunam descoperind deodată în el un întreg univers de decepţii, de melancolie, de sentimentalism refulat, îmi spuneam că ar fi foarte amuzantă o carte al cărei erou să fie el însuşi, autorul unui roman prost, o carte care să cuprindă în întregime textul acestui roman, ceea ce ar deschide în legătură cu personajul noi şi surprinzătoare perspective. Chalonnes citea, şi înduioşarea lui, dincolo de îngrozitoarea stângăcie a formei, te făcea să te gândeşti la amorul emoţionant şi ridicol al unui monstru.

Când isprăvi, tăcerea se prelungi cu încă un minut; speram cu toţii că Gladys Pecks ne va salva. La urma urmei, ea era gazda şi cea care dorise această seară. Dar ea părea posomorâtă şi supărată. Beltara, care datorează Sudului său natal un sânge rece de erou îşi dădu seama până la urmă că trebuie să se sacrifice şi improviză o tiradă convenabilă. Puse mutismul nostru pe seama emoţiei, îi mulțumi doamnei Pecks, fără de care această carte frumoasă n-ar fi fost scrisă niciodată, şi, întorcându-se spre mine, încheie:

— Civrac va fi desigur foarte mândru s-o predea editorului lui.

— Ei, am spus eu, al meu, sau altul... Cred că doamna Pecks...

— De ce altul? interveni cu vioiciune Chalonnes. Nu, al tău îmi place mult, e foarte priceput. Dacă vrei să-ţi iei sarcina de a face demersurile trebuincioase, mi-ar face plăcere.

— Desigur, dragul meu, nimic mai uşor.

Tăcerea doamnei Pecks devenea penibilă. Sună, comandă oranjadă, prăjiturele.

Chalonnes îşi căuta motive mai temeinice de fericire.

— Ce părere ai despre personajul Alicei?

— Admirabilă, spuse Beltara.

— Nu-i aşa că scena împăcării este foarte adevărată?

— E cea mai bună, răspunse Beltara.

— A, nu! spuse Chalonnes. Nu cred că e cea mai bună. Cea mai bună e, poate, întâlnirea Georgianei cu Silvio.

— Ai dreptate, spuse Beltara împăciuitor, asta e chiar mai frumoasă.

Doamna Pecks mă trase într-un colţ.

— Vă rog, îmi spuse ea, fiţi sincer. E ridicol, nu-i aşa? Cât se poate de ridicol!

Am făcut un semn afirmativ.

— Dar cum e cu putinţă? continuă ea. Dacă mi-aş fi închipuit... Părea atât de inteligent.

— Dar e foarte inteligent, dragă doamnă Pecks. Creaţia şi conversaţia sunt două domenii atât de diferite! Atât de uşor te poţi înşela!

— *No, no*, spuse ea, *ist's unforgivable...*[28] Mai ales nu trebuie să apară. Şi după ce am făcut atâta publicitate... Trebuie să i se spună, nu-i aşa, că e o situaţie stupidă, că-i ruşinos.

— Vă rog, mai aşteptaţi. Nici nu ştiţi ce mare rău i-aţi face. Mâine, între patru ochi, voi încerca. Astă-seară scutiţi-l, vă asigur că aşa trebuie.

A doua zi, La prima încercare de a-l critica pentru un lucru de amănunt, Chalonnes a primit mica mea observaţie sfioasă cu o asemenea furie, cu un asemenea dispreţ şi i-am simţit atât de rănit,

[28] Nu, nu... e de neiertat... (în l. engl.).

încât mi-am pierdut tot curajul. O experienţă îndelungată m-a convins de ineficacitatea anumitor iniţiative. De ce să mai joc o dată *Mizantropul*, actul I, scena a II-a? Ştiam că mi se va spune: „Dar eu susţin că versurile mele sunt foarte bune" şi că nu voi avea cruzimea să dau replica. Era mai bine să bat în retragere din capul locului. Am plecat cu manuscrisul sub braţ şi m-am dus să-l depun la editorul său, căruia i l-am dat fără nici un comentariu, spunându-i doar că este cartea lui Chalonnes.

— Adevărat? E cartea lui Chalonnes? Sunt încântat s-o primesc. Am auzit mult vorbindu-se despre ea. Vă sunt foarte recunoscător, scumpe prietene, că v-aţi gândit la mine. Nu credeţi că ar fi bine să-i cer semnarea imediată a unui contract pe zece ani?

L-am îndemnat să mai aştepte un pic. Păstram speranţa că va citi cartea şi că o va refuza. Dar ştiţi cum se petrec lucrurile astea. Numele meu şi al lui Chalonnes îi ajungeau; a trimis manuscrisul la tipar fără altă lectură, şi această veste îl consolă pe Chalonnes de atitudinea protectoarei sale.

Doamna Pecks a aşteptat trei zile, pentru ca demersurile întreprinse de mine să-şi poată produce efectul. Când a aflat rezultatul mi-a reproşat cu asprime, ca o protestantă corectă şi aspră ce era, slăbiciunea de care dădusem dovadă şi i-a scris lui Chalonnes o scrisoare seacă, pe care el ne-a arătat-o a doua zi cu uimită indignare. Multă vreme a căutat cauza pe socoteala căreia să pună o judecată atât de nedreaptă. În cele din urmă se opri la o idee cu totul absurdă, care-l scutea, însă, de umilinţă: îşi închipui că Gladys Pecks se recunoscuse în personajul unei englezoaice puţin ridicole care figura în carte. Şi, regăsindu-şi astfel liniştea, nu se mai gândi la protectoarea lui.

Pestre trei luni, cartea apăru.

N-a avut parte de o presă proastă. Chalonnes era prea simpatic tuturor pentru ca cineva să-l necăjească fără rost. Criticii prieteni citară cartea cu discreţie, ceilalţi tăcură.

Dar critica orală a circulat cu o iuţeală vertiginoasă. Timp de câteva zile n-am întâlnit pe nimeni care să nu-mi spună: „Şi Chalonnes? Ai văzut? E nepermis!...” Într-o lună. tot Parisul a ştiut, fără să fi citit, că e de prisos să citească. În vitrinele librăriilor, frumoasele coperte galbene se făcură de culoarea lămâii. şi apoi, încet-încet, se înnegriră. La sfârşitul anului, aproape întreaga ediţie fu înapoiată editorului, care-şi pierdea banii investiţi şi pe care Chalonnes îl acuza de furt.

Căci insuccesul îl acrise tare. Acum el împărţea omenirea în două: „Cei care au fost favorabili cărţii mele – Cei care n-au fost favorabili cărţii mele”. Lucru care îngreuia mult viaţa grupului nostru. Când era vorba să punem la cale o masă:

— Pe ăsta nu, spunea Chalonnes. Nu pot să-l sufăr.

— De ce? întreba Fabert. Are mult spirit şi nu e om rău.

— Asta? spunea Chalonnes. Un rând n-a scris despre cartea mea.

Omul acesta, atât de modest şi de plăcut, devenise insuportabil de vanitos. Purta tot timpul în buzunar un articolaş elogios, obţinut cu mare greutate, şi-l citea oamenilor pe care-i întâlnea. Când un critic îi enumera romancierii de talent din generaţia noastră, se mira de lipsa numelui său. „Bidou ăsta e un mizerabil!” spunea el. Sau: „Nu m-aş fi aşteptat la aşa ceva din partea lui Jaloux...”

În curând, asemenea nebunilor care, după ce au învinuit tot cartierul că-i persecută, sfârşesc prin a vedea duşmani în propria lor soţie sau în copii, îi intră şi lui în cap că „Cei cinci” n-au fost cu adevărat favorabili cărţii lui şi, încet-încet, se depărtă de noi.

Poate că într-un mediu nou, mai puţin informat, avea să mai găsească acea încredere respectuoasă şi gratuită pe care noi i-o dăruiserăm atâta vreme. De trei ori la rând lipsi de la reuniunile noastre. Beltara i-a scris şi n-a primit răspuns. În cele din urmă, s-a luat hotărârea să fiu trimis la el în chip de ambasador al celorlalţi „Patru”.

— Pentru că, la urma urmelor, nenorocitul de el, spuneam noi, nu e vinovat că n-are talent.

L-am găsit acasă şi m-a primit, dar cu multă răceală.

— Lasă, lasă, mi-a spus el, adevărul e că oamenii sunt infecţi şi că voi nu sunteţi mai breji decât ceilalţi. Cât timp am fost pentru voi un sfătuitor, un admirator cucernic, aţi fost prietenii mei. De îndată ce am vrut eu însumi să creez, de îndată ce tu, mai ales, ai simţit în mine un viitor rival, mi-ai înconjurat opera de tăcere.

— Eu? am spus. Dimpotrivă; dacă ai şti câte demersuri am făcut pentru tine...

— Da, ştiu eu cum se îngroapă oamenii, cu aerul că-i tămâiezi...

— Dar bine, Chalonnes! Oricum, prea eşti nedrept. Aminteşte-ţi de ziua în care ai venit să-mi spui că vei pleca la Napoule, că vrei în sfârşit să lucrezi. Şovăiai, nu erai în formă; dacă te-aş fi reţinut, ai fi rămas. Dar eu, dimpotrivă, te-am încurajat, te-am felicitat...

— E drept, spuse el. Şi tocmai asta n-o să v-o iert niciodată lui Gladys Pecks şi ţie.

Se ridică, se îndreptă spre uşă, o deschise ca să-mi arate că audienţa se sfârşise, şi când să ies îmi aruncă aceste admirabile cuvinte:

— Din cauza voastră mi-am distrus cariera.

Şi culmea, comentă Beltara, culmea este că a grăit adevărul.

FLORI DE SEZON

Etienne Carlut coborî din taxi în faţa intrării principale a cimitirului Montparnasse.

Ducea un buchet de crizanteme, din care ţâşneau toate focurile toamnei, de la ruginiu până la galben-deschis. Când trecu prin faţa celor doi paznici care supravegheau intrarea, unul dintre ei îl salută. Împiedicat de flori, Carlut răspunse doar printr-un semn cu capul.

— Îl cunoşti, şefule?

— Da, puţin... E un profesor... Soţia lui a fost înmormântată la sfârşitul lui septembrie, în a şaptea diviziune... Vine în fiecare joi... pentru că în ziua asta n-are şcoală... Mi-a explicat el... la început.

— Prea tânăr pentru un văduv... Nu vine el multă vreme.

— Nu se ştie niciodată... Nu, nu se ştie... După cum e omul.

Dacă omul cu barba scurtă, îmbrăcat în negru, c-are-şi purta crizantemele cu atâta neîndemânare – când în braţe, ca pe un prunc, când la spate – ar fi fost întrebat, ar fi răspuns că va veni acolo în fiecare joi până la moarte, pe care, de altfel, o dorea cât mai apropiată. Dispariţia neaşteptată a lui Lucile fusese pentru el un dezastru ireparabil, pe care mintea-i refuza să-l accepte. Fuseseră căsătoriţi cinci ani, şi ea îi schimbase viaţa. Înainte de a fi cunoscut-o, era un om grav (cam plicticos, spuneau femeile), pe care nu-l interesa decât munca lui. Îi plăcea să-şi ţină cursul, să-şi corecteze

manuscrisele, să-şi pregătească teza de doctorat. Pentru el lumea din afară nici nu exista.

Deodată, într-un hotel de munte, unde-şi petrecea vacanţa, o întâlnise pe Lucile, de o frumuseţe atât de rară, cu părul ei de aur, cu ochii ei violeţi, cu ceafa ei înclinată, cu umerii rotunzi, încât în toţi aceşti cinci ani nu-i venise să creadă în existenţa ei reală.

Chiar atunci când o avea goală, în patul lui, iar ea îl privea pe sub gene, ca o victimă supusă, i se părea un personaj de legendă sau de feerie. Ea îi evoca pe Shakespeare şi pe Musset. Îşi reproşa, când făcea asemenea asociaţii, de a fi până şi în dragoste un profesor incorijibil, un pedant. Nu, Lucile nu era copia unor eroine imaginare, ci o femeie cu surâsuri drăgăstoase, cu faţa mobilă, cu trupul suplu şi proaspăt. Fiind cochetă, îl necăjise uneori, îl neliniştise. Dar el nu-şi mai amintea decât de farmecul ei fără seamăn.

„Am pierdut tot ce am avut”, îşi spunea, îndreptându-se către mormântul ei, pe care-l considera sfânt.

A treia spre sud, a doua spre vest. În primele săptămâni avusese nevoie de aceste indicaţii ca să regăsească drumul. Acum mergea drept spre piatră, o marmură cenuşiu-închis, pe care se putea citi numai: *Lucile Carlut, născută Auban (1901–1928).* Un moment se gândise la o inscripţie în latină: *Conjugi, amicae*[29] dar ea nu ar fi fost de acord. Ca să ajungă la mormânt trecea prin faţa cavourilor unor familii puternice, monumente hidoase, unele gotice, altele egiptene, care aminteau de bogăţia vreunui magnat al oţelului sau al băcăniei.

Cât de mult prefera el «lespedea simplă, fără ornamente, ultimul dar pe care-l alesese cu dragoste pentru soţia lui! Ultimul? Nu, nu chiar ultimul, deoarece mai erau şi aceste crizanteme, ale

---

[29] Soţiei, prietenei (în l. lat.).

căror nuanţe aprinse i-ar fi plăcut atât de mult. Cum era cu putinţă ca ea să zacă sub lespedea aceasta?

I se părea că-i aude glasul:

— Iar mi-ai adus flori? Ce drăguţ din partea ta!

Îşi amintea de refuzul lui pasionat de a crede, când medicul, după ce-şi aplecase capul pe inima ei, spusese: „S-a sfârşit". Cum putuse Lucile să-l lase singur? Semăna atât de puţin cu ea, femeie atentă, prevenitoare şi care nu-şi pierdea niciodată speranţa.

Aşeză crizantemele, de-a curmezişul, sub inscripţie, apoi rămase acolo în picioare, dus pe gânduri. În fiecare săptămână se silea să-şi readucă în minte etapele fericirii lor: logodna, călătoria de nuntă, lungile nopţi de dragoste; intimitatea delicioasă, când, aşezat la masa de lucru, ridica ochii şi o întâlnea surâzând pe furiş, complice; apoi aşteptarea plină de emoţii a copilului. Fuseseră de acord în toate, în privinţa mobilării apartamentului ca şi în privinţa pieselor de teatru pe care doreau să le vadă. Ea-i citea atât de bine glodurile, încât îi răspundea la câte o frază înainte ca el s-o fi rostit. Acum nu mai avea nici soţie, nici copil.

— Biata Lucile! Ultimele tale cuvinte le-ai rostit ca să mă linişteşti. Apoi, în mijlocul unei propoziţii...

În tot timpul iernii venea în fiecare joi.

De fiecare dată aducea altfel de flori, dând dovadă de tot atâta imaginaţie ca s-o încânte pe moartă de câtă dăduse odinioară ca să-i placă femeii vii. De Crăciun îşi aminti de bucuria copilărească pe care i-o produceau lui Lucile pomul mic şi iluminat, cadourile pe care şi le puneau unul altuia sub ramuri; împodobi mormântul cu frunze verzi, cu ramuri cu bobiţe roşii, cu verdeaţă. Dar de la o săptămână la alta zilele deveneau tot mai lungi. În căruţele florarilor apărură flori noi. Într-o zi de martie aduse un buchet de violete şi de ciuboţica-cucului. Cerul era senin, soarele – călduţ; lumina se juca

pe marmură. Îl cuprinse un fel de voie bună, pe care şi-o imputã numaidecât.

Ca întotdeauna, se lăsă furat de visare: „Iubeai primăvara. În fiecare an, în prima zi în care puteai să ieşi fără palton, cu câteva flori prinse de reverul taiorului, aveai un aer victorios. Niciodată nu voi mai vedea mersul tău de zeiţă...” Fără voia lui, întoarse capul. O femeie tânără, îmbrăcată în negru, tocmai intra în alee; se opri la zece metri de el, în faţa unui mormânt. Ducea pe braţe o jerbă, pe care o depuse pe o piatră, cu o mişcare graţioasă. Apoi îngenunche pe postament.

Pălăria îi acoperea o parte din figură. Etienne pândi momentul în care îşi va întoarce capul. Femeia se ridică, şi el o văzu plângând. Avea trăsături grave şi pure. Părul negru încadra o frunte înaltă. Mantoul, de fapt o jachetă lungă, îi sublinia talia subţire. Se depărtă, fără să se uite în jur. Strecurându-se printre morminte şi cavouri, ajunse pe aleea principală. Când auzi zgomotul paşilor îndepărtându-se pe pietriş, el se duse să privească piatra în faţa căreia îngenunchease tânăra femeie. Citi: *„Antoine Constant (1891–1928)”.* Plângea deci după un soţ, nu după un părinte, nici după un fiu. Apoi se gândi: „O fi un amant”. Dar nu crezu.

În joia următoare, fără să-şi dea seama că de fapt spera s-o revadă, veni exact la aceeaşi oră. Ea nu apăru. Aşteptă multă vreme, şi meditaţia lui fu şi mai tristă ca de obicei. Se înduioşă de propria-i soartă. Viaţa îi era pustie. Nu avea prieteni intimi. Lucile şi cu dânsul îşi ţineau riguros familiile la distanţă, neîngăduindu-le să năpădească două vieţi care se mulţumeau una cu cealaltă.

„Ce diferenţă, gândi el, între serile noastre de atunci şi singurătatea mea de acum!” Ce trist e să cinezi repede, fără poftă, să te înfunzi în fotoliu, să citeşti ziarele de seară, să încerci în zadar să te laşi prins de o carte, apoi, ore întregi, să aştepţi somnul care nu mai vine!”

Munca îl pasionase atunci când o împărtăşea soţiei sale. Îi citea o frază, aştepta reacţia ei, întotdeauna sensibilă şi inteligentă. Când venea timpul, intrau în camera lor. Cât de încântătoare era ea în ţinută de noapte, cu părul desfăcut! Va fi oare lipsit pe veci de cea mai vie dintre plăceri?

Niciodată! Va trebui să spună „niciodată” mângâierilor, pentru că ideea de a se recăsători sau chiar de a face curte altei femei i se părea un sacrilegiu. Cum ar mai fi putut el să repete altei femei vorbele pe care le găsise pentru Lucile?

Cum ar fi permis el unei intruse să pătrundă în casa pe care o consacrase în întregime memoriei lui Lucile? Portretele ei erau pe toate mobilele. În dulapuri, rochiile ei rămăseseră aşa cum le pusese ea. Doamna Auban, soacra lui, care locuia în provincie, sugerase, după înmormântare, că ar fi trebuit să le dea de pomană.

— Păi da... desigur... N-ai ce să-i faci, sărmanul de tine... Vederea lor te va întrista.

Era un gând care i se păruse vinovat şi josnic.

O bătrână trecu pe lângă el. Căra apă într-o cutie de tinichea, desigur ca să învioreze nişte flori. Un nor acoperi soarele. Etienne fu prins de un tremur uşor şi, după ce aruncă o ultimă privire către placa de marmură cenuşie, plecă. Dar fără voia lui, în loc s-o ia direct pe aleea principală. făcu un ocol şi trecu prin fata mormântului lui Antoine Constant. Era împodobit cu un buchet de irişi, încă proaspeţi. Necunoscuta venise în ajun, poate chiar în dimineaţa aceea...

Nici în următoarele două joi n-o zări. În a treia, când ajunse el, ea era acolo. Lui Etienne i se păru că femeia aruncă pe furiş priviri grăbite spre florile pe care el tocmai le dezvelea. Erau lalele roşii şi galbene. „Nu, astea nu-s de doliu”, gândi el. „De loc... Dar tu le-ai fi îndrăgit. Spuneai: Trebuie să înviorăm biroul ăsta auster... Vai! Numai pe tine aş vrea să te trezesc, cu obrajii tăi parfumaţi, cu

fruntea ta călduţă.” Apoi, aruncând la rândul său o privire doamnei în negru, zări florile aduse de ea. În ziua aceea, ca şi el, alesese culori vii, dar garoafe, nu lalele.

De atunci a văzut-o în fiecare joi. Ea sosea când înaintea lui, când după el, dar rămânea credincioasă zilei de joi... „Nu cred că din cauza mea”, îşi spunea el. Totuşi, aştepta venirea ei cu o vagă emoţie. Fiecare dintre ei acorda o mare atenţie alegerii florilor şi privea mai direct acum la ceea ce oferea celălalt umbrei. Se născuse între ei un fel de întrecere de oare profitau morţii, căci calitatea buchetelor era în continuă creştere. Aduseră în acelaşi timp primii trandafiri, dar cei aduşi de ea erau roşii, iar ai lui – de culoarea ceaiului. Apoi dezlănţuiră adevărate focuri de artificii din gladiole multicolore.

Înainte de a pleca, el aştepta ca ea să se îndepărteze de ajuns, temându-se să n-o stânjenească, având aerul că o urmăreşte, că încearcă să-i vorbească. Ea, vădit, nu dorea acest lucru, căci mergea repede, fără să privească îndărăt.

Într-o zi de mai, pe când ieşea din rândul necropolelor bogate şi se îndrepta spre mormântul lui Lucile, auzi un zgomot de voci şi-l văzu pe paznicul cunoscut apucând-o de braţ pe bătrâna pe care el însuşi o văzuse de câteva ori ducând câte un vas plin de apă. Femeia încerca să se smulgă. Paznicul părea s-o ia drept martor pe tânăra în negru, şi când îl zări şi pe Etienne, spuse:

— Poftim, domnul este şi el interesat în treaba asta.

Etienne, cu buchetul în mână, se apropie de grup.

— Ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat spuse gardianul, că am prins-o pe femeia asta furând flori... Da, doamnă... A furat, printre altele, şi din ale dumneavoastră... şi ale dumneavoastră, domnule... O pândesc de câteva săptămâni, dar de data asta am prins-o cu mâţa-n sac...

Tânăra femeie părea tulburată.

— Lăsaţi-o, spuse ea. Pentru mine n-are nici o importanţă. Florile erau veştejite, tocmai venisem să le schimb.

— Veştejite, spuse gardianul. Nu toate... Ştie ea să le aleagă, din fiecare buchet, pe cele care mai ţin. Iată, mergeţi să vedeţi la numărul 107, diviziunea a opta, cum îşi face treaba... Şi-a pus în vas un buchet de lăcrămioare, care n-a costat-o scump, vă asigur. Le-a adunat de peste tot.

— Ei, şi ce e rău în asta? întrebă tânăra femeie. Doar nu le ia ca să le vândă.

— De ce faci asta? o întrebă Etienne pe bătrână. O privi cu atenţie, nu avea un aer vulgar. Ea plecă privirile. De ce faci asta? repetă el. N-ai bani să cumperi flori? De aceea?

Femeia ridică ochii.

— Sigur că de asta... Ce altceva ar putea să fie?... Ce aţi face dumneavoastră, doamnă, dacă acolo ar fi mormântul fiului dumneavoastră şi aţi avea un bărbat atât de zgârcit încât să vă refuze până şi un fir de lăcrămioare sau chiar un buchet de violete?... Ei? Ce aţi face?

— Aş face ca dumneata, spuse cinstit doamna în negru.

— Da. spuse gardianul, dar eu am ordin.

Îşi scoase chipiul, dădu drumul bătrânei şi-l luă pe Etienne ca martor.

— Ce să mai vorbim, domnule... Aţi făcut desigur armată... Ordinul e ordin... Nu sunt mai aspru ca altul, dar slujba-i slujbă...

— Dacă nu există nici o plângere... spuse Etienne. Doamna şi cu mine venim aici în fiecare joi şi schimbăm florile. Dacă în cele de săptămâna trecută se găsesc unele care mai sunt bune, cu atât mai bine!

— Bine... bine... făcu paznicul. Dacă dumneavoastră sunteţi mulţumiţi, atunci toată lumea e mulţumită... Apoi, întorcându-se către vinovată: Puteţi pleca, spuse el.

Etienne îi dădu ceva bani bătrânei, iar doamna în negru ţinu să adauge şi ea ceva. Pe urmă Etienne se duse să se reculeagă, ca în fiecare săptămână, la mormântul lui Lucile. Dar incidentul acesta îl tulburase şi nu reuşi să se scufunde în gânduri atât de adânc ca de obicei. Imaginile familiare pe care încerca să le evoce îi scăpau. Când doamna în negru plecă, o ajunse, în mod voit.

— Vă mulţumesc, spuse ea. E bine că aţi sosit. Un bărbat are mai multă autoritate.

— Biata femeie! Noi înţelegem, dumneata şi cu mine, mai bine ca oricine nevoia ei de a face ceva, oricât de neînsemnat, pentru o fiinţă iubită.

— Da, spuse ea... O facem pentru ei, dar o facem şi pentru noi.

— Pentru a-i păstra vii în conştiinţa noastră.

Ea îl privi, mirată şi recunoscătoare.

— Simţiţi la fel ca şi mine... De altfel am remarcat mai de mult... gingăşia cu care sunt alese florile dumneavoastră... O iubeaţi mult pe soţia dumneavoastră... domnule Carlut?

— Îmi ştiţi numele?

— Într-o zi, când nu eraţi acolo, m-am uitat... Am văzut că a murit la 27 de ani... E îngrozitor...

— Îngrozitor! Era atât de perfectă... Frumoasă, dulce, spirituală...

— Şi eu am pierdut pe cel mai bun soţ din lume... Într-adevăr, nu cunosc nici o femeie care să fi fost iubită cu atâta delicateţe şi să fi fost ocrotită cu atâta bunătate... Poate prea mult... Antoine făcea totul pentru mine, şi moartea lui m-a lăsat absolut descumpănită.

— Ce tânăr a murit! Da, vă mărturisesc că şi eu, mânat de un sentiment de curiozitate şi de simpatie... am citit inscripţia... Am văzut pe ea 1891–1928... Ce s-a întâmplat?

— Un accident de automobil... Mi l-au adus într-o seară neînsufleţit... Dimineaţă plecase foarte fericit... Era pe cale să fie avansat la gradul de şef de serviciu.

— Era funcţionar?

— Nu... Lucra într-o uzină mare de produse chimice. La 37 de ani era al treilea personaj din întreprindere. În foarte scurt timp ar fi ajuns patron.

— Aveţi copii?

— Nu am nici măcar această mângâiere.

— Ajunseră la poarta principală. Paznicul-şef îi salută cam zeflemitor.

— Uite! îi spuse ajutorului său când se îndepărtară, ăia doi... E mai bine aşa... Nu?

În joia următoare, ca şi cum s-ar fi stabilit între ei o convenţie, de aci înainte acceptată, făcură împreună acelaşi traseu după vizita la morminte. Etienne vorbi despre viaţa lui. Era profesor de clasa întâi la un mare liceu din Paris; pe lângă asta, mai şi scria. O revistă îl solicitase să devină criticul ei literar.

— La moartea soţiei mele, începusem o piesă. N-am avut curajul să mă apuc din nou de ea.

— Trebuie, spuse ea. Soţia dumitale ar fi dorit-o.

El se învioră.

— O, ea! Desigur. Mă încuraja să-mi găsesc calea în direcţia asta.

Doamna Constant spuse că şi ei îi plăcea teatrul. Făcuse studii de literatură destul de aprofundate; avea două diplome, o licenţă în engleză.

— Asta-i bine! Şi mediul de oameni de afaceri nu vă plictisea?

— Nu, cât a trăit Antoine, nu. Ca să-i fac pe plac, primeam pe oricine... Dacă ar fi fost după gustul meu, aş fi preferat să întâlnesc scriitori, artişti, dar cu el...

O întrebă dacă văzuse în cimitir monumentul lui Sainte-Beuve, al lui Baudelaire.

Nu le cunoştea; se oferi s-o conducă. Ea le găsi hidoase.

— Nu, o lămuri el. E o chestiune de epocă.

Şi astfel făcură o plimbare destul de lungă, discutând cu atâta aprindere, încât nu băgară de seamă că cerul se acoperise de nori şi nici măcar nu auziră bubuiturile îndepărtate vestitoare de furtună.

Când ajunseră la poarta cimitirului cădeau picături mari.

— Am să iau un taxi, spuse ea. E o staţie ceva mai încolo.

— Am să vă imit. Asta e mai mult decât o ploaie. E un potop.

Merseră repede, apoi, ploaia pătrunzându-le prin haine, o luară la fugă. În staţie era un singur taxi.

— Urcaţi-vă repede, spuse el.

— Şi dumneavoastră?

— Eu am să aştept. Vine desigur un altul.

— Pe vremea asta? Nu e sigur. Nu pot să vă las în drum I

— În ce direcţie mergeţi?

— Acasă, bulevardul Mozart.

— Dar e de-a dreptul providenţial. Locuiesc alături pe strada Pompe. Atunci, am să vă las eu.

Se întrecură cu drăgălăşenii, generozitate. Până la urmă, ea cedă şi-şi dădu adresa. Când se văzură împreună în taxi, amândoi se simţiră cuprinşi de timiditate. Se înfundară fiecare în câte un colţ şi nu-şi vorbiră. El îşi aminti de seara în care, însoţind pe jos până acasă o colegă de la liceu, o întâlnise pe Lucile. Ea se supărase. „Dacă nu te-aş fi văzut, mi-ai fi spus?” El răspunsese: „Desigur... Era suferindă şi se sprijinea de mine; nu puteam s-o părăsesc... Dealtfel, e cu douăzeci de ani mai în vârstă decât tine.” „Şi ce-i cu asta? Se ţine încă foarte bine.”

„Ce-ai spune, o întrebă el în tăcere pe Lucile în timp ce taxiul trecea prin faţa gării Montparnasse, ce-ai spune văzându-mă lângă o femeie tânără şi frumoasă...? şi vie? gândi el în continuare... Mie mi se pare însă că tu eşti cu mine în această maşină, că-ţi văd sânii în puloverul negru... Ah, ce ruşine mi-e că mă simt gata să revin la viaţă I... Am atâta nevoie de tine...” Suspină. Doamna în negru îl privi cu un aer înţelegător şi melancolic.

— Sunteţi nefericit, spuse ea. *Suntem* nefericiţi.

— Locuiţi singură?

— Da... Adică, cu o servitoare bătrână, Amélie. O! e minunată. Ea l-a crescut pe soţul meu. Face de toate în casă... Şi dumneavoastră?

— Şi eu sunt singur. Dimineaţa vine o femeie care-mi face gospodăria. Pleacă la ora cinci, lăsându-mi o cină rece.

Îi venea greu să vorbească, fiindcă nu putea să-şi mărturisească adevăratele gânduri şi nici emoţia trezită în el de prezenţa atât de apropiată a acestui corp de femeie. Soarele reapăruse şi făcea să strălucească aurul de pe cupola Invalizilor.

— Ce frumos e! exclamă el. Oare şi dumneavoastră încercaţi, ca şi mine, un sentiment ascuns de ciudă pentru că viaţa rămâne frumoasă, în timp ce...?

Ea-i răspunse cu pasiune:

— N-aş fi ştiut să mă exprim, dar simt şi eu acelaşi lucru.

O întrebă dacă vine în fiecare săptămână cu taxiul.

— Da, din cauza florilor. Când trăia soţul meu aveam maşină, dar numai el o conducea.

— Şi eu iau un taxi, din aceleaşi motive... Florile... El şovăi multă vreme, apoi spuse, cu aceeaşi voce scăzută şi sfioasă: Poate... În sfârşit... Vi se va părea ciudat, dar pentru că avem acelaşi drum şi în aceeaşi zi, n-am putea să luăm acelaşi taxi? Aş trece să vă iau.

— Sunteţi amabil... Dar n-aş vrea ca Amélie... Dumnezeu ştie ce ar mai gândi dacă m-ar vedea plecând cu dumneavoastră.

— Să procedăm invers. Luaţi un taxi la uşa dumneavoastră şi treceţi să mă luaţi. Voi aştepta în faţa casei.

— Aşa ar fi mai bine. Dar *ei*... Credeţi că ar fi de acord?

— De ce nu? Mergem să îndeplinim o datorie de pietate, de dragoste...

— Lăsaţi-mă să mă gândesc. În nici un caz n-aş accepta să plătiţi taxiul.

— Nu e nici o problemă; vom împărţi cheltuielile, dacă ţineţi la asta.

— Vedem noi, spuse ea. Iată că am ajuns.

Îşi scoase mănuşa, ca să-i întindă o mână foarte albă, cu degete lungi şi cu un inel.

În joia următoare, fiecare veni singur la cimitir, dar la ieşire, fără să se fi înţeles, merseră împreună până la staţie şi luară acelaşi taxi. Pe drum ea-i spuse:

— M-am gândit la propunerea dumitale atât de drăguţă. Cred că pot s-o accept. E de-a dreptul absurd să plătim în fiecare săptămână două taxiuri. Şi prezenţa dumneavoastră îmi face bine. Joia viitoare voi trece să vă iau.

Aceasta deveni un rit. Ea sosea în strada Pompe cu florile pe genunchi; el aştepta sub portic, cu un buchet în mână. Taxiul se oprea; Etienne se urca. Stabiliseră să nu meargă chiar până la poarta cimitirului, pentru ca paznicul să nu-i vadă sosind împreună. Coborau înainte de colţ, şi de acolo înaintau la oarecare distanţă unul de altul, după ce-şi spuneau cu un aer de complicitate, însoţit de un uşor zâmbet: „Pe curând."

De când făceau împreună atâtea drumuri, începuseră să vorbească despre o mulţime de lucruri. Florile fuseseră unul dintre primele subiecte de conversaţie. Amândurora le plăceau cele de

vară, buchetele de flori de câmp, în care ovăzul se amesteca cu albăstriţele. Acum îşi alcătuiau buchetele, fără îndoială pentru bieţii răposaţi, dar şi unul pentru celălalt.

Etienne, pe care îndatoririle sale de critic îl obligau să citească mult, îndruma lecturile tinerei femei, îi împrumuta cărţi. Când le primea înapoi era impresionat de justeţea observaţiilor ei.

Era mai serioasă decât Lucile. De-abia îi trecu prin minte acest gând, şi imediat şi-l reproşă.

Se înţeleseră să nu părăsească Parisul în timpul verii decât pentru scurte vizite de câteva zile la familiile lor din provincie. Parastasul de un an pentru Lucile trebuia să aibă loc în iulie. A fost mişcat văzând-o în biserică, modestă, în ultimul rând, pe Gabriele Constant. Căci acum cunoştea pronumele doamnei în negru.

— Nu-mi plac parastasele, îi spuse ea, dar e o tradiţie familială.

În august, fiind foarte cald, ea îşi îngădui să poarte doliul în alb-negru.

— Lui Antoine nu-i plăcea să mă vadă în negru, spuse ea în chip de explicaţie şi de scuză.

Într-o seară o pofti să ia masa cu el în aer liber, în împrejurimile Parisului. Aşezaţi la o măsuţă, în umbră, discutau în mod deschis şi cu încredere.

— Lui Antoine îi plăcea foarte mult să cinăm aşa, în Bois de Boulogne, şi, ce-i drept, e încântător... E un amestec de Paris şi de pădure... Adesea venea de la birou şi-mi spunea pe neaşteptate: „Hai... mergem la Bois...” Era un soţ minunat.

— Nici nu era prea greu, cu o soţie ca dumneavoastră.

— De ce?

— Pentru că sunteţi înzestrată cu de toate; frumuseţe, spirit, caracter excelent...

— Nu mergeţi prea departe. Nu mă cunoaşteţi. Mi s-a întâmplat să-i fac bietului Antoine nişte scene teribile.

— Adevărat? Nu vă văd de loc în acest rol.

Ea râse apoi se opri, şi faţa ei căpătă din nou un aer de tristeţe.

— Ba da! Bietul Antoine... Era de o gelozie bolnăvicioasă... Eu, sigură de fidelitatea mea, mă jucam uneori cu focul... Soţul meu se supăra, eu îi răspundeam... Regret că-l necăjeam uneori... Dar adesea se întâmpla din vina lui.

Deodată, plină de remuşcări, îi aruncă o privire plină de teamă, rugăminte şi dragoste.

— Doamne, dar ce tot îndrug eu? Uitaţi ce v-am spus... Seara asta minunată îmbie la confidenţe, chiar periculoase... Aş avea atâta nevoie, adăugă ea cu disperare, ca într-o seară ca asta să fie aproape de mine...

Lacrimi curseră în întuneric. Ea-şi întoarse capul şi-şi şterse ochii.

— În fine, sunt tânără, foarte tânără, şi viaţa mi-e sfârşită... Sunt cea mai nenorocită dintre femei.

El îi atinse mâna.

— Nu, spuse el, nu e adevărat că totul s-a, sfârşit pentru dumneavoastră... Viaţa nu e chiar aşa... Anotimpurile revin în fiecare an, fiecare eu florile lui.

A te lăsa obsedat de trecut nu este nici sănătos, nici înţelept... Înseamnă a abate amintirile de la rolul lor uman... Ba da... Ele sunt menite să ne facă să trăim şi nu să ne împiedice să trăim, să ne dea curaj şi nu să ni-i ia... Pentru că dumneavoastră şi cu mine am fost fericiţi în căsnicie, ştim că o căsătorie armonioasă e posibilă... Nu credeţi?

Ea nu-şi retrase mâna, îl privi prin perdeaua de lacrimi cu un aer întrebător, apoi clătină din cap.

— Nu, nu cred... Ceea ce e mai trist nu e însăşi tristeţea, ci mai curând faptul că s-ar putea să încetezi de a mai fi trist... Mi-am jurat să fiu credincioasă.

— Şi eu! răspunse el, aproape sălbatic. Durerea înseamnă şi ea dragoste.

Chelnerul îi invită să-şi aleagă un desert. Ea comandă fragi cu zahăr, apoi îndrumă conversaţia spre subiecte mai puţin personale.

A doua zi, ea veni, ca de obicei, să-l ia la cimitir. Pe drum, şi unul şi altul au fost stânjeniţi şi reţinuţi. Un şofer răguşit şi ursuz nu contenea să se plângă de trecători, de poliţişti, de vreme. Gândurile lor solitare în faţa celor două morminte au durat mai mult decât în alte săptămâni. Părăsind aleea, trecură prin faţa unei grămezi de pietre sparte. Se vedeau trunchiuri de coloană, fragmente de inscripţii: REGRETE ETER... SCUMPEI MELE SOŢ... Ea se opri.

— Astea sunt, spuse el, locuri care au încetat de a mai fi întreţinute. Când un mormânt e lăsat în părăsire timp de mai mulţi ani şi se ruinează, e dărâmat ca să se elibereze locul.

— Etienne, spuse ea (pentru prima oară îi spunea pe numele mic), găsesc că lucrul acesta e atât de trist! Morţii aceştia care nu mai au pe nimeni, de care nimeni nu-şi mai aminteşte şi care mor a doua oară...

El îi luă braţul, şi ea se lipi de el.

La întoarcere, când se văzură din nou în taxi, discutară despre o carte pe care el făgăduise să i-o împrumute. Îi propuse să se oprească la dânsul, ca s-o caute. Pentru prima dată de când îl cunoscuse intra în apartamentul lui. Fotografiile lui Lucile erau pe toate mesele, pe perete, pe birou.

— Nu simţiţi, spuse el, că această casă moartă reînvie de când aţi intrat aici?

— Ea ghici că o va cere în căsătorie, şi se gândi că n-ar fi de dorit ca acest lucru să se întâmple într-o cameră închinată amintirii alteia.

— Ce faceţi astă-seară?

— N-am nici un program. Doriţi să cinăm împreună?

Ea încuviinţă cu capul, îi întinse mâna, pe care el i-o sărută, şi fugi.

Pe stradă, rătăci singură câtva timp înainte de a se întoarce acasă. Ameţită şi fericită, se mira cât de tare îi revenise dorul de viaţă.

„Desigur, gândea ea, Antoine n-ar fi dorit ca la vârsta mea să renunţ la dragoste. M-ar fi sfătuit să mă recăsătoresc... Şi el, dacă aş fi murit eu...”

Toate astea erau adevărate, dar ea adoptase o atitudine, un doliu sever, care făcea ca o hotărâre atât de contradictorie să fie greu de anunţat prietenilor, familiei, după o văduvie atât de scurtă. Şi ce va spune Amélie? Desigur că o va dezaproba. Dar ce, noi trăim pentru alţii? Nunta va trebui să fie foarte simplă, fără zgomot, şi redusă la ceremoniile strict necesare. Văzu rochia pe care avea s-o poarte în ziua aceea, gri, cu un guler alb, degajat pe gât, şi cu o garnitură albă la centură.

TESTAMENTUL

Castelul din Chardeuil fiind cumpărat de un industriaş pe care boala şi bătrâneţea îl sileau să-şi caute un loc de retragere la ţară, in curând tot Périgord-ul nu vorbea decât despre luxul şi gustul cu care fusese restaurată această casă, părăsită de un secol de marchizii de Chardeuil. Grădinile mai ales, se spunea, erau minunate. Un arhitect peisajist, sosit din Paris, barase valea râului ca să creeze un lac artificial şi făcuse din Chardeuil un al doilea Versailles.

Grădinile frumoase sunt rare în această provincie rurală şi sărăcăcioasă, unde cei mai mulţi dintre castelani imită familia Saviniac, care şi-a transformat parcul în grădină de zarzavat. De aceea, grădinile de flori de la Chardeuil treziră o curiozitate vie până la Brive, până la Périgueux şi chiar până la Bordeaux. Totuşi, după ce s-a lucrat un an de zile, când noii proprietari veniră să se stabilească în regiune, se iviră mai puţini vizitatori decât ar fi fost de aşteptat. Périgord-ul nu primeşte noi-veniţi decât dacă ştie cine sunt, şi nimeni nu ştia cine e această doamnă Bernin.

Părea să aibă treizeci şi cinci de ani, în timp ce soţul ei avea cel puţin şaizeci şi cinci. Era destul de frumoasă şi, până şi în această pustietate, îşi schimba rochiile de trei ori pe zi. Lucrul părea nefiresc, şi la început castelanii socotiră că nu putea fi soţia lui Bernin, ci amanta lui. Când doamna de la Guichardie, un fel de suverană în partea locului, care, deşi trăise în provincie de la război

încoace, cunoştea de minune Parisul, a afirmat că doamna Bernin e chiar doamna Bernin şi că descinde dintr-o modestă dar decentă familie burgheză, castelele acceptară versiunea, pentru că într-o chestiune ca aceasta nimeni n-ar fi îndrăznit să contrazică o femeie influentă şi bine informată. Totuşi, multe familii continuară să profeseze în taină o doctrină eretică şi să creadă că chiar dacă doamna Bernin se numea doamna Bernin, ea nu era decât o amantă cu care omul se căsătorise în cele din urmă.

Gaston şi Valentine Romilly, vecinii cei mai apropiaţi ai familiei Bernin – deoarece, de pe colina Preyssac, se văd turnurile castelului Chardeuil –, socotiră că lor mai puţin ca oricui le şade bine să fie severi şi, pentru că familia Bernin îşi depusese cartea de vizită la Preyssac, iar doamna de la Guichardie le dădea dezlegarea să fie politicoşi, hotărâră să facă vizita.

Au fost cu atât mai bine primiţi, cu cât erau printre primii vizitatori. Noii castelani nu numai că i-au reţinut până la ora ceaiului, dar s-au oferit să le arate casa, grădinile, dependințele. Gaston şi Valentine Romilly simțeau că aceste două ființe începeau să sufere stăpânind atâta frumusețe pe care nu aveau cui s-o împărtăşească.

Bernin păstra din autoritatea lui de şei de uzină un ton destul de grav şi obiceiul de a-şi afirma în mod categoric părerile în chestiunile pe care le cunoştea cel mai puţin; altminteri, părea om de treabă. Valentine fu mişcată de dragostea pe care i-o arăta soției lui, o blondă micuță, grasă, blândă şi veselă. Dar la vizitarea primului etaj, când lăudă transformarea surprinzătoare a casei într-un timp atât de scurt, admiră băile instalate în grosimea vechilor ziduri şi ascensoarele din turnuri, doamna Romilly se scandaliză auzind explicaţia doamnei Bernin:

— Da, Adolphe a ţinut ca totul să fie perfect... Pentru moment, desigur, Chardeuil nu este pentru noi decât o casă de ţară, dar

Adolphe ştie că am de gând să trăiesc aici după moartea lui, bineînţeles cât mai târziu posibil, şi vrea să mă simt la fel de bine ca şi într-o casă di-n oraş... Ştiţi poate că are, dintr-o primă căsnicie, mai mulţi copii... De aceea şi-a luat măsurile necesare; Chardeuil a fost trecut pe numele meu şi-mi aparţine în întregime.

Pe o pajişte din vecinătatea casei, clădirile unei ferme vechi fuseseră transformate în grajduri. Gaston admiră frumuseţea cailor, perfecţiunea hamurilor, rândaşii fără cusur.

— Caii sunt plăcerea mea cea mai mare, se însufleţi doamna Bernin. Tata, care făcuse armata la cavalerie, îşi urca copiii în şa încă din leagăn.

Mângâie cu mâna o crupă strălucitoare, apoi oftă.

— Desigur, spuse ea, întreţinerea cailor va reprezenta o mare cheltuială... Dar Adolphe s-a gândit şi la asta; a prevăzut în testament că o fundaţie specială se va ocupa, în parcul din Chardeuil, de ameliorarea rasei cabaline.

— Asta în afară de cota mea, nu-i aşa, Adolphe? Şi aşa, înțelegi, scap şi de impozit la capitolul ăsta.

Grădinile nu erau încă terminate, dar se putea de pe acum ghici aşezarea straturilor cu flori. Statui frumoase atrăgeau atenţia spre punctele asupra cărora dorea arhitectul să fixeze privirile. În mijlocul unui lung bazin dreptunghiular, pe o insulă artificială de beton armat, nişte muncitori ridicau coloane romantice. Vizitatorii şi-au îndreptat plimbarea pe o alee lungă de castani, care dădea spre un pâlc de căsuțe acoperite cu olane vechi, construite în stilul fermelor perigordiene.

— Nu cunoşteam satul ăsta, spuse Valentine.

— Nu-i un sat, spuse doamna Bernin râzând, sunt dependințele. Adolphe a avut ideea de a le construi astfel, în chip de căsuțe separate... Şi veţi vedea cât e de ingenios, în ceea ce mă priveşte, pentru viitor: avem câteva perechi de servitori credincioşi,

pe care ţin să-i păstrez chiar când voi rămâne singură... Ei bine, Adolphe va lăsa prin testament fiecăruia dintre ei casa pe care o ocupă, cu o clauză care anulează această danie în cazul când omul ar pleca din serviciul meu... În felul ăsta, nu numai că sunt legaţi de mine, dar vor fi şi plătiţi fără să mai fie nevoie să scot eu vreun ban... E o garanţie minunată pentru mine... Şi asta-i în afară de cotă... Copiii lui nu pot spune nimic.

— Credeţi, doamnă? E oare legal? întrebă Gaston Romilly.

— A, domnule, nu-l cunoaşteţi pe Adolphe... Ore întregi a căutat, împreună cu omul lui de afaceri, o redactare potrivită. Nici nu vă puteţi închipui cât e de plin de atenţii, cu tot aerul lui de urs... Nu-i aşa, Adolphe?

Îşi trecu braţul pe sub cel al bătrânului, care scoase un mormăit drăgăstos. Plimbarea a fost lungă; oaspeţii n-au fost scutiţi nici de vizitarea fermei, nici de a lăptăriei model, nici de a curţii de păsări cu specii rare, în care cotcodăceau sute de găini de o albeaţă minunată.

Când, în sfârşit, soţii Romilly se regăsiră singuri în maşină. Valentine întrebă:

— Ei, ce părere ai despre oamenii ăştia?

— Bernin îmi place, spuse Gaston, e ursuz, prea încântat de sine, dar îl cred cu adevărat bun... Ea e destul de stranie.

— Stranie?! spuse Valentine... O găsesc înspăimântătoare... Testamentul în sus, testamentul în jos... „Când voi rămâne singură. Cât mai târziu cu putinţă”... Conversaţia asta, în faţa unui nenorocit, despre tot ce se va întâmpla în momentul morţii lui!... Era într-adevăr penibil... nu ştiam ce să spun.

Rămaseră tăcuţi destul de multă vreme, în timp ce maşina mergea de-a lungul câmpiilor acoperite de negură şi al plopilor care mărgineau valea. La volan, Gaston era atent la drumul plin de copii care ieşeau de la şcoală. În sfârşit, spuse:

— Totuşi... Sunt destul de chibzuite măsurile astea pe care le-a luat pentru ca soţia lui să fie perfect liniştită după moartea lui... Ascultând-o, mă gândeam la noi... Am greşit nefăcându-mi testamentul, am să mă îngrijesc de asta.

— Ce-ţi vine, dragul meu?... Mă îngrozeşti!... În primul rând, eu voi muri cea dintâi.

— De ce? Tu habar n-ai. Eşti mai tânără decât mine. Nu ai nici o boală... Eu, dimpotrivă...

— Taci... Eşti un bolnav închipuit... Arăţi minunat, şi de altfel, dacă tu ai muri. eu n-aş vrea să-ţi supravieţuiesc... Ce ar fi viaţa mea fără tine? M-aş omorî.

— Cum poţi să spui asemenea nebunii, Valentine? E absurd. Ştii foarte bine că nu se moare dintr-un doliu, oricât de dureros ar fi el... Şi apoi, tu nu mă ai numai pe mine pe lume; mai e Colette, soţul ei... mai sunt nepoţii tăi.

— Colette are rostul ei... Nu mai are nevoie de noi...

— Tocmai... E un motiv în plus ca să iau unele măsuri în favoarea ta.

Tăcură din nou, pentru că maşina traversa un nor de ceaţă mai gros, apoi Valentine reîncepu vorba, cu glas foarte scăzut:

— Sigur că, dacă nenorocul ar vrea să-ţi supravieţuiesc, chiar şi câteva luni, aş fi mai liniştită dacă aş avea... Vai! dar un testament... mi s-ar părea semn rău... nu... O simplă hârtie în care să se precizeze că Preyssac şi pământurile din jur va trebui, în orice caz. să rămână în posesia mea până voi muri. Ginerele nostru e un om foarte drăguţ, dar e un Saviniac... Seamănă cu tatăl lui... Iubeşte pământul... Ar fi în stare să şi-l rotunjească pe al lui pe socoteala mea, iar pe mine să mă trimită să trăiesc într-o căsuţă, cine ştie unde... Ar fi foarte dureros pentru mine...

— Nu trebuie să existe o asemenea posibilitate, spuse Gaston, cam mohorât... Sunt gata să semnez orice hârtie doreşti şi chiar să-ţi

las Preyssac prin testament... Dar e oare legal? Vreau să spun: oare valoarea Preyssac-ului nu este mai mare decât partea ce ți se cuvine?

— E ceva mai mare, dar lucrul e uşor de aranjat, spuse Valentine. Dacă tu vrei...

— Cum? întrebă el. I-ai şi pus chestiunea notarului Passage?

— Aşa, întâmplător, făcu Valentine.

RICOŞEURI

Daniel îşi privi solia cu surprindere. Rar se întâmplase ca ea să intre dimineaţa în camera lui.

— Vrei să-mi vorbeşti? o întrebă.

— Daniel, spuse ea, vrei să-mi faci o plăcere?... Însoţeşte-mă astă-seară la concert... Rubinstein cântă *Preludiile* lui Chopin şi aş fi atât de fericită să le ascult lângă tine... Sunt trei luni de când n-am mai ieşit seara împreună.

— Sunt trei luni, răspunse Daniel plictisit, de când nu mi-ai cer ut-o.

— Nu ţi-am cerut, pentru că refuzurile tale deveniseră umilitoare pentru mine... Îmi făgăduisem, Daniel, să nu-ţi mai ofer tovărăşia mea şi s-aştept să-ţi exprimi tu această dorinţă, dar azi-dimineaţă, Anne, pentru care luasem un loc alături de mine, mi-a telefonat că nu se simte bine. Încerc în zadar de două ore să găsesc pe cineva care s-o înlocuiască... Îţi mărturisesc că mi se pare caraghios şi trist să-mi petrec seara lângă un scaun gol.

— Invită-ţi un bărbat, spuse Daniel.

— Ştii bine, spuse ea, că am jurat să nu ies niciodată cu alt bărbat decât cu tine.

— Ce de jurăminte! bombăni Daniel. Se gândi un moment, apoi continuă cu şovăială în glas: Uită-te, aş vrea să-ţi fiu pe plac,

dar mi-am luat alte angajamente. Am să încerc să mă liberez de ele. Dacă izbutesc, merg cu tine la concert.

— Eşti drăguţ, spuse ea.

— Stai, nu ţi-am promis nimic, o opri Daniel, ursuz... Ţi-am spus doar că am să încerc.

Trecu în biroul lui şi ceru: „Gobelins 43–14”. Era numărul de telefon al lui Béatrice de Saulges, amanta lui de câteva săptămâni, pe care el o iubea cu o pasiune stângace de bărbat copt.

— Tu eşti? întrebă Daniel cu jumătate de glas... Spune-mi, a rămas stabilit că ieşim împreună astă-seară?... N-o să mă laşi în ultimul moment, ca rândul trecut?...

— Vai! Cât mă plictiseşti! spuse ea. Şi cât de puţin îndemânatic eşti! Ştii doar că pe mine nu mă amuză decât lucrurile hotărâte în ultimul moment... Vrei să-mi strici toată plăcerea?

— Îţi cer iertare, spuse Daniel... Dimpotrivă, ai avut prilejul să constaţi cât de mult ţi-am respectat capriciile, de când ne cunoaştem. Dar astă-seară trebuie să ştiu ce ai de gând, fiindcă trebuie şi eu să dau un răspuns.

— Eşti teribil, spuse ea. Încă nu ştiu nimic... Ascultă, cheamă-mă peste o oră... Voi face tot posibilul să iau atunci o hotărâre.

În timpul prânzului, soţia lui Daniel îl întrebă dacă poate să conteze pe el. El îi răspunse, puţin supărat, că nu ştia încă şi că nu avusese încă timp să telefoneze. Între timp, Beatrice de Saulges îl chemă la telefon pe Pierre Pradier, un tânăr deputat pe care-l întâlnise la Geneva şi pe care-l iubea.

— Tu eşti, Pradier?... A! nu, dumneavoastră sunteţi, domnişoară Drouet?... Aş fi vrut să vorbesc cu domnul Pradier... Nu, dacă nu vrea să fie deranjat, lăsaţi-l în pace... Nu, nu, înţeleg foarte bine... De altfel s-ar supăra... Voiam să ştiu dacă a rămas stabilit că vine să mă ia astă-seară, ca să mergem la şedinţa de noapte... Da? E notat pe agendă?... Sunteţi sigură că nu-şi va

schimba părerea, ca ieri seară?... nu ştiţi?... Da... Fireşte... În sfârşit, până acum nu v-a spus nimic?... Mulţumesc, domnişoară Drouet... La revedere...

Când, ceva mai târziu, Daniel telefonă, o cameristă îi spuse că doamna de Saulges este dezolată, dar nu poate fi liberă, că este obligată să participe la un dineu în familie. Daniel se duse să vadă dacă soţia lui mai este acasă.

O găsi culcată pe divan. Citea.

— Draga mea, îi spuse, sunt foarte fericit: am reuşit să mă liberez. Am să te pot însoţi în astă seară, aşa cum mi-am dorit.

— Ce bun eşti! spuse ea. Sunt încântată.

— Şi eu la fel de încântat ca şi tine, spuse el.

După ce plecă, ea rămase multă vreme pe gânduri. Îşi făcea reproşuri aspre pentru că-l judecase greşit pe Daniel.

NAŞTEREA UNUI MAESTRU

Pictorul Pierre Douche termina o natură moartă, nişte flori într-un borcan de farmacie, nişte vinete pe o farfurie, când romancierul Paul-Emile Glaise intră în atelier. Glaise îl privi timp de câteva secunde pe prietenul lui, care lucra, apoi spuse energic:

— Nu.

Celălalt, surprins, îşi ridică privirea şi se opri din lustruirea unei vinete.

— Nu! reluă Glaise. Nu! N-ai să răzbeşti niciodată. Cunoşti meşteşugul, ai talent, eşti cinstit. Dar pictura ta e plată, drăguţul meu. Nu străluceşte, nu ţipă. Într-un salon cu cinci mii de pânze, ale tale nu-l pot reţine prin nimic în faţa lor pe vizitatorul adormit... Nu, Pierre Douche, nu vei răzbi niciodată. Şi e păcat.

— De ce? suspină Douche cel cinstit. Eu fac ceea ce văd; încerc să exprim ceea ce simt.

— Tocmai despre asta e vorba, sărmanul meu prieten. Ai nevastă, drăguţule. Nevastă şi trei copii. Fiecare are nevoie de trei mii de calorii pe zi. Sunt mai multe tablouri decât cumpărători şi mai mulţi imbecili decât cunoscători. Or, care este mijlocul, Pierre Douche, să ieşi la suprafaţă din mulţimea de necunoscuţi şi de rataţi?

— Munca, spuse Pierre Douche, sinceritatea.

— Fii serios! Singurul mijloc, Pierre Douche, de a-i trezi pe imbecili este de a face nişte lucruri colosale. Anunţă că vei picta la Polul Nord. Plimbă-te îmbrăcat ca un rege egiptean. Înfiinţează o şcoală. Amestecă într-o pălărie cuvinte savante: exteriorizare, dinamism, subconştient, nou-figurativ, şi compune manifeste. Neagă mişcarea sau repaosul; albul sau negrul; cercul sau pătratul. Inventează pictura neohomerică, ce nu va cunoaşte decât roşul şi galbenul, pictura cilindrică, pictura octoedrică, pictura cu patru dimensiuni...

În clipa aceea, un parfum ciudat şi dulce anunţă intrarea doamnei Kosnevska. Era o poloneză frumoasă, ai cărei ochi violeţi Pierre Douche îi admira. Abonată la reviste scumpe, care reproduceau, cu mari cheltuieli, capodoperele unor copii de trei ani şi negăsind în paginile lor numele cinstitului Douche, dispreţuia pictura acestuia. Se lungi pe un divan, privi pânza începută, îşi scutură părul blond şi surise cu puţină ciudă.

— Am fost ieri, spuse ea cu *r*-ul ei aspru şi vorbirea ei cântată, să văd o expoziţie de artă neagră din epoca ei culminantă. Ah! ce sensibilitate, ce relief al formelor, ce forţă!

Pictorul aduse, ca să-i arate, un portret de care el era mulţumit.

— Drăguţ, spuse ea, din vârful buzelor.

Apoi, dezamăgită, alintată, parfumată, dispăru.

Pierre Douche îşi aruncă paleta într-un colţ şi se trânti pe divan: „Am să mă fac inspector de asigurări, funcţionar de bancă, agent de poliţie. Pictura e ultima dintre meserii. Succesul pe care îl asigură nişte gură-cască nu-i favorizează decât pe farsori. În loc să-i respecte pe maeştri, criticii îi încurajează pe barbari. M-am săturat, mă las păgubaş."

Paul Emile îşi aprinse o ţigară, ascultându-l şi cugetând îndelung.

— Te simţi tu în stare, spuse el în sfârşit, s-o anunţi pe Kosnevska şi pe alţi câţiva, pe tonul cel mai serios, că de zece ani te pregăteşti să-ţi schimbi maniera?

— Eu?...

— Ascultă-mă... Am să informez „elitele” noastre, prin două articole bine plasate, că tu vei înfiinţa şcoala ideo-analitică. Până la tine, portretiştii, în ignoranţa lor, au studiat figura umană. Prostii! Nu, ceea ce reprezintă cu adevărat omul sunt ideile pe care el le trezeşte în noi. Aşa, de pildă, portretul unui colonel e un fond albastru şi auriu, barat de cinci enorme galoane, cu un cal într-un colţ şi cu decoraţii în celălalt. Portretul unui fabricant este un coş de uzină, un pumn strâns pe o masă. Înţelegi, Pierre Douche, ce aduci tu omenirii? Eşti în stare să-mi pictezi într-o lună douăzeci de portrete ideo-analitice?

Pictorul zâmbi trist.

— Într-o oră, spuse el, şi ceea ce e mai trist, Glaise, este că dacă aş fi un alt om, treaba ar putea chiar să-mi reuşească.

— Să încercăm.

— Nu mă pricep să trăncănesc.

— Atunci, drăguţule, la orice explicaţie ce *ţi* se va cere, îţi iei un mic răgaz, îţi aprinzi pipa, trimiţi nişte rotocoale de fum în nasul celui ce te întreabă şi rosteşti doar aceste cuvinte simple: „Aţi privit vreodată un fluviu?”

— Ce înseamnă asta?

— Nimic, spuse Glaise, în felul ăsta ei vor găsi că eşti un tip tare, şi după ce te vor fi descoperit, explicat, ridicat în slăvi, noi o să povestim aventura şi o să râdem de încurcătura lor.

După două luni, vernisajul expoziţiei Douche se încheia cu un triumf.

Alintată, parfumată, frumoasa doamnă Kosnevska nu-l mai părăsea pe noul ei bărbat celebru.

— Ah! repeta ea, sensibilitatea, relieful formelor! Ce forţă! Şi cum ai ajuns, dragă, la aceste sinteze surprinzătoare?

Pictorul tăcu un moment, îşi aprinse pipa, scoase nişte rotocoale de fum puternice şi spuse:

— Aţi privit vreodată, doamnă, un fluviu?

Emoţionate, buzele frumoasei poloneze făgăduiră fericiri.

Îmbrăcat într-un pardesiu cu guler de iepure, tânărul şi strălucitul Strunski discuta în mijlocul unui grup.

— Foarte tare! spunea el. Foarte tare! Dar spume-mi, te rog, Douche, revelaţia? De unde ţi-a venit? Din articolele mele?

Pierre Douche zăbovi îndelung, îi aruncă în nas un rotocol triumfător de fum şi spuse:

— Ai privit vreodată un fluviu, dragul meu?

— Admirabil! aprobă celălalt; admirabil!

În momentul acela, un celebru negustor de tablouri, care terminase turul atelierului, îl apucă pe pictor de mânecă şi-l trase într-un colţ.

— Douche prietene, spuse el, eşti un şiret. Te poţi lansa cu asta. Rezervă-mi producţia dumitale. Nu schimba maniera până când nu-ţi spun eu, şi îţi cumpăr cincizeci de tablouri pe an... E în regulă?

Enigmatic, Douche continua să fumeze şi nu răspundea.

Încet-încet, atelierul se goli. Paul-Emile Glaise închise uşa după ultimul vizitator. De pe scară se auzea murmurul admirativ îndepărtându-se. Când rămase singur cu pictorul, romancierul îşi vârî plin de bucurie mâinile în buzunare.

— Ei, prostuţule, vezi că i-am dus? L-ai auzit pe ăla micul cu guler de iepure? Şi pe frumoasa poloneză? Şi pe cele trei fete

drăguțe care repetau: „Cât de nou! Cât de nou!”? Ei? Pierre Douche, ştiam eu că prostia omenească este de nepătruns, dar asta depăşeşte speranţele mele.

Îl apucă o criză nepotolită de râs. Pictorul îşi încruntă sprâncenele şi, cum celălalt era scuturat de sughiţuri, îi spuse deodată:

— Imbecilule!

— Imbecil? strigă furios romancierul. Tocmai când sunt pe cale să reuşesc cea mai frumoasă lovitură, care, de la Bixiou...

Pictorul îşi plimbă trufaş privirea peste cele douăzeci de portrete analitice şi spuse cu forţa pe care ţi-o dă siguranţa:

— Da, Glaise, eşti un imbecil. În pictură aceasta e ceva...

Romancierul îşi privi uluit amicul:

— Asta-i tare! urlă el. Douche, aminteşte-ţi. Cine ţi-a sugerat maniera asta nouă?

Atunci Pierre Douche tăcu un moment şi, scoţând din pipă nişte rotocoale imense, îl întrebă:

— Ai privit vreodată un fluviu?

ÎNCEPE ŞCOALA

În trăsură, în drum spre gară, micul Alain a fost foarte vesel. Nu plecase încă niciodată de acasă, şi gândul de a intra „ca intern” într-o şcoală de munte nu-i displăcea. Colegi de-ai lui îi povestiseră că acolo se munceşte mai puţin decât la liceu. Alain îl văzuse pe director, pe domnul Benzod, când acesta venise la Paris, şi i se păruse bun şi liniştitor.

— Ştii, tăticule, el a spus că în timpul iernii n-avem ore după amiază, şi elevii patinează sau schiază.

— Sper că vei face şi puţină latină, suspină domnul Schmitt, ai nevoie.

Pe peron, în faţa trenului cu vagoane noi şi strălucitoare, Alain se porni să cânte de bucurie. Era mândru de costumul lui bej, de valiza lui de piele, de mănuşile lui maro şi era mândru, mai ales, că pleacă în călătorie singur cu tatăl lui.

— Şi ce vom face în tren, tăticule?

— În ceea ce mă priveşte, mi-am adus de lucru, dragul meu... Tu? dacă vrei am să-ţi cumpăr nişte reviste ilustrate... N-ai nici o carte?

— Nu, tăticule, dar nu-i nimic... Am să mă plimb pe culoar... Am să privesc şinele...

Dispăru, şi după două minute se întoarse foarte agitat.

— Tăticule! Mi-am găsit un coleg!... Jean-Louis Dujarrique... E la trei compartimente de noi, cu mama lui.

— Şi el se duce la şcoală?

— Da, dar nu la aceeaşi şcoală cu mine; a lui se numeşte le Prieuré.

— Păcat că nu se duce şi el la domnul Benzod! Aţi fi fost doi francezi. Dar puteţi să vă vedeţi din când în când... Până una-alta, du-te şi jucaţi-vă împreună cât ţine călătoria.

Bertrand Schmitt iubea copiii, dar nu-şi putea ascunde enervarea când îl deranjau de la lucru. Alain, care era obişnuit cu aerul absent al tatălui său, se grăbi să dispară. Trenul gonea. De câte ori îşi ridica privirile distrate, domnul Schmitt vedea doi băieţaşi de doisprezece ani trecând încolo şi încoace pe culoar, pe un fundal de stâlpi de telegraf, gârle, coline. Peste o oră, Alain se întoarse foarte emoţionat.

— Tăticule, ştii ce mi-a spus Jean-Louis? Că e foarte nenorocit la şcoala lui... Că cei mari sunt cruzi... Că i se fură tot – cărţile, bomboanele – şi că dacă se opune îl boxează sau îl strivesc de un perete până-l înăbuşă.

— Şi de ce nu se apără?

— Păi bine, tăticule, e singurul francez din şcoală... A implorat-o pe maică-sa să nu-l mai trimită înapoi la Prieuré, să-l ţină acasă la Paris, dar ea nu vrea, pentru că tocmai s-a remăritat cu un rus, de care e îndrăgostită, colonelul Kiriline... şi Jean-Louis o încurcă.

Tatăl îl privi cu mirare.

— Cine ţi-a spus povestea asta?

— Jean-Louis.

— Jean-Louis greşeşte vorbind pe tonul ăsta despre părinţii lui.

— Pe ce ton, tăticule? Mi-a spus că-şi iubeşte mult mama, că ea de asemenea îl iubea, că de la moartea tatălui ea l-a îngrijit foarte bine... Dar acum e îndrăgostită.

— Nu folosi cuvinte pe care nu le înţelegi... Cum arată această doamnă Dujarrique?

— Dar, tăticule, n-o mai cheamă Dujarrique, o cheamă doamna Kiriline... E foarte drăguţă... Vrei să te duc la compartimentul ei? E foarte aproape.

— Îndată, dragul meu.

— Tăticule, tu crezi că, dacă la Benzod sunt băieţi mari, or să mă bată?

— Sper că ai să le ţii piept. De altfel, domnul Benzod mi s-a părut a fi un om energic, care păstrează disciplina în şcoala lui... Du-te la prietenul tău.

La Dijon, domnul Schmitt coborî pe peronul gării ca să facă câţiva paşi şi-i găsi pe cei doi. copii. Jean-Louis era un băieţaş frumos, cu ochii mari, adânci şi trişti.

— Tăticule, ţi-l prezint pe Jean-Louis.

Bertrand Schmitt încercă să dea câteva sfaturi:

— Dacă cei mari vă persecută, trebuie să faceţi voi primul pas, să vă împrieteniţi... Nu cred că sunt răi în fond.

— Tipii ăia? făcu Jean-Louis... Mult le pasă lor de mine! Dacă nu le cânţi în strună, te pun la carantină...

La plecare, Alain se urcă în compartimentul tatălui său.

— Ştii, tăticule, ce-mi spunea Jean-Louis în momentul când tu veneai spre noi?... Spunea: „Sunt atât de nefericit că trebuie să mă întorc în şcoala aia, încât îmi vine să mă arunc sub roţi, numai că nu îndrăznesc.... Împinge-mă, Alain, îmi faci un serviciu, iar eu îţi las întreaga mea avere”... Pentru că, ştii, acum, că şi-a pierdut tatăl, are avere... Dar eu n-am vrut.

— Cred şi eu... E puţin cam nebun prietenul tău...

— Nu, nu e nebun... Ştii, tăticule, el spune că dacă mama lui şi-ar închipui viaţa pe care o duce el acolo, bătăile cu cei mari, serile, când plânge în pat, n-ar mai avea curajul să-l trimită la şcoala aceea...

— Ia du-mă la doamna asta!

Doamna Kiriline era surprinzător de frumoasă. Cu un glas blând, făcu observaţii fine şi melancolice asupra copilăriei. Bertrand se aşeză şi nu mai părăsi compartimentul. Când apăru chelnerul, luă patru bonuri, şi călătorii luară masa împreună. Copiii, tăcuţi, îi ascultau pe părinţi pomenind titluri de cărţi, nume de muzicieni. Se simţeau uitaţi. Din când în când, Jean-Louis îl privea pe Alain, şi ochii lui păreau să spună: „Vezi tu! aşa-i ea..." Când se ridicară de la masă, Bertrand, fără să-şi dea seama, intră în compartimentul doamnei Kiriline, iar copiii se duseră să se joace pe culoar.

— Copiii noştri se înţeleg bine, spuse ea... Sper că se vor vedea şi acolo.

El şovăi o clipă.

— Vă rog să mă scuzaţi, spuse el, că vă vorbesc despre o chestiune care mă priveşte atât de puţin, dar o confidenţă întâmplătoare de copil aproape mă obligă s-o fac... Desigur că nu vă daţi seama de starea de spirit a fiului dumneavoastră... Ştiţi ce i-a spus fiului meu?

Doamna Kiriline păru zdruncinată. Dincolo de fereastră dealurile se prefăceau în munţi, brazii luau locul stejarilor, vilele – locul caselor, şi torenţii – locul râurilor.

— Dumnezeule! exclamă ea... Dar e groaznic. Micuţul de el! ...Mi-am dat seama că nu-i place şcoala asta, dar puneam totul pe seama lenii... Şi mai ales a geloziei... Căci nu-l poate suferi pe soţul meu, şi n-are dreptate; ce m-aş face fără un bărbat în casă? Chiar pentru dânsul, va fi în curând un sprijin preţios...

— Desigur, aprobă Bertrand, dar fiul dumneavoastră este un copil, el nu judecă.

Ei i se umpluseră ochii de lacrimi.

— Ce-i de făcut? întrebă ea. Gândiţi-vă că ar trebui să-l aduc la Paris şi să renunţ la proiectul meu... Soţul meu ar fi atât de supărat... El pretinde că-l răsfăţ pe Jean-Louis şi că-l voi arunca în viaţă foarte prost pregătit... Cred că are dreptate. Jean-Louis este un băieţaş cu prea multă imaginaţie... De când cu căsătoria asta, se crede o victimă... Nu-i adevărat, nu-i de loc adevărat, dar când un copil îşi bagă ceva în cap...

Doamna Kiriline şi fiul ei coborâră cu două-trei staţii înaintea lui Bertrand.

După ce plecară, Alain rămase tăcut câteva clipe.

— Tăticule, spuse el în cele din urmă, dacă cei mari sunt foarte răi, am să-ţi telegrafiez şi ai să vii să mă iei, nu-i aşa?